

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE
BELAGATİ) ANABİLİM DALI

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNE AİT RESMÎ YAZIŞMA VE ANTLAŞMA
METİNLERİNİN BELÂGAT VE FESÂHAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

Muhammed Yusuf İLHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman:

Doç. Dr. Ömer ACAR

ANKARA-2021

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (ARAP DİLİ VE BELAGATİ)
ANABİLİM DALI**

**HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİNE AİT RESMÎ YAZIŞMA VE ANTLAŞMA
METİNLERİNİN BELÂGAT VE FESÂHAT AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer ACAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. S. Zafer KIZIKLI
2- Doç. Dr. Ömer ACAR
3- Doç. Dr. Yalar DAŞKIRAN

İmzası

**Tez Savunması Tarihi
12.07.2021**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Doç Dr. Ömer ACAR danışmanlığında hazırladığım “Hulefâ-i Râşidîn Dönemine Ait Resmi Yazışma ve Antlaşma Metinlerinin Belâgat ve Fesâhat Açısından İncelenmesi (Ankara 2021)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

25.08.2021

Muhammed Yusuf İLHAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....VII

KISALTMALAR.....X

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTUBUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İSLÂM EDEBİYATINDAKİ

ÖNEMİ.....3

1.1.Mektuplaşmanın Önemi ve Tarihteki Yeri.....4

1.2.Mektup Çeşitleri.....4

1.3.İslâmi Dönemde Mektup Geleneği.....5

1.4.Hz. Peygamber'in Yazdığı Davet Mektupları.....7

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİ EDEBİ HAYATI VE HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN'İN

EDEBİ KİŞİLİKLERİ.....9

2.1. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Edebi Hayatı.....10

2.2. Hulefâ-i Râşidîn'in Edebi Kişilikleri.....12

2.2.1. Hz. Ebu Bekir.....12

2.2.2. Hz. Ömer b. Hattab.....16

2.2.3. Hz. Osman b. Affan.....20

2.2.4. Hz. Ali b. Ebi Talib.....23

2.3.Hulefâ-i Râşidîn Mektuplarındaki Söz Sanatları.....	26
2.3.1. İktibas.....	26
2.3.2. Secî.....	28
2.3.3. Teşbih.....	32
2.3.4. İstiâre.....	33
2.3.5. Tıbâk.....	34
2.3.6. Mukabele.....	35
2.3.7. Berâat-ı İstihlal.....	36
2.3.8.Tazmin.....	37
2.3.9. İrad-ı Mesel.....	38
2.3.10. Reddül Acüz Ala's-Sadr.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN MEKTUP ve ANTLAŞMA METİNLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....41

3.1. Hulefâ-i Râşidîn Mektuplarından ve Antlaşma Metinlerinden Seçmeler.....	41
3.2. Hulefâ-i Râşidîn Mektuplarının Edebi Açıdan Değerlendirmesi.....	100
3.2.1. Hz. Ebu Bekir Dönemi.....	100
3.2.2. Hz. Ömer Dönemi.....	101
3.2.3. Hz. Osman Dönemi.....	103
3.2.4. Hz. Ali Dönemi.....	104

SONUÇ.....105

BİBLİYOGRAFYA.....107

ÖZET.....112

ABSTRACT.....113

ÖNSÖZ

Sahip oldukları edebi değeri ve döneme ışık tutan bilgiler ihtiva etmeleri nedeniyle Hulefâ-i Râşidîn devrine ait mektuplar gerek Arap Dili ve Edebiyatı gerekse de İslâm Tarihi açısından Kur'an-ı Kerim ve Hadisi Şeriflerlerden sonra en muteber kaynaklar arasında kabul edilmektedir.

Hulefâ-i Râşidîn'e ait mektuplar ve o dönemde yapılan antlaşmalar, dönem hakkında yapılan araştırmalara kaynak eser olmasının yanı sıra metinlerde işlediği belâgat kaideleri ve söz sanatları ile edebi araştırmalar açısından temel eser olmayı hak eder bir konumdadırlar.

Araştırmalarımıza göre dört büyük halife dönemine ait mektup ve antlaşma metinlerini ele alarak bunları belâgat ve fesâhat yönünden inceleyen müstakil bir çalışma bugüne dek yapılmamıştır. Bu nedenle yaptığımız çalışma ile hem bu alandaki boşluğu doldurmak hem de o döneme yönelik edebi veya siyasi alanlarda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara kolaylık sağlamayı hedefledik.

Hulefâ-i Râşidîn mektuplarının, o tarihten günümüze kadar yaşanan; yangınlar, yağmalar, gerektiği şekilde muhafaza edilememesi vb. nedenlerden dolayı günümüze kadar tam metin olarak ulaşan hiçbir nüshası bulunmamaktadır. Bununla birlikte Hulefâ-i Râşidîn dönemi sonrasında o dönemde gelişen olayları kaleme alan birçok tarihçinin kitabında mektupların muhtevalarına dair çeşitli bilgilere yer verilmektedir. Bunların en önemlileri arasında Ebu Cafer Taberi'nin (m. 839-923) "*Tarihû'l-Taberi*" ve Belazuri'nin (ö. 278) "*Futuhû'l-Buldan*" adlı eserleri zikredilebilir.

Hulefâ-i Râşidîn dönemine ait metinleri, muteber kaynaklardan almaya özen gösterdik. Bu nedenle kaynak olarak; Muhammed Hamidullah'ın "*Mecmuatü'l-Vesaigi's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*" ile Ahmed Zeki Saffet'in "*Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*" eserlerinden yararlandık. Bu eserleri kullanmamızın nedeni; Hulefâ-i Râşidîn ve Hz. Peygamber (sav) döneminde yazılan neredeyse bütün mektupları, güvenilir eserlerden referans göstererek ve farklı rivayetlerine yer vermek suretiyle ele almaları olmuştur.

Diğer taraftan, Hulefâ-i Râşidîn'in edebi hayatlarını inceleyerek bunları Türkçeye kazandıran Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'ın eserlerinden istifade etmeye çalıştık. Yine

Hulefâ-i Râşidîn'in edebi yönlerine işaret eden Hadis-i Şeriflere, temel kaynaklar göstermek suretiyle yer verdik.

Hiz. Ali'ye ait olduğu iddia edilen hutbe ve mektupların bir araya getirildiği ancak sııhâtı konusunda ihtilafların günümüze kadar sürmesi ve kabulü mümkün olmayan ifadeleri içermesi nedeniyle "*Nehcü'l-Belâğâ*" kitabını kaynak olarak almadık. Diğer taraftan kitaptaki metinlerin edebi bir eser değeri taşıması nedeniyle muhtevasına dair detaylı bilgilere yer verdik.

Çalışmamız sırasında, bir dönemin edebi hayatına vakıf olmak için öncelikli olarak o dönemin siyasi ve askeri şartlarının bilinmesi gerektiğinden hareketle, Hulefâ-i Râşidîn döneminin siyasi ve askeri gelişmelerine yer verdik. Bu konuları işledikten sonra o dönemde kaleme alınan mektupları ve antlaşmaları işledik. Söz konusu metinlerdeki belâgat ve fesâhat örneklerini inceleyerek konunun bir bütün halinde irdelenmesine gayret gösterdik. O dönemde kullanımda olmakla birlikte günümüzde kullanılmayan Arapça ibareleri, daha rahat anlaşılabilmesi amacıyla günümüz Türkçesine uygun bir şekilde tercüme ettik.

Metinleri orijinal hali ile harekesiz bir şekilde bırakırken ayeti kerimelerde ise harekeleme cihetine giderek okuma ve anlama hatalarının önüne geçmeye çalıştık. Metin tercümelerinde; metnin açıklayıcı kısmını normal, metnin aslını italik, ayeti kerimleri ise kalın yazı karakteriyle yazarak tercümeyle okuyup değerlendirmek isteyenlere kolaylık sağlamayı ve uzun metinlerde tercümeyle takip etmeyi kolaylaştırmayı hedefledik. Ayrıca metnin daha açık bir şekilde okunabilmesi ve anlaşılabilmesi amacıyla konu bütünlüğüne azami derecede riayet ederek satır satır ayırdık. Her bir satırı Türkçesinde karşılık geldiğı yere yerleştirdik. Bunun yanı sıra konu bütünlüğünü muhafaza etmek ve tercümenin rahat anlaşılabilmesi amacıyla bazı yerlerde ayrı satırları tek cümlede tercüme ettik.

Bu kapsamda birinci bölümde; mektuplaşmanın önemi ve tarihteki yeri, mektup çeşitleri, İslâmi dönemde mektup geleneğı ile Hiz. Peygamber'in (sav) devlet liderlerine gönderdiği İslâm'a davet mektuplarını işledik.

İkinci bölümde; dönemin edebi hayatı ile Hulefâ-i Râşidîn edebi kişiliklerini inceledikten sonra mektuplarındaki belâgat kaidelerini inceledik.

Üçüncü ve son bölümde ise, Hulefâ-i Râşidîn döneminde yazılan 27 metni tercümeleri ve edebi açıdan değerlendirmeleri ile birlikte ele aldık.

İncelediğimiz Hulefâ-i Râşidîn mektuplarındaki metinlerin muhtevaları genel olarak;

-Yeni antlaşmalar ya da geçmiş dönemlerde yapılan antlaşmaların yenilenmesi,

-İslâm'a davet mektupları,

-İslâm'a yeni giren kavimlerin Müslümanlara karşı sorumlulukları ve görevleri,

-Yeni fethedilen bölgelere valilerin atanması ve çeşitli durumlar karşısında valilerin nasıl davranmaları gerektiğini belirten hususlar,

- Hulefâ-i Râşidîn'in atadıkları valilere tavsiye ve önerileri,

-Bazı olaylar veya kişiler hakkında valilere verilen talimatlar,

gibi hususları içermektedir.

Başlangıçtan itibaren her konuda yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Ömer Acar'a, çalışmam esnasında görüş ve düşüncelerini esirgemeyen Dr. Selim Argun'a, bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim tüm değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bütün bunlara rağmen çalışmada görülebilecek hata ve noksanlar şahsıma aittir. Çalışmak bizden, tevfik Allah'tandır.

Muhammed Yusuf İLHAN

Ankara, 2021

Kısaltmalar

a.g.e.	: Adı geçen eser
ans.	: Ansiklopedi
a.s.	: Aleyhisselam (Selam onun üstüne olsun)
b.	: Bin (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
ra	: Radıyallahu anhu/Radıyallahu anha (Allah ondan razı olsun)
(sav)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem (Allah'ın salatı ve selamı onun üzerine olsun)
v.b.	: Ve Benzeri
v.s.	: Ve saire

GİRİŞ

Bir döneme ait yaşam şartları, gelişen olaylar, idarecilerin kararları, savaş ve barış vb. olaylar, kapsamlı bir şekilde, ancak o dönem hakkında yazılan eserlerin incelenmesi ile mümkün olabilir.

İslâm Tarihi ve Edebiyatı açısından önemli bir konuma sahip Hulefâ-i Râşidîn mektupları; İslâm Dininin ortaya çıktığı dönem, takip eden süreçte vuku bulan hadiseler, dönemin siyasi ve askeri durumunu yansıtmaları açısından önemli bir yeri haizdir.

Her dönem kendi içerisinde özel bir üsluba ve anlayışa sahiptir. Hz. Peygamber (sav) dönemi ve akabinde gelen Hulefâ-i Râşidîn döneminin de nevi şahsına münhasır bir yazışma üslubu vardır. Sahip olduğu manalarının yanı sıra edebi incelikleri de içerisinde barındıran Hulefâ-i Râşidîn mektupları, tekellüfe kaçmadan sade bir dille kaleme alınmıştır. Bununla birlikte mektuplarda, manayı güçlendirmek ve mektupları okuyan kişi üzerindeki etkisini arttırmak için yer yer edebi sanatlara yer verilmiştir.

Mektuplar, okuyanlar için rahat anlaşılmayı hedeflerken dönemin edebi seviyesinin daima üstünde bir dil tercih edilmiştir. Bu sayede hem yanlış anlaşılma ve anlam kargaşasının önüne geçilmiş hem de devlet erkânının azametini yansıtmıştır.

Araştırma Konusu ve Problem

İslam Tarihi ve Edebiyatı açısından büyük önemi haiz olan Hulefâ-i Râşidîn mektupları; dönemin siyasi, ekonomik, askeri, edebi ve sosyal gelişmeleri hakkında bilgi vermektedir. Bu alandaki gelişmeler İslâmi Dönem Arap Dili ve Edebiyatı çalışmalarına katkı sağladığı kadar o dönemi inceleyen tarihsel çalışmalara da ışık tutmaktadır.

Mektupların metodolojik bir şekilde belâgat ve fesâhat açısından ele alınması, döneme ilişkin yapılan edebi alandaki akademik araştırmalara büyük katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (sav) ile başlayan İslâmi Dönem Arap Dili ve Edebiyatı'nın takip eden süreçte nasıl geliştiği ve hangi edebi türlerin kullanılmaya başlanarak hangilerinden vazgeçildiğini ortaya koymaktadır. Zira bu dönemde kullanılmaya başlanan ve sonraki dönemlerde kullanımı artan Berâat-ı

İstihlâl ¹ gibi söz sanatları Arap Dili ve Edebiyatı'nda en çok görülen sanatlar haline gelmiştir.

Bu alanlarda Türkçe kaleme alınmış akademik çalışmaların yetersiz oluşu, dönemin bütün yönlerinin net olarak anlaşılmasına engel teşkil etmektedir.

Araştırma Konusu Hakkında Kapsam, Sınırlılıklar

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra Hz. Ebu Bekir'in (ra) 632 yılında halife seçilmesi ile başlayan ve Hz. Ali'nin (ra) halifelik döneminin sona erdiği 661 yılına kadarki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde İslâm Devleti'nin başında bulunan halifeler ile diğer devlet yöneticileri, kabile reisleri, şehir ahalileri arasında gelişen münasebetler dolayısıyla kaleme alınan mektupları incelemektedir.

Mektupların tarihi olaylara ışık tutması ve dönem içerisinde meydana gelen olayların net anlaşılması amacıyla tercümelerine yer verilirken, Hulefâ-i Râşidîn döneminin edebi hayatını ortaya koymak amacıyla belâgat ve fesâhat açısından da değerlendirilmektedir.

Yöntem

Bu çalışma, araştırma problemini gözlemleyici ve sentezleyici bir yaklaşımla inceleyen bir sürecin izlendiği nitel bir araştırmadır. Tarihi olayların doğru şekilde anlaşılması amacıyla doğruluğu akademik çevrelerce kabul edilmiş kaynaklara başvurulmuştur.

Bununla birlikte hakkındaki fikir farklılıklarının günümüze kadar devam ettiği birtakım hususlar ve eserlerin, söz konusu durum göz önünde bulundurularak sadece edebi açıdan sahip olduğu değerleri yansıtılmıştır.

¹ Berâat-ı İstihlâl, bir şair veya hatibin, sözüne veya şiirine başlamadan evvel konu ile alakalı olarak bir atasözü, deyim, ayet veya hadis ile yazısına başlayarak sözlerini kuvvetlendirme manasına gelmektedir. Bkz. İbnu Hiccetî'l-Hamevi, *Hizânetü'l-Edeb ve Ğayetü'l-Ereb*, Beyrut 1987.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTUBUN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İSLÂM EDEBİYATINDAKİ ÖNEMİ

1.1. Mektuplaşmanın Önemi ve Tarihteki Yeri

Mektup; lügatte “yazı yazmak” manasına gelen كتب kökünden türemiş olup bir durumdan haber vermek, bir konu sormak, bir şey istemek veya duygu ve düşünceleri bildirmek amacıyla posta vasıtasıyla iletilen yazılı metin anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Arapçada; رسالة، عهد، وصية، خطاب، صحيفة kelimeleri de bu manada kullanılmaktadır.²

Mektup, insanoğlunun haberleşmek amacıyla geliştirdiği en eski iletişim ve edebiyat çeşitlerinden bir tanesidir. Günümüze ulaşan en eski mektup örnekleri, Mısır yöneticileri Firavunların diplomatik dilde yazılmış mektupları (M.Ö. 15.-14. Yüzyıllar) ile Çorum bölgesinde yapılan kazılarda ulaşılan Hitit krallarına ait mektuplardır.³

Batı edebiyatında ise ilk mektup örnekleri Yunan edebiyatına ait metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Başlarda bir haberleşme aracı olarak gelişen mektup, zaman içerisinde yazarın herhangi bir konu hakkında duygu ve görüşlerini aktarmak için kullandığı edebi bir tür haline gelmiştir. Mektubun bugün bildiğimiz kalıplara ulaşarak yaygınlaşması 16. yüzyılın sonlarına doğrudur.

İnsanoğlu, günlük yaşantısında çevresindeki insanlar ile bir konu çerçevesinde konuştuğu gibi, aynı durum mektuplar için de geçerlidir. Zira hiçbir mektup amaçsız yazılmaz. Mektupları yazım amaçlarına göre çeşitlendirmek mümkündür.

1.2. Mektup Çeşitleri

Oluşturulma amacına göre mektuplar:

- a. Özel Mektup
- b. Resmi Mektuplar
- c. İş Mektupları
- d. Açık Mektuplar

² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I/313, Beyrut 1990

³ Nursel Aslantürk, "Hitit Mektupları ve Mektuplarda Kullanılan Bir Hitap Şekli", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, s. 1, Nisan 2019.

a. Özel Mektup:

Mesafe olarak uzakta bulunan bir arkadaş, dost, tanıdık veya herhangi bir kişiye doğrudan yazılan mektuplardır.

Çeşidi her ne olursa olsun her mektubun üslup bütünlüğü olmak zorundadır. Hüzün ile mutluluk ifadeleri yan yana veya aynı üslupta yazılmaz.

b. Resmi Mektup:

Kamu kuruluşları arasında yer alan; oda, sendika, meslek birliği gibi çeşitli yapılanmaların vatandaşlara veya tüzel kişiliklere gönderdiği ve resmi üslup kullanılarak kaleme alınan mektup çeşididir.

c. İş Mektupları:

Ticari maksatlı işletmelerin vatandaşlara, vatandaşların işletmelere herhangi bir iş, hizmet veya ticaret hususlarında gönderdikleri mektuplardır.

d. Açık Mektuplar:

Kamuya açık bir şekilde; düşünce, görüş veya tezi savunmak amaçlı devlet mercilerine ya da toplumun geneline yazılarak medya organları ile paylaşılan mektuplardır.

1.3. İslâmi Dönemde Mektup Geleneği

Hanif Dini hakkında günümüze kadar ulaşan en eski eserler arasında Hz. Davud (as) ve Hz. Süleyman'ın (as) Mescid-i Aksa ve Süleyman Sarayı hakkında yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Öte yandan, yine Hz. Süleyman'ın Sebe halkı yöneticisi Belkıs'a gönderdiği mektuptan Kur'an-ı Kerim'de bahsedilmektedir.⁴

İslâm'da kitabe/yazıya önem verildiği vahyin nüzûlu ile birlikte ilk inen ayetlerden itibaren anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'e (sav) ilk inen Alak suresinin 1-5 ayetlerinde Allah (cc) şöyle buyurmaktadır: *“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı 'Alak'tan (embriyo) yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O Rab ki, kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.”*

⁴ Nebi Bozkurt, "Mektup", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX/13, Ankara 2004

Kur'an-ı Kerim'in Bakara suresinin 282. ayetinde yine Allah (cc) iki kişi arasında ahit yapılacağı vakit bunun mutlaka yazılmasını emretmektedir. Hz. Peygamber (sav), nübüvvetin nazil olduğu dönemde krallara ve ülke yöneticilerine birçok mektup yazmıştır. Bu mektuplar, Hz. Peygamber'in (sav) buyurduğu üzere, tercümanlar ve kâtipler aracılığıyla İslâm'a davet amacıyla kaleme alınmıştır. Bunlardan günümüze orijinal metni ile ulaşan 6 tanesi müzelerde sergilenmektedir.⁵

Arap kültüründe mektup yazmaya Allah'ın (cc) adı ile başlama geleneğinin ilk olarak, Hz. Peygamber (sav) ile aynı dönemde yaşamış Hanif dinine mensup Ümeyye b. Ebu's-Salt ile başladığı rivayet edilmektedir. Ümeyye yazdığı mektuplara "bismikellâhümme" ifadesi ile başladı.⁶

Hız. Peygamber (sav) ise nübüvvetin ilk yıllarında tevhid akidesine aykırı olmayan bu ifade ile mektup yazdırırken Hud suresinin 41. ayetinde "bismillâh", İsrâ suresinin 110. Ayetinde "bismillâhirrahmân" ve Neml sûresinin 30. ayetinde geçen ifadelerden ilhamla "bismillâhirrahmânirrahîm" ifadelerinin kullanılmasını emretmiştir.⁷

Hız. Peygamber'in (sav) İran yöneticilerine mektup yazmak istediğinde, kendisine İranlıların mühürsüz yazılan mektuplara değır vermediğinin hatırlatılması üzerine mektuplarının sonuna "Allah Rasulü Muhammed" ifadesini ekletmiştir.⁸

Bu dönemde yazı yazma sanatının üzerinde fazlaca durulmasının bir sebebi ise; vahyin muhafazası ile kabile ve devlet reislerine İslâm'a davet mektuplarında bu edebi türden yararlanılmış olmasıdır.⁹ Aynı gelenek Hulefâ-i Râşidîn döneminde de devam ettirilmiştir.¹⁰

Hulefâ-i Râşidîn zamanında devlet reislerine yazılan mektuplarda gramer kaidelerine son derece önem verilirdi. Nitekim Hız. Ömer (ra), bir yöneticiye mektup

⁵ Muhammed Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Altı Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, sayfa 5, İstanbul, Nisan 2016

⁶ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-'Aşâ fî Sınâati'l-İnşâ*, I/480, Kahire 1963.

⁷ İbn Sa'd, *el-Tabakatu'l-Kubra*, I/263-264.

⁸ İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-Ferid*, IV/281.

⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü*, s. 20, Diyanet Vakfı Yayınları, 2009 Ankara.

¹⁰ Şevki Dayf, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabi*, II/130.

yazılırken “min Ebi Musa” yerine “min Ebu Musa” yazıldığını fark edince kâtibin cezalandırılmasını buyurmuştur.¹¹

Arap edebiyatında kaleme alınan mektubun önemini ve edebi değerini anlatması bakımından giriş cümleleri her zaman önemli görülmüştür.¹² Bu açıdan Hulefâ-i Râşidin, yazdıkları mektuplarda sahip oldukları pozisyonların azametini yansıtmak amacıyla "Müminlerin Emiri, Allah Rasulünün Halifesi" gibi ifadelerle önce kendi isimlerini yazarlarken hitap ettikleri kişilerde muhatabın adını, varsa bulunduğu pozisyonuna yer vermişlerdir. İslâm tarihinde bu anlamda, Habeş Kralı Necâşî Ashame'nin Hz. Peygamber'e (sav) mektup yazarken ona duyduğu sevgi ve saygıdan dolayı önce Hz. Peygamber'in (sav) adını yazması örnek verilebilir.¹³

Hz. Peygamber (sav), nazil olan ayeti kerimeleri vahiy kâtipleri ile kayıt altına almıştır. Bu kâtipler arasında Hz. Osman (ra) ve Hz. Ali (ra) de bulunmaktadır.¹⁴

İslâm dininin okuma yazmaya verdiği önemi göstermesi açısından, Bedir savaşında esir alınanlardan, Ensar ve Muhacirlerin çocuklarına okuma yazma öğretenlerin fidye ödemiş olarak kabul edilip ve serbest bırakılmaları dikkat çekici bir hadisedir.¹⁵

1.4. Hz. Peygamber (sav)'in Yazdığı Davet Mektupları

Hz. Peygamber (sav), 628 yılında yapılan Hudeybiye Barış Antlaşmasından sonra Mekke'deki müşriklerle barış dönemine girmiştir. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Hz. Peygamber (sav) İslâm dinini yaymak ve bölge dışındaki kabile ve ülke yöneticilerinin İslâm dinini kabul etmelerini sağlamak amacıyla komşu devlet yöneticileri ve kabile reislerine mektuplar yazmış ve bu mektuplar "davet mektupları" olarak adlandırılmıştır.

Davet mektuplarının yazıldığı hükümdarlar arasında; Bizans Kralı Herakliyus, İran Kisrası Hüsrev Perviz, Mısır Valisi Mukavkıs, Habeşistan Kralı Necâşî, Gassan

¹¹ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, s. 497; Beyhakî, *el-Sünenü'l-Kubra*, II/258

¹² Ahmed el-Haşimi, *Cevâhirü'l-Edeb*, I/44, Kahire 1965.

¹³ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve*, II/307, Beyrut 1985.

¹⁴ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-Ferid*, IV/215.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/247.

Kralı ile Umman ve Bahreyn yöneticileri yer almaktadır. Mektuplar sayesinde Hz. Peygamber (sav) diğer devletler ile diplomatik münasebetler kurmaya çalışmıştır.¹⁶

Mektupların her biri Hz. Peygamber'in (sav) parmağında taşıdığı ve "Allah Rasulü Muhammed" yazan yüzük ile mühürlenmiştir. Konu ile alakalı rivayetlerde Hz. Peygamber'in (sav) mektubun yazılmasından sonra yüzüğünü parmağından çıkarıp mürekkebe batırmak suretiyle mektubu mühürlediği ve daha sonra tekrar takmaya devam ettiği belirtilmektedir.¹⁷

Mektupların metinlerinin muhtevası, 19.yüzyıla kadar ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetler üzerinden bilinmekteyken, 1852 yılında Mısır'a, 1863 yılında Bahreyn'e, 1940 yılında Habeşistan'a, 1947 yılında Bizans'a, 1969 yılında İran'a ve 1980 yılında ise Umman'a gönderilen mektupların orijinalleri olduğu iddia edilen metinlere ulaşılmıştır.¹⁸

Mektupların ortaya çıkışı İslâm dünyası başta olmak üzere Batılı müsteşriklerin yoğun ilgisini çekmiştir. Mektupların orijinal olup olmamasıyla alakalı detaylı çalışma yürüten Hindistan asıllı Müslüman tarihçi Muhammed Hamidullah yaptığı değerlendirmeler sonucunda şu sonuca ulaşmıştır.¹⁹

*"Metinlerin aslına uygunluğu aleyhinde bugüne kadar yürütülen tenkitler, ilmi olmaktan ziyade hissiyata dayanmaktadır. Mektupların orijinal olma ihtimali, uydurma olmalarından daha fazladır".*²⁰

¹⁶ İbni Hişam, *Sireti Hişam Tercümesi*, s.4, Tercüme: Hüseyin Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1994

¹⁷ Muhiddin Nevevi, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, III/350, Tercümesi Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1994.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Diplomatik Mektubu*, s.165, Beyan Yayınları, Çeviri Vecdi Akyüz, İstanbul, Nisan 2016.

¹⁹ İsmail Hakkı Göksoy, "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi." *SDÜ İlahiyat Fakültesi II. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta, s.120, 1999.

²⁰ Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye, /Hz. Peygamber Dönemi Siyasi-İdari Belgeleri*, s.152, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

İKİNCİ BÖLÜM

HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN DÖNEMİ EDEBÎ HAYATI VE HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN'İN EDEBÎ KİŞİLİKLERİ

2.1. Hulefâ-i Râşidîn Dönemi Edebi Hayatı

Hulefâ-i Râşidîn, büyük birer devlet adamı olmalarının yanı sıra aynı zamanda dil ve edebiyat konusunda öncü kişilerdir. Onların dil ve edebiyattaki durumlarını en iyi gösteren örnekler, verdikleri hutbeler ile yazdıkları mektuplardır.²¹ Allah'ın vahyetmesi sayesinde en güzel hitap eden kişi Hz. Peygamber'in (sav) yanında olmaları ve Kur'an-ı Kerim'in nüzulüne şahit olmaları nedeniyle Hulefâ-i Râşidîn, fesâhat ve belâgatte zirve yapmışlardır.²²

Hulefâ-i Râşidîn, hutbe ve mektuplarında Kur'an-ı Kerim'den çokça örnek getirip anlattıkları konularda bir mucize olan Kur'an-ı Kerim'i şahit tutarlardı. Bu sebepten dolayı belâgat kaidelerinden iktibas, en sık kullanılan sanat olmuştur. Diğer yandan anlattıkları konunun anlamını güçlendirmek maksadıyla Hz. Peygamber'in (sav) sözlerinden ve Arap şiirlerinden sık sık istişhad ederlerdi.²³

Yapacakları konuşmalar ve yazdıkları mektuplardan önce mutlaka ön hazırlık yapan Hulefâ-i Râşidîn, irticalen konuşmamışlardır. Zira yapacakları konuşmaların dinleyicilerin de edebi bilgilerinin üstünde olmasını istemişlerdir. Öte yandan, konuştıkları konuların basit konular olmayıp önemli konular ihtiva etmesi nedeniyle zor duruma düşmek istememişlerdir.²⁴

Hulefâ-i Râşidîn'in mektup ve hutbelerinin Arap edebiyatına etkilerini üç maddede özetleyebiliriz:

- a. Ayet ve hadislerin mektup ve hutbelerde çokça zikredilmesi, bunların resmi yazışmalarda yaygın kullanılması sonucunu doğurmuştur.
- b. Mektuplarda ve hutbelerde dile getirilen istişhad örnekleri ile Kur'an-ı Kerim ve hadislerin orijinalliğini koruyarak unutulmasını engellemişlerdir.
- c. Arap edebiyatının şekillenmesinde ve kendilerinden sonra gelen edip ve hatiplere; Hz. Peygamber (sav)'in benimsediği üslubu terk etmeyerek onun kullandığı lafızları kullanmaları, gereksiz laf kalabalığı ve tekellüfe giren

²¹ Tacettin Uzun, "Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin", *İstem*, Yıl:3, Sayı 6, 2005, s. 135

²² Şevki Dayf, *Tarihu-l-Edebi-l-Arabi*, Mısır, II/121.

²³ A.g.e. s.121.

²⁴ Abdurrezzak b. Hemmam, *el-Musennef*, Beyrut, 1972, V/441.

tabirlerden uzaklaşarak Arapçanın yalın halini korumasına yardımcı olması nedeniyle örnek olmuştur.²⁵

²⁵ Tacettin Uzun, "Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin", *İstem*, Sayı:6, 2005, s. 145

2.2. Hulefâ-i Râşidîn'in Edebi Kişilikleri

2.2.1. Hz. Ebu Bekir

Tam adı; Abdullah b. Osman b. 'Amir b. Amr b. Ka'ab b. Saad b. Teyyim b. Merre b. Ka'ab b. Luey el-Kureyşi el-Teymi'dir. Annesinin adı Ummu'l-Hayr Selma binti Sahar'dır.

Hz. Ebu Bekir (ra), Fil hadisesinden üç yıl sonra miladi 573 yılında doğmuştur.²⁶ Hz. Ebu Bekir hakkında kaynaklar, Müslüman olmadan önce Abdu'l-Ka'be ismini kullandığını ve Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'in (sav) ona "Abdullah" ismini verdiğini ifade etmektedir.²⁷

Hz. Peygamber (sav), Hz. Ebu Bekir'in durumu ile alakalı Hz. Aişe'den nakledilen bir hadiste "Ebu Bekir ateşten/cehennemden kurtulmuştur" demiştir. Hadis metninde geçen "عتق" kelimesinden hareketle "Güzel, soylu, eski, âzat edilmiş" manasına gelen "عتيق (Atik)" lakabını almıştır. Öte yandan, Hz. Peygamber'in (sav) Miraç başta olmak birçok mucizesine, gözüyle görmemesine rağmen bütün kalbi ile iman etmesinden dolayı "الصادق" lakabını almıştır. Malını ve servetini Allah (cc) yolunda harcayıp yamalı elbiseler giymesi dolayısı ile "ذو الخلال", çok şefkatli ve merhametli olması dolayısıyla "أواه" lakapları ile de anıldığı kaynaklarda zikredilmektedir.²⁸

Hz. Ebu Bekir; nazik, mütevazı, emanete sahip çıkan, dünya nimetlerine karşı züht içerisinde, adaletli, mal ve zenginlik hırsı olmayan birisi idi. Bütün gayreti ve çabası, İslâm dininin yayılması, emirlerinin ve yasaklarının uygulanması ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetine uyulması için olmuştur.²⁹

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra halife seçilmesi üzerine "Halifetü Rasulillah" unvanı ile anılmaya başlamıştır. Diğer taraftan Bekir adında bir çocuğu

²⁶ Muhammed Rıda, *Ebu Bekir el-Sıddik*, s. 9, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950.

²⁷ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10. Cilt s.101, İstanbul 1994.

²⁸ A.g.e. s.101

²⁹ Muhammed Rıda, *Ebu Bekir el-Sıddik*, s. 7, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950.

bulunmamasına rağmen neden Hz. Ebu Bekir adıyla anıldığı konusunda kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.³⁰

Hz. Ebu Bekir'den bahseden kaynaklar onun; orta boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı, keskin bakışlı, gür saçlı, sarıya çalan beyazlıkta güzel ve ince yüzü olduğunu ifade etmektedir.³¹

Hz. Peygamber (sav) birçok meselede Hz. Ebu Bekir'e danışmasından dolayı bazı kaynakta "Peygamber'in veziri" lakabı ile anılmaktadır.³² Hz. Ebu Bekir'in yüksek edep ve görgü kurallarını haiz olmasının bir başka göstergesi ise; Hz. Ebu Bekir'in Medine'ye Hz. Peygamber (sav) ile görüşmek için elçiler geldiklerinde, Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna girmek için nasıl müsaade isteyecekleri, nasıl selamlayacakları ve huzurunda nasıl durmaları gerektiği konusunda elçileri bilgilendirmesidir.³³ Hz. Peygamber (sav) hayatta iken kendisinden sonra insanları İslâm'a davet eden ilk hatip Hz. Ebu Bekir olup, Hz. Peygamber'den (sav) 142 hadis rivayet etmiştir.³⁴

İslâm dininin Hz. Peygamber (sav) ile bittiği zehabına kapılan bazı Arap kabileleri, Hz. Peygamber (sav)'den sonra onun yasakladığı şeyleri helal kılmaya, zekât vermemeye, onun tayin ettiği valilere itaat etmemeye ve namaz kılmamaya başlamışlardır. Bu kritik süreçte Hz. Ebu Bekir kararlılıkla bu kabilelerin üzerine gitmiş, İslâm'ın emir ve yasaklarının harfiyen uygulanmasını sağlamıştır.³⁵

Hz. Ebu Bekir 634 yılının ağustos ayında hastalanması üzerine sahabeleri toplayarak kendisinden sonra hangi ismin halife seçilmesinin doğru olacağı konusunu istişare etmiştir. İstişareler sonrasında Hz. Ömer'in, Hz. Ebu Bekir'den sonra halife olması kararlaştırılarak Hz. Osman vasıtasıyla bir vasiyetname yazılmıştır. Vasiyetnameye göre; Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra maaşının geri kalanını Beytülmal'a teslim etmesi, Hz. Peygamber (sav)'in yanına defnedilmesi, cenazesinin

³⁰ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X/101, İstanbul 1994

³¹ A.g.e. s.101

³² Kettânî, *Nizamü'l Hikmeti'n-Nebeviyye*, I, 95-98.

³³ A.g.e. 119-120

³⁴ Muhammed Rıda, *Ebu Bekir el-Sıddik*, s. 18, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950

³⁵ A.g.e. s.6

eski elbiseleri ile kefenlenmesi ve naaşının eşi Esmâ binti Umeys tarafından yıkanması istenmiştir.³⁶

Hastalığının ilerlemesi ile Hz. Ebu Bekir 634 yılı 23 Ağustos günü 63 yaşında iken hayata gözlerini yummuştur. Hz. Ebu Bekir'in cenaze namazı Hz. Ömer tarafından kılınmış ve Hz. Ömer, Hz. Osman, Talha b. Ubeydullah ve oğlu Abdurrahman tarafından kabre yerleştirilmiştir.³⁷

Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i kendisinden sonra halife olarak bıraktığını ifade eden vasiyetname şöyledir:

“Bismillahirrahmanirrahim,

*Bu, Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe'nin dünyadan ayrılırken son deminde, ahirete giderken ilk anında, kâfirin iman ettiği, günahkârın tövbe ettiği, yalancının doğru söylediği bir anda yapılan ahittir. Ben kendimden sonra Ömer b. Hattab'ı halife olarak tayin ettim. Onu dinleyip itaat ediniz. Ben bununla Allah'a, Rasulüne ve dinine, kendime ve size iyilik dilemiş bulunuyorum. Adil davranacağını umuyorum. Aksine hareket ederse, herkes yaptığıнын cezasını görür. Ben iyilik istiyorum. İleride ne olur bilemem. Zalimler neye uğrayacaklarını bilecekler. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun”.*³⁸

Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber (sav)'den sonra Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilen sahabeydi. Hz. Peygamber (sav), yokluğunda kendi yerine imam olarak Hz. Ebu Bekir'i bırakmıştır. Bu hususta ise Hz. Peygamber (sav) “Sizden Kur'an-ı Kerim'i en çok okuyan kimse o imamlık yapsın. Eğer orada Ebu Bekir varsa başka birisi imamlık yapmasın” buyurmuştur.

Yemame olayında önde gelen sahabelerin şehit olması üzerine Hz. Ebu Bekir, Kur'an-ı Kerim'in Mushaf halinde toplanmasını emretmiştir.³⁹

³⁶ Muhammed Rıda, *Ebu Bekir el-Sıddik*, s. 21, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950

³⁷ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X/101, İstanbul 1994

³⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Osman*, s. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015

³⁹ Muhammed Rıda, *Ebu Bekir el-Sıddik*, s. 185, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950.

İbni Teymiye, cahiliye döneminde Hz. Ebu Bekir'in sıbyan muallimi olduğunu nakletmektedir.⁴⁰ Okuma yazma bilmeleri ve Hz. Peygamber (sav)'e yakınlıkları ile Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali, yaptıkları konuşmalarda belâgat ve fesâhat bakımından olduğu kadar konuşmalarının muhtevalarının güzel olmasıyla da ünlüydüler.

Hareket ve davranışlarındaki etkileyici yaklaşımları onun ne denli geniş bir kültüre sahip olduğuna işaret etmektedir. Veciz ve içeriği kapsamlı hitabetleri, meydana gelen olayları ve olaylar karşısında takınılan tavırları en iyi şekilde değerlendirmesi, yaşanabilecek sonuçların kestirilmesi konusunda ortaya koyduğu feraseti, konuşmaktan ziyade amele değer vermesi, onun erdeminin yapı taşlarını oluşturan faktörlerdendir.

Hz. Peygamber (sav) Mekke'de insanları İslâm dinine davet ettiği sırada Hz. Ebu Bekir, Ensâb⁴¹ ilmini iyi bilmesi sayesinde, onunla bir arada bulunarak diğer kabile üyeleri ile kolayca uzlaşmasına yardım ederdi.⁴² Mekke döneminde müşrik şairlerin Müslümanlara yönelik yazdıkları hicivlere karşılık Hz. Ebu Bekir tarafından cevap verildiği vakit müşrikler, "*Ebu Kuhafe'nin oğlu marifetlidir, bunları ondan başka kimse bilemezdi*" demişlerdir. Edebi yönü güçlü olan Hz. Ebu Bekir, duyduğu sözlerin edebi bir mana taşıyıp taşımadığını kolayca ayırt edebilirdi. Bu cihetle, Hz. Peygamber'den (sav) sonra peygamberlik iddiasında bulunan kişilerin tezlerine karşı koyabilmiştir.⁴³

Gençliğinde çokça edip ve hatiplerin şiirlerini ve hitaplarını dinleyen, ezberleyen ve bunları sık sık tekrar eden Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in (sav) şairi Hassan b. Sabit'in ihtiyaç duyduğunda ensab ilmi konusunda danıştığı kişi olmuştur.⁴⁴

⁴⁰ İbni Teymiye, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Tahkik M. Reşad Salim, VIII/368

⁴¹ Arapça Neseb (soy) kelimesinin çoğulu olan Ensâb, anne ve baba tarafından bulunan akrabalık bağlarının tespiti ilmine verilen addır. Cahiliye ve İslâmî dönemde Araplar Ensâb ilmine, soylarının önemli kişilere dayandığını göstermesi açısından önem vermişlerdir. Öte yandan Ensâb ilmi, Eyyamü'l-Arab ve Ahbar gibi kültürlerde önemli bir figür olarak kullanılmıştır. Bkz. Mustafa Fayda, "Ensâb", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI/244, İstanbul 1995.

⁴² Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X/101, İstanbul 1994

⁴³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ebu Bekir*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 89

⁴⁴ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X/101, İstanbul 1994

2.2.2. Hz. Ömer b. Hattab

Hz. Ömer'in (ra) doğum tarihine ilişkin kaynaklarda farklı tarihler zikredilmektedir. Bir görüşe göre Fil olayından 13 yıl sonra ya da Ficar savaşından dört yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur.⁴⁵ Diğer bir görüşe göre ise miladi 586 yılı olduğu tahmin edilmektedir.⁴⁶

Baba tarafından soyu, Kureyş kabilesinin sefaret işleri ile uğraşan Udey oğullarından Udey b. Ka'b kabilesine ulaşmakta ve aynı kabilede gelen Ka'b b. Lüey'de soyları Hz. Peygamber'in (sav) soyu ile kesişmektedir.⁴⁷

Hz. Ömer'in babasının adı Hattab, dedesinin adı ise Nüfeyl'dir. Dedesi, Cahiliye döneminde Kureyş'in önde gelen hâkimlerinden birisi olmuştur. Hz. Ömer'in annesi, Mahzum kabilesinden Hanteme binti Haşim'dir. Hanteme, Hz. Peygamber'in (sav) hanımı Ümmü Seleme'nin ve Halit b. Velid'in amcasının kızıdır.⁴⁸

Cahiliye döneminde Ebu Hafs olan lakabı, İslâm'a girmesinden sonra Hz. Peygamber (sav) tarafından değiştirilerek "Hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamına gelen "Faruk" olmuştur.⁴⁹ İslâm tarihinde bu lakap ile anılan başka bir sahabe rastlanmamaktadır.

Hz. Ömer çocukluk döneminde okuma yazma öğrenmiş olması nedeniyle Kureyşli akranları arasında öne çıkmıştır. Hz. Ömer; uzun boylu, gür sesli ve heybetli bir kişi olarak ifade edilmektedir.

Cahiliye döneminde katıldığı panayırlarda çokça şiir dinlemek ve aynı zamanda bu şiirlerden rivayet etmek, Hz. Ömer'in hitabetinin gelişmesinin başlıca nedenlerindendir. Onun bu konuşma ve hitap kabiliyeti, Kureyş Kabilesinde diğer kabileler nezdinde sefaret makamında görevlendirilmesinde etkili olmuştur.⁵⁰

⁴⁵ Halîfe b. Hayyât, *Tabakat*, I/151.

⁴⁶ Taberi, IV/197-198.

⁴⁷ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV/51, İstanbul 2007.

⁴⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 14, Ankara 2017.

⁴⁹ İbn Sa'd, III/270-271; Abdüsselâm b. Muhsin Âl-i İsâ, I/78-80.

⁵⁰ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 15, Ankara 2017

Arap kültüründe savaşlar öncesinde şairlerin karşı tarafı yermek ve kendi tarafını övmek için söylediği şiirler (Münafere) konusunda geniş bilgisi bulunan Hz. Ömer, birçok savaşa, bu görevi icra eden manasında “Münafır” olarak katılmıştır.⁵¹

İslâm tarihi kaynaklarında “Emîrü’l-Mü’minîn” ifadesinin ilk defa Hz. Ömer için kullandığı görülmektedir.⁵² Hz. Ebu Bekir mektuplarında daima “Halifetü Rasulillah” unvanını kullanmıştır. Bunun yanı sıra “Emîrü’l-Mü’minîn” unvanıyla mektup yazan ilk halife yine Hz. Ömer’dir.⁵³

Hz. Ebu Bekir’in vefatı öncesinde yapılan istişarelerde Müslümanların başına en faziletli ve hilafet makamına en münasip kişinin Hz. Ömer olduğu konusunda hemfikir olunmuştur. Ancak Şia mezhebine bağlı ulema, bu makama Hz. Ali’nin daha uygun olduğu ve dahi bu konuda ilahi bir buyruğun olduğunu iddia etmişlerdir. Yine aynı ulemaya göre, Hz. Peygamber (sav)’in henüz cenaze namazı dahi kılınmadan halife seçilmesi için istişarelere başlanması ve Hz. Ebu Bekir’in kendi inisiyatifi ile kendinden sonra Hz. Ömer’e halifelik makamını bırakması uygun değildir. Buna karşın Sünni kaynaklarda ise, Hz. Ebu Bekir’in Hz. Peygamber’den (sav) sonra halifelik makamına en uygun kişi olduğu ve Hz. Ebu Bekir’in Hz. Ömer’i kendinden sonra halife olarak bırakmasının ise yanlış olmadığı vurgulanmıştır.⁵⁴

Hz. Ömer miladi 644 yılında hac vazifesini tamamlaması akabinde Medine’ye döndüğü sırada, Muğire b. Şu’be’nin kölesi Ebu Lü’lue Firuz en-Nihavendi, efendisinin kendisinden demircilik, marangozluk ve nakkaşlık işleri karşılığında yeterince para vermediğini söyleyerek bunun arttırılmasını istemiştir. Durum halifeye arz edildiğinde halife ücreti yeterli bulmuştur. Bunun üzerine ertesi gün sabah namazı kılındığı sırada Ebu Lü’lue Firuz en-Nihavendi, Hz. Ömer’i hançerleyerek yaralanmasına neden olmuştur.

Ebu Lü’lue Firuz en-Nihavendi tarafından hançerlenmesi sonrasında Hz. Ömer, Aşere-i Mübeşşere’den altı kişilik Şura heyetini kendisinden sonraki halifeyi seçmesi için görevlendirmiştir. Bu gruba daha sonra halife seçilmemek şartıyla oğlu Abdullah’ı

⁵¹ A.g.e. s. 23

⁵² Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV/51, İstanbul 2007

⁵³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 160, Ankara 2017.

⁵⁴ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 160, Ankara 2017.

da eklemiştir. Kendisinin halifeyi belirlemesine yönelik teklifi ise “*Ben Müslümanların yönetimini, hayatta iken de öldükten sonra da sorumluluk altına girerek belirleyemem. Eğer Allah, sizin için hayır murat etmişse sizleri bu altı kişinin vereceği hayırlı karar üzerinde ittifak ettirir.*” sözleri ile reddetmiştir. Bu kişiler; Hz. Ali, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa’d b. Ebu Vakkas, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvam’dır.⁵⁵ 23 Kasım 644 yılında şehit olan Hz. Ömer’in hilafeti, 10 yıl 6 ay 8 gün sürmüştür.

Hz. Peygamber’e (sav) nübüvvet verildiği sırada Hz. Ömer, Mekke’de Müslümanlar arasında okuma yazma bilen 17 kişiden birisiydi. Katıldığı panayırarda döneminin seçkin şairleri; Züheyr b. Ebi Sülma, Nabiğa ve Abde gibi şairlerden şiir dinleyerek ezberlemiş ve daha sonra ise bu şiirleri rivayet etmiştir. Onu bir şair olarak tanımlamak mümkün olmasa da söylediği az sayıda şiir bulunmaktadır. Şiir okumayı her fırsatta tavsiye eden Hz. Ömer, “*Şiir okuyunuz. Çünkü şiir, güzel ahlakın yolunu gösterir. Şiirin iffetlisini, sözün güzelini, ensab (soy bilimi) bilgisini aktarınız*” buyurmuştur.⁵⁶ Hz. Ömer ’in en çok beğendiği şairlerden birisi Züheyr b. Ebi Sülma’dır. Onun yazdığı şiirlerin faziletini anlatmak için şöyle demiştir “*Züheyr, bayağı ve kapalı sözler kullanmaz, bilmediğini anlatmaya kalkışmaz ve methettiğinde gerçek vasıfları metheder*”.⁵⁷

Hz. Ömer, Kur’an-ı Kerim’in okunması ve ezberlenmesine büyük önem verirdi. Bu konuda her Müslümanın Kur’an-ı Kerim’den en az kısa sureleri ezberlemesini emretmiştir. Bunun yanı sıra Kur’an’ın okunuşu ve irabı üzerinde de durmuştur. Özellikle Arap edebiyatını bilenlerin Kur’an-ı Kerim’i öğrenmelerini teşvik etmiştir.⁵⁸

Halifeliği döneminde Medine’de sıbyan mekteplerinde çocuklara Kur’an-ı Kerim öğretmeleri için öğretmenler atayan Hz. Ömer, bunun yanında ensab ilmi, darbimesel

⁵⁵ İbrahim Sarıçam, *Hz. Osman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 44, Ankara 2015

⁵⁶ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 203, Ankara 2017

⁵⁷ İbni Esir, *el-Kamil*, III/62-63.

⁵⁸ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 203, Ankara 2017.

ve at binmenin de öğretilmesini istemiştir. Bu eğitimleri alan öğrencilere ise, köle ya da özgür olduğuna bakılmaksızın beytûlmalden maaş bağlanmıştır.⁵⁹

Sahte peygamber Müseylimetü'l Kezzâb ve taraftarları ile Akraba bölgesinde 632 yılında yapılan savaşta bazı hafız sahabelerin şehit düşmesi Hz. Ömer'i Kur'an-ı Kerim'in muhafazası konusunda endişeye sevk etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde onunla istişare eden Hz. Ömer ilk başlarda Hz. Peygamber (sav)'in yapmadığı bir işi yapmak konusunda tereddüt etse de sonradan Müslümanların selameti için Zeyd b. Sabit başkanlığında 12 kişilik bir heyet ile dağınık haldeki ayet ve surelerin toplanarak Mushaf haline getirilmesini sağlamıştır.⁶⁰

Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde ona danışmanlık ve kadılık yapan Hz. Ömer, hitaplarında etkili ve güzel konuşmalar yapmıştır. Zira sesi gür ve hitabete yatkın idi. Konuşmaları sırasında değindiği "Eyyamü'l-Arab"⁶¹ ve "Ensabü'l-Arab"ı babasından öğrenmiştir.⁶²

Hz. Ömer'in günlük sohbetlerinde kullandığı cümleler dahi birer özdeyiş seviyesindedir. Hz. Ömer'in edebi yetisinin en güzel göstergesi, yaptığı hitabetler ve gönderdiği mektuplardır. Bunlar dil, üslup ve içerik açısından birer şaheser kabul edilmektedir.⁶³

Hz. Ömer sert mizacı ve keskin görüşleri ile alakalı Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır "*Ümmetimin içinde ümmetime en merhametlisi Ebu Bekir, Allah'ın emri konusunda en şiddetlisi Ömer'dir*".⁶⁴ Halifeliği boyunca valilere yazdığı mektup

⁵⁹ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV/51, İstanbul 2007.

⁶⁰ Buhârî, *Sahihi'l-Buhari*, Fezâ'ilü'l-Kur'ân Babı, s.3.

⁶¹ Eyyamü'l-Arab, Güney Arapları (Kahtâniler) ile Kuzey Arapları (Adnâniler) arasında Cahiliye döneminde meydana gelen savaşlara verilen addır. Çeşitli adlar ile anılmakla beraber en meşhuru Eyyamü'l-Arab'tır. Bununla birlikte, Arap kabileler ile Bizans arasında o dönemde meydana gelmiş bazı savaşlara da bu ad verildiği kaynaklarda zikredilmektedir. Bu savaşlardan meşhur olanları, o dönemde meydana gelen hadislerin tarihini tanımlamak amacıyla da kullanılmıştır. Ficar Savaşı'ndan 10 gün sonra vb. Bkz. Mehmet Ali Kapar, "Eyyamü'l-Arab", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII/14, İstanbul 1995.

⁶² Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV/51, İstanbul 2007.

⁶³ İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 204, Ankara 2017.

⁶⁴ Abdülhay el-Kettânî, II/ 295

ve emirlerin bir nüshasının saklanması ve arşivlenmesini isteyen Hz. Ömer'in bu özelliği, Dîvânü'l İnşâ'nın kurucusu olmasını sağlamıştır.

Hadis kaynaklarında Hz. Ömer'in naklettiği 539 hadis bulunmaktadır. Bunların ekseriyeti fıkıh ile alakalı konular olup 80 tanesi Buhari ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerdir.⁶⁵

Hadisler konusunda çok hassas davranan Hz. Ömer, hadis olmayan sözlerin hadis olarak aktarılması veya gerçek hadislerin zayi olmasını engellemek amacıyla hadislerin bir kitapta tedvin edilmesini düşünmüştür. Ancak bu kitabın Kur'an-ı Kerim'den daha fazla okunması ya da onun önüne geçmesinden endişe ederek *"Size bir sünen kitabı yazmaktan bahsetmiştim. Fakat sonradan düşündüm ki sizden önce Ehl-i kitap Allah'ın kitabından başka kitaplar yazmış ve o kitapların üzerine düşerek Allah'ın kitabını terk etmişlerdi. Yemin ederim ki Allah'ın kitabını hiçbir şeyle gölgelemem"* demiştir.⁶⁶

2.2.3. Hz. Osman b. Affan

Tam adı Osman b. Affan b. Ümeyye el-Kureyşi el-Ümevi olan Hz. Osman, Fil vakasından altı yıl sonra Taif'te dünyaya gelmiştir. Bu itibarla Hz. Osman, Hz. Peygamber (sav)'den altı yaş küçüktür. Hz. Osman'ın babası Affan, Kureyş'in önde gelen tüccarlarından birisidir. İslâm ile tanışmadan cahiliye döneminde ölmüştür. Annesi Ervâ bint Küreyz, Hz. Peygamber'in (sav) halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızıdır.

Hz. Osman, Kureyş kabilesinin on önemli ailesinden birisi olan Ümeyye b. Abdişems oğullarındandır. Hz. Osman'ın soyu, dördüncü nesilde Hz. Peygamber (sav) ile kesişmektedir.

Gençlik döneminde babası ile beraber ticaret işiyle uğraşan Hz. Osman, cahiliye döneminde Mekke'nin önde gelen tüccarlarından birisi olmuştur. Nübüvvetin gelişinden sonra Hz. Ebu Bekir'in daveti ile Hz. Peygamber'e (sav) gelerek İslâmiyet'i kabul etmiştir. Bu bakımdan Müslüman olan ilk on sahabe arasında yer almaktadır.

⁶⁵ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV/51, İstanbul 2007

⁶⁶ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIV/34, İstanbul 2007

Hiz. Osman'ın Müslüman olması, Mekke erafı açısından kayda değer bir olay olarak karılanmıtır.⁶⁷

Ümeyye b. Abdiems neslinden olan Said b. Asi, Ukbe b. Ebi Muayt, mm Cemil Hakem b. Ebi'l-As ve Ebu Süfyan gibi önde gelen meyyeliler, İslâm'ın nazil olduğu ilk dönemlerde İslâm'a karşı cephe almışlardır. Buna mukabil Osman b. Affan, Halid b. Said, Amr b. Said ve mm Habibe gibi az sayıda meyyeliler erken dönemde İslâm dinini kabul ederek Müslüman olmuşlardır. Kabilenin bir bütün olarak İslâm'ı kabul etmesi Mekke'nin fethi sonrasında gerçekleşmiştir.⁶⁸

Hiz. Peygamber'in (sav) kızı Rukiyye ile 624 senesinde Mekke'de evlenen Hiz. Osman, eşinin vefat etmesi zerine Hiz. Peygamber (sav)'in diğer kızı mm Gülsüm ile evlenmiştir. mm Gülsüm'n de vefatı sonrasında Hiz. Peygamber (sav), *"c bir kızım olsaydı onu da Osman'la evlendirirdim"* demiştir.

Hiz. Osman, Hiz. Peygamber'e (sav) vahiy katipliği, Hiz. Ebu Bekir ve Hiz. Ömer'e ise katıplik ve müşavirlik yapmıştır. Ayrıca Hiz. Ömer'in halife tayin edilmesi konusunda olumlu görüş sunmuştur.⁶⁹

Hiz. Ömer'in ehit edilmesinden sonra yeni halife seçilmesi için yapılan istıarelerde Hiz. Osman'nın halifelige en uygun kişi olduğuna karar verilmiştir. Hiz. Osman'ın 12 yıl süren halifelik döneminin "birinci altı yıl" ve "ikinci altı yıl" olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Halifeliginin ilk altı yılında genel olarak huzur ve sükûnet havası hkim iken, son altı yılında ise fitne, huzursuzluk ve kargaşa dönemi hkim olmuştur. Bunun nedenini; ilk altı yıl boyunca Müslümanların sürekli fetihler ile meşgul olduğundan i meselelere eğilememeleri ve bu sayede huzur ortamının hkim olması, son altı yıl boyunca ise fetihlerin durması ile beraber yaşanan krizler ve buhranlar ile i karşılıkların çıkması olarak özetlenebilir.⁷⁰

⁶⁷ İsmail Yiğit, "Hiz. Osman", s. 438, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007

⁶⁸ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Osman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 15, Ankara 2015.

⁶⁹ İsmail Yiğit, "Hiz. Osman", XXXIII/440, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007

⁷⁰ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Osman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 7, Ankara 2015

Hiz. Osman, halifeliği boyunca takip ettiği politikalar açısından Hiz. Ömer'e göre daha yumuşak bir anlayışa sahip olması nedeniyle halk nezdinde daha fazla sevilmiştir. Ancak ikinci altı yılda meydana gelen huzursuzluklar bu durumun önüne geçmiştir. Bu karışıklıklar Müslümanlar arasında yaşanan Cemel ve Sıffın savaşlarına kadar srmştir.⁷¹

Hiz. Osman halifeliği döneminde artan fetihler ile İşlm'ın yeni coğrafyalara ulaşması sonrası Kur'an-ı Kerim okuyuşlarında farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklılıkların bir soruna dönüşmesini istemeyen Hiz. Osman, Hiz. Ömer döneminde toplanan Mushaf'ın çoğaltılması için 12 kişilik bir heyet görevlendirmiştir. alışmalarını 646-651 yılları arasında tamamlayan heyet, yazdığı 7 nüshayı birer kari ile birlikte; Mekke, Kûfe, Basra, şam, Yemen ve Bahreyn vilayetlerine göndermiştir. Bu nüshaların dışında bulunan Kur'an-ı Kerim sayfaları ise toplatılarak imha edilmiştir.⁷²

Hiz. Osman, 17 Haziran 656 yılında 82 yaşında, oruçlu bir şekilde Kur'an-ı Kerim'i okurken Mısır'dan gelen isyancılar tarafından şehit edilmiştir.⁷³

Hiz. Osman'ın faziletleri hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan başlıcaları; Süyûtî tarafından yazılan Hiz. Osman hakkındaki 40 hadisın toplandığı, *Tuħfet'l-'acln fi fez'ili 'Usman* ve Ahmed b. Hanbel tarafından yazılan *Fez'il Usman b. Affan* adlı eserlerdir.⁷⁴ Hiz. Peygamber (sav) hayatta iken fetva verebilen nadir sahabelerden olan Hiz. Osman, Hiz. Peygamber'den (sav) 146 hadis nakletmiştir.⁷⁵

Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen Hiz. Osman, Hiz. Peygamber (sav)'in kabile ve devlet yöneticilerine gönderdiği mektupları yazmaktaydı. Hiz. Peygamber'in (sav) kendisine olan sevgi ve saygısından dolayı bazen ona Osman isminin ismi taşiri olan "Useym" adıyla hitap etmiştir.⁷⁶

⁷¹ İsmail Yiğit, "Hiz. Osman", XXXIII/440, *TDV İşlm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007

⁷² İbrahim Sarıçam, *Hiz. Osman*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 44 Ankara 2015

⁷³ A.g.e. s. 87

⁷⁴ İsmail Yiğit, "Hiz. Osman", XXXIII/442, *TDV İşlm Ansiklopedisi*, İstanbul 2007

⁷⁵ Süyûtî, *Târihu 'l-Hulefâ*, s. 149

⁷⁶ Muhiddin Taberi, *el-Aħkm'l-kbr*, III/26

2.2.4. Ali b. Ebi Talib

Tam adı Ebu Hasan Ali b. Ebi Talib el-Kureyşî el-Haşîmî olan Hz. Ali, bir rivayete göre Fil olayından otuz yıl sonra 13 Recep cuma günü (29 Temmuz 599), bir rivayete göre ise Hicretten yaklaşık 22 yıl önce miladi 600 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hz. Peygamber'in (sav) amcası Ebu Talib, annesi ise Fatıma b. Esed b. Haşîm'dir. Ebu Talib'in en küçük oğludur. Künyesi, Hasan'ın babası manasına gelen Ebu Hasan'dır. Hz. Peygamber (sav) tarafından verilen künyesi ise Ebu Turab'dır.⁷⁷

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (sav) yanında yetişmiş ve hiçbir zaman puta tapmamıştır. Bu özelliğinden dolayı kendisine "Kerrem Allahu Vecheh" (Allah yüzünü şereflendirsin) sıfatı verilmiştir. Bu sıfat ile anılan başka bir sahabe bulunmamaktadır.

Genç yaşta İslâm'ı kabul eden ilk erkek olan Hz. Ali, halifelik vazifesini 656-661 yılları arasında yürütmüştür.⁷⁸ İlk üç halife döneminde herhangi idari veya komutanlık görevi almayan Hz. Ali, sadece Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahatleri sırasında Medine'de kalarak valilik görevi yapmıştır. Vaktinin çoğunu dini meseleler ile geçirmeyi tercih ettiğinden dolayı Kur'an-ı Kerim ve hadis konularında geniş bilgi sahibi olmuştur. Bu cihetle ilk üç halifeye özellikle fıkhi konularda danışmanlık yapmıştır.

Hz. Osman döneminde siyasi ve idari bazı konularda çekinceleri oluşan Hz. Ali, bu durumları halifeye bildirerek çözüm bulunması konularında yardımcı olmuştur. Hz. Osman'ın evinin Mısır'dan gelen asiler tarafından kuşatma altına alındığı sırada ise oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i halifenin kapısında nöbetçi olarak görevlendirmiştir.

Hz. Ali, halifeliği boyunca ilme büyük önem vermiştir. Halifeliğinin ilanı sonrasında Medine'de bir okul açmıştır. Bu okulda, Arapça dil gramerinin öğretilmesi için Ebû Esved ed-Düelî, Kur'an Kerim okutma ve öğretmesi için Abdurrahman es-Sülemî ve tabîî ilimler konusunda ise Kümeyl b. Ziyâd'ı görevlendirmiştir.⁷⁹

Hayatı boyunca söylediğini yaşayan, ihlası, takvası ve imanının derinliği ile topluma önderlik etmiş olan Hz. Ali hakkında onun faziletini anlatan çok sayıda menkıbe rivayet edilmiştir. Bu cihetle diğer sahabelerin yaşantısı ile

⁷⁷ Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, III/140.

⁷⁸ Ethem Ruhi Fiğlali, *İmam Ali*, s. 2-3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

⁷⁹ Taberi, *Tarih (Ebu'l-Fazl)*, I-IV/318.

karşılaştırıldığında ve onun naklettiği hadislerle bakıldığında öncü bir konumda olduğu müşahade edilmektedir.⁸⁰ Hz. Peygamber'den (sav) çoğunluğu fıkıh konularında olmak üzere 586 hadis rivayet etmiştir.⁸¹ Bu nedenle onun adını istismar eden bazı gruplar, Hz. Ali'nin sahip olduğu kerem ve fazileti abartarak onu farklı şekilde konumlandırmaya çalışmışlardır.⁸² Bu konuda tedvini Hz. Ali'ye nasp edilen *Nehcü'l-Belağa* adlı eseri şerh eden Şii âlim İbn Ebu'l-Hadid bile, Hz. Ali hakkında gerçeğe aykırı, olduğu durumdan farklı gösteren çok sayıda hadis olduğunu söylemiştir.⁸³

Hz. Ali'ye isnat edilen *Nehcü'l-Belağa*, okunduğunda söz söyleme sanatı kapılarının açılacağı ve edebi yeteneklerin geliştireceği kanaatini taşıdığından, “belâgat yolu, belâgat çıkışı” olarak adlandırılmıştır.⁸⁴ Eser üç bölümden oluşmakta olup bunlar; hutbeler ve hitabeler, resmi ve özel mektuplar, vecizeler ve öğütlerdir.

Birinci bölümünde yer alan 242 hutbede; Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali ve Ehli Beyti'nden, dünya ve ahiretten, bir takım toplumsal ve iktisadi olaylardan, ilk üç halife döneminden ve Hz. Ali döneminde yaşanmış bazı olaylardan bahsedilmektedir.

İkinci bölümünde yer alan 63 metin; Hz. Ali tarafından Cemel Savaşı öncesi ve sonrasında Muaviye'ye gönderilen mektuplar, idari işler ile alakalı mektuplar, genelgeler ve ahitnamelerden oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde yer alan 498 özdeyiş ise; din, iman, Kur'an-ı Kerim, ibadet, dünya ve ahiret, akıl ve bilgi, hakikat, adalet, hikmetli sözler ve savaş gibi konuları kapsamaktadır. Eser içerisinde yer alan metinlerde Hz. Ali'ye yapıldığı ifade edilen haksızlıkların dışında cennet ve nimetleri hakkında kapsamlı bilgiler yer almaktadır.⁸⁵

Eser ile alakalı birtakım hususlar günümüze kadar aydınlatılamamıştır. Bunların başlıcaları; nakledilen sözlerin Hz. Ali'ye ait olup olmadığı, uydurulup kendisine nispet edilip edilmediği, eseri kaleme alan kişinin gerçek metinlerde değişiklik yapıp

⁸⁰ Ethem Ruhi Fiğlali, *İmam Ali*, s. 87, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

⁸¹ Yaşar Kandemir, "Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II/375, İstanbul 1989.

⁸² Ethem Ruhi Fiğlali, *İmam Ali*, s. 87, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

⁸³ İbn Ebu'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belağa*, III/26

⁸⁴ İbn Ebu'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belağa*, III/53.

⁸⁵ A.g.e. s. 53

yapmadığı ve nakleden kişinin Şerîf er-Radî değil küçük kardeşi Şerîf el-Murtazâ olabileceği gibi hususlar öne çıkmaktadır.⁸⁶

Nehcü'l-Belağa ile ilgili tartışmalar halen güncelliğini korumasının yanı sıra gerek muhtevası gerekse üslubu açısından Arap dili ve edebiyatının çok değerli parçalarını ihtiva etmektedir. Eser ile alakalı yapılan çok sayıda araştırma ve çalışmalar neticesinde esere ait sözlük ve indeks çıkartılmıştır.⁸⁷

Hız. Ali 'nın naklettiği bazı özlü sözlerden alıntılar;

Huşû ile kılınmayan namazda,

Boş söz ve davranışlardan uzak durulmayan oruçta,

Titizlik duygusu bulunmayan ilimde,

Cömertlik bulunmayan malda,

Muhâfazanın bulunmadığı kardeşlikte,

Bâkî olmayan nîmette,

*İhlâssız duâda, hayır yoktur.*⁸⁸

⁸⁶ İsmail Durmuş, "Nehcü'l-Belağa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32. Cilt, s. 538, İstanbul 2006.

⁸⁷ A.g.e. s.538.

⁸⁸ İbn-i Hacer, *Münebbihât*, s. 31.

2.3.Hulefâ-i Râşidîn Mektuplarındaki Söz Sanatları

Hulefâ-i Râşidîn'in mektupları, tekellüfe kaçmadan zarif ama bir o kadar da derin manaları içerecek şekilde kaleme alınmıştır. Bu derin manaların anlaşılması ve okuyucu üzerinde daha büyük etki yaratması amacıyla zaman zaman edebi sanatlara da yer verilmiştir.

Dönemin edebi hayatı ve şartları göz önünde bulundurulduğunda devletin yöneticisi konumunda olan Hulefâ-i Râşidîn'in, hiçbir edebi sanata yer vermeden bir mektup kaleme alması, şahsi konumlarına zarar vereceği gibi İslâm Devleti'nin azametini yansıtmada eksiklik doğuracağından böyle bir durumun kabulü mümkün görülmemiştir.⁸⁹

2.3.1. İktibas

Sözlükte ilim almak ve fayda elde etmek anlamında ⁹⁰ kullanılan iktibasın Hulefâ-i Râşidîn'in mektuplarında kullanımı, Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinden ve Kuran'ı Kerim'in ayetlerinden alıntı yapmak ve bunların ayet veya hadis olduğuna işaret etmemek şeklindedir.⁹¹

İktibası yapanın, aldığı bölümlerde asıl manayı bozmamak kaidesiyle küçük değişiklikler yapması mümkündür.⁹²

Manayı kuvvetlendirmek ve sözlerine dayanak kılmak amacıyla tercih edilen bu Belâgat kaidesi, Hulefâ-i Râşidîn'in mektuplarında ve antlaşma metinlerinde sıkça görülmektedir.

Hz. Ömer'in el-Medâin ve Fâris Hristiyanları ile yaptığı antlaşmada;

لا إكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي⁹³

⁸⁹ Bu bölümde, edebi sanatlara altı çizili kelimeler ile işaret edilirken üçüncü bölümde kaynakçaları ile birlikte detaylı tercümelerine yer verilmiştir.

⁹⁰ İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VI/167.

⁹¹ Şihabüddin Mahmud el-Halebi, *Hüsnü't-Teveşşül ilâ Sına'ati't-Terassul*, s. 23

⁹² Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, s. 414.

⁹³ Bakara Suresi, 256. Ayet

Hz. Ebu Bekir'in bütün mürted kabilelere hitaben yazdığı mektubunda;

فإن الله تعالى أرسل محمداً بالحق من عنده إلى خلقه بشيراً ونذيراً،
وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً، لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ
عَلَى الْكَافِرِينَ

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ، وقال: وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ
مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ
انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ، وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئاً،
وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

فإن الله له بالمرصاد حيّ قيوم لا يموت، لا تأخذه سنة ولا نوم
فمن هداه الله كان مهتدياً، ومن أضله كان ضالاً

Habib b. Mesleme'nin Hz. Ömer adına Tiflis Halkı ile Yaptığı antlaşmada;

فإن تبتم وأقمتم الصلاة وآتيتم الزكاة فإخواننا في الدين.
ومن تولى عن الإيمان والإسلام و لجزية، فعدوّ الله ورسوله والذين
آمنوا. والله المستعان عليه

Hz. Osman'ın eşi Naile Bintü'l-Ferafisa'nın Muaviye'ye Hz. Osman'ın şehadetini
anlattığı mektupta;

الذى أنعم عليكم، وعلمكم الإسلام، وهداكم من الضلالة، وأنقذكم من
الكفر، ونصركم على العدو، وأسبغ عليكم النعمة

Örneklerde gördüğümüz üzere bazı ayetler tam olarak alınmak suretiyle tam iktibas yapılırken bazı ayetlerin küçük birer bölümleri alınarak nakıs iktibas örneği sergilenmiştir.

2.3.2. Secî

Lûgatte, kuşların namelerle ötmeleri anlamına gelen⁹⁴ secî, iki fâsılının son kelimesinin birbirine uygun olmasıdır.⁹⁵

Nesirde fâsılaların veya cümlelerin son kelimeleri arasındaki uyumu ifade eden secî, şiirde kafiye benzemektedir.

Hiz. Ebu Bekir'in Necrân Halkı ile yaptığı antlaşmada;

أجارهم بجوار الله، وذمة رسول الله صلى الله عليه وسلم على
أنفسهم، وأرضهم، وملتهم، وعبادتهم، وأساقفتهم، ورهبانهم،
ويبيعهم

ولا يغير أسقف من أسقفية، ولا راهب من رهبانيتها

Hiz. Ömer'in el-Medâin ve Fâris Hristiyanları ile yaptığı antlaşmada;

لأهل المدائن، وبهر سير، والجاثليق بها، وقسانها، وشمامستها
فإني أعطيتكم عهد الله وميثاقه، وذمة أنبيائه ورسله، وأصفيائه
وأوليائه

يريدني و إياكم، بنفسي و أتباعي و أعواني

⁹⁴ İbni Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IIX/150

⁹⁵ Ali Carim, Mustafa el-Mümin, *el-Belağatu'l-Vadiha*, s. 273

والعهد الذي استوجبوا به حقن الدماء، واستحقّوا أن يذبّ عنهم كل
مكروه لأنهم نصحوا وأصلحوا

فيكون منه وجود فرصة أو غرة

و لا يرفدوا أحدا من أهل الحرب على المؤمنين والمسلمين بقوة
عارية، لسلاح ولا خيل ولا رجال

حتى تقوم الساعة وتنقضي الدنيا

Hz. Ebu Bekir'in bütün mürtedlere yazdığı mektupta;

سلام على من اتّبع الهدى، ولم يرجع بعد الهدى الى الضلالة و
العمى؛

فإن الله تعالى أرسل محمداً بالحق من عنده إلى خلقه بشيراً ونذيراً،
وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً

فهدى الله بالحق من أجاب إليه، وضرب رسول الله بإذنه من أدبر
عنه، حتى صار إلى الإسلام طوعاً وكرهاً

وإني أوصيكم بتقوى الله، وحظكم ونصيبتكم من الله

فمن هداه الله كان مهتدياً، ومن أضله كان ضالّاً

فإذا أذن المسلمون فأذنوا كفّوا عنهم، وإن لم يؤدّنوا عاجلوهم. وإن
أدّنوا اسألوهم

Hz. Ömer'in Ebu Musa el-Eşari'ye gönderdiği mektupta;

حتى لا يطمع شريف في حيفك، ولا ييأس ضعيف من عدلك.

Hz. Ömer'in Kûfe Halkına yazdığı mektupta;

فإني بعثت إليكم عمّارا أميرا، و عبد الله معلما ووزيرا

Hz. Ömer'in, Ebu Musa el-Eşari'ye gönderdiği mektupta;

فإن القضاء فريضة محكمة وسنة متبعة

البينة على من ادّعى، واليمين على من أنكر.

إلا صلحا أحلّ حراما أو حرّم حلالا.

يوجب الله بها الأجر ويحسن الذخر

من صلحت سريره فيما بينه وبين الله، أصلح الله ما بينه وبين
الناس

Hz. Osman'ın Hz. Ali'ye gönderdiği mektubunda;

فإن كنت مأكولا فكن أنت أكلي

Hz. Ömer'in Ubeyde b. Cerrah'a gönderdiği mektupta;

ولا يلبسوا السلاح يوم عيدهم، ولا يتخذوه في بيوتهم

Hz. Ömer'in ordu komutanlarına cizye toplanması hakkında mektubunda;

قاتلوا من قاتلكم

Hz. Osman'ın Endülüs bölgesi halkına yazdığı mektupta;

فخرجوا ومعهم البربر من برها وبحرها

Hz. Ali'nin Nocrân halkına yazdığı mektupta;

ولا يضاموا ولا يظلموا ولا ينتقص حق من حقوقهم

فإنهم أقوام لهم ذمة، وكانت بينى وبينهم معرفة

Hz. Osman'ın Kûfe halkına yazdığı mektupta;

وأوصيكم به خيرا، فاستوصوا به خيرا

Hz. Ali'nin Kûfe halkına gönderdiği mektupta;

فكونوا لدين الله أعوانا وأنصارا... لتعود الأمة إخوانا

ومن أحب ذلك وآثره، فقد أحب الحق وآثره

ومن أبغض ذلك فقد أبغض الحق وغمصه

Hz. Ali'nin Hz. Aîşe'ye gönderdiği mektupta;

وما غضبت حتى أغضبت، وما هجت حتى هيجت

Hz. Ali'nin ordu komutanlarına gönderdiği mektupta;

ولا الجند حسن سيرة، ولا الرعية معونة، ولا دين الله قوة

يجب علينا أن فشكره بجهدنا، وأن ننصره ما بلغت قوتنا

Hz. Ali'nin Mısır'daki Malik b. Haris'e gönderdiği mektupta;

أستظهر به على إقامة الدين، وأقمع به نخوة الأثيم

Hz. Ali'nin zamanında Hz. Osman taraftarı Mesleme b. Muhalled'in Muaviye'ye mektubunda

فإن هذا الأمر الذى بذلنا له أنفسنا ... أمر نرجو به ثواب ربنا،
والنصر على من خالفنا، وتعجيل النّعمة لمن سعى على إمامنا،
وطأطأ الرّكض فى مهادنا
وتالله إن ذلك لأمر ماله نهضنا، ولا إياه أردنا

Ebu Esved Dueli'nin Hz. Ali'ye gönderdiği mektupta;

لو كنت من البهائم لكنت جملاً، ولو كنت راعيًا ما بلغت المرعى،
ولا أحسنت مهنته فى المشى.
فوجدناك عظيم الأمانة، ناصحاً للأمة.
توفر لهم فيهم وتظلف نفسك عن دنياهم، فلا تأكل أموالهم، ولا
ترتشى بشئ فى أحكامهم.
أكل ما تحت يديه بغير علمك، فلم يسعنى كتمانك ذلك، فانظر
رحمك الله فيما هنالك.

Hz. Ömer'in ordu komutanı atadığı Amr b. As'ın Mısır Halkı ile yaptığı antlaşmada;

استجابوا أن يعينوا بكذا وكذا رأساً، وكذا وكذا فرساً.
ولا يمنعوا من تجارة صادرة ولا واردة.

Secî örnekleri bulunmaktadır.

2.3.3. Teşbih

Aynı vasıf ile iki farklı şeyin ortak olduklarına delalet etmek ⁹⁶ ve bir şeyin bir manada başka bir şey ile aynı anlamı taşıdığını ifade etmek ⁹⁷ anlamlarına gelen teşbih, Arapçada sıklıkla kullanılan teşbih edatlarından كُنْ , كُنْ veya diğer edatların kullanımı, bazen de bu edatlar kullanılmadan mana yolu ile benzetilerek yapılır. ⁹⁸

Teşbih; benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbeh bih) ve bezetme şekli olmak üzere üç ögeden oluşmaktadır. Bu öğelerden sadece biri anılırsa bu sefer teşbih istiâreye dönüşür. Teşbih sanatındaki asıl amaç, bir şeyi kendisinden daha güçlü ya da daha meşhur bir şey ile vasfederek onu yermesi veya övmesidir. Bununla birlikte bir şeyin eşi benzeri olmadığını ifade etmek amacıyla da teşbih sanatı kullanılabilir. Kur'an-ı Kerim'de لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ⁹⁹ ifadesinde "Onun (Allah cc) hiçbir şey benzeri/eşi değildir" ifadesinde teşbih sanatı bulunmaktadır. ¹⁰⁰

Hiz. Ebu Bekir'in bütün mürtedlere göre gönderdiği mektupta;

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

Hiz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye Şam hakkında yazdığı mektup

فابدءوا بدمشق فانهدوا لها، فإنها حصن الشام، وبيت مملكتهم

Ebu Esed Dueli'nin Hiz. Ali'ye yazdığı mektupta;

لو كنت من البهائم لكنت جملاً

فمهلك نصح الإمام والأمة، وأدى الأمانة، ووالى على الحق وفارق الجور

⁹⁶ Şihabüddin Mahmud Halebi, *Hüsni't-Tevessül ilâ Sina'ati't-Terassul*, s. 106.

⁹⁷ Cebbur Abdunnur, *el-Mecmu'l-Edebi*, s. 66.

⁹⁸ Muhammed Tahir el-Ceblavi, *el-Muhtar min Kitabi'l-Umde li-ibn Reşik*, s. 64.

⁹⁹ Şura Suresi, 11. Ayet.

¹⁰⁰ İsmail Durmuş, "Teşbih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXX/553, İstanbul 2011.

Hz. Osman'ın muhasara altındayken Hz. Ali'ye gönderdiği mektupta;

وإنك لم يفخر عليك كفاخر ضعيف

ولم يغلبك مثل مغلب

teşbih örnekleri bulunmaktadır.

2.3.4. İstiâre

Müşebbeh veya Müşebbeh bih'ten (Benzeyen ve benzetilen) birinin kullanılmayarak ona atıfta bulunulduğu ¹⁰¹ istiâre sanatında, kelime gerçek manasında kullanılmayıp onun yerine yakın manada kullanılan bir kelimeye işaret edilir. ¹⁰²

Hz. Ebu Bekir'in bütün mürted kabilelere gönderdiği mektupta;

ولم يرجع بعد الهدى الى الضلالة و العمى

وضرب رسول الله بإذنه من أدبر عنه، حتى صار إلى الإسلام
طوعا وكرها

Hz. Ömer'in Ebu Musa el-Eşari'ye gönderdiği mektupta;

ومن تزین للدنيا بغير ما يعلم الله منه شأنه الله فإن الله لا يقبل من
عباده

Hz. Osman'ın ordu komutanlarına cizye toplanması hakkındaki mektubunda;

ألا يضربوا الجزية إلا على من جرت عليه المواسي منهم

Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye Şam hakkında yazdığı mektup

فابدءوا بدمشق فانهذوا لها، فإنها حصن الشام، وبيت مملكتهم

¹⁰¹ Ali Carim, Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-Vadiha*, s. 77

¹⁰² Cebbur Abdunnur, *el-Mecmu'l-Edebi*, s. 18

واشغلوا عنكم أهل فحل بخيل تكون بإزائهم في نحورهم

فليَنزل بدمشق من يمسك بها

وأَمير كل بلد وجند على الناس حتى يخرجوا من إمارته

Hız. Osman'ın Kûfe halkına gönderdiği mektupta;

ولَيتكم الوليد بن عقبة غلاما حين ذهب شرهه وثاب حلمه

Hız. Ali 'nin Hız. Aîşe 'ye gönderdiği mektupta;

وحملك على المعصية

Hız. Osman 'ın muhasara altında iken Hız. Ali 'ye gönderdiği mektupta;

فإنه قد بلغ السَّيل الزَّبى ، وجاوز الحزام الطَّبَّين

istiâre örnekleri görölmektedir. Zira burada yapılan benzetmeler gerçek manalarının dışında müşebbeh bih (benzetilen) kelimelerin yerine kullanılmışlardır.

2.3.5. Tıbâk

Arapçada nesir ve şiirlerde sıkça kullanılan tıbâk (zıtlık) sanatı, gerçek veya mecazi olarak anlam yönünden zıt iki kelimenin bir arada kullanılmasına denir.¹⁰³

Arap Belâgatını ele alan ilk dönem eserlerde tıbâk, "mutabakat, tekâfü, mutâbık ve tezağ" adlarıyla da zikredilmektedir.¹⁰⁴

Tıbâkın; zıt iki kelime, zıt iki fiil, zıt iki harfî cer (mefulün bih), zıt bir isim ve fiil, olumlu ve olumsuz fiil (şunu yapın bunu yapmayın gibi), bir yazı veya hutbenin başında olumlu ve olumsuz tabirlerin birlikte kullanımı (bu itibarla reddü'l acüz ala's-sadr'e benzemektedir), zıt iki rengin bir arada kullanımı (ak ile kara gibi, mana

¹⁰³ Cebbur Abdunnur, *el-Mecmu'l-Edebi*, s. 162

¹⁰⁴ Sâ'leb, *Kavâidü'ş-Şi'r*, s. 58, Neşreden Ramazan Abdüttewvâb, Kahire 1995.

yönünden) ve bir durumu farklı bir şeye çevirmek (ölüyü diriltmek gibi) şeklinde kullanımları da bulunmaktadır.¹⁰⁵

Hz. Ebu Bekir'in Necdân halkı ile yaptığı antlaşmada;

ويبيعهم وكل ما تحت أيديهم من قليل وكثير

وإنه من يتب منكم ويصلح لا يضره

فادّكروا ولا تهلكوا

Hz. Ebu Bekir'in bütün mürtedlere yazdığı mektupta;

حتى صار إلى الإسلام طوعا وكرها

Hz. Ömer 'in el-Medâin ve Fâris Hristiyanları ile yaptığı antlaşmada;

ألا يكون أحد منهم عينا لأحد من أهل الحرب على أحد من

المسلمين في سر ولا علانية

tıbâk örnekleri bulunmaktadır.

2.3.6. Mukabele

Manayı güzelleştirmek ve anlamını açığa kavuşturmak amacıyla konuşan kişinin, dinleyende daha büyük etki yaratmak amacıyla tekellüfe ve mananın yanlış anlaşılmasına mahal vermeyecek şekilde birbirine zıt iki kelimeyi art arda sıralamasıdır.¹⁰⁶

Mukabele sanatını ile tıbak birbirine benzemek olmakla birlikte, mukabelede benzer manada iki şey verildikten sonra bunların zıtları da verilerek mana güçlendirilken tıbakta bu tarz bir şart aranmaz. Buna rağmen Hatîb el-Kazvînî başta olmak üzere bazı belâgat âlimleri mukabeleyi tezat sanatının alt başlığı olarak görmüşlerdir.¹⁰⁷ Mukabe ile tıbakı ayıran diğer etmenler arasında, mukabelede ikili

¹⁰⁵ İsmail Durmuş, "Tezat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXXI/58, İstanbul 2012.

¹⁰⁶ Ali Carim ve Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-Vadiha*, s. 285

¹⁰⁷ İbn Reşik, *el-'Umde fi mehasini's-şi'r ve Âdâbih ve Nahdih*, II/14, Kahire 1934.

tasvirlerin yan yana olmak zorunda olması ve mukabelede zıt olmak zorunda olmaksızın birbiri ile uyumlu kelimelerin de kullanılabiliyor olmasıdır.¹⁰⁸

Hz. Peygamber (sav)'in Medine'de yaptığı antlaşmada;

وَمَنْ قَعْدَ اَمْنٌ بِالْمَدِينَةِ، اِلَّا مِنْ ظَلَمٍ، وَائْتِمٍ، وَإِنَّ اللَّهَ جَارٌ لِمَنْ بَرٍّ،
وَاتَّقَى

Hz. Ömer'in Necdân halkına yazdığı mektupta;

وإنه من يتب منكم ويصلح لا يضره ارتداده ونصاحبه صحبة
حسنة

Hz. Ebu Bekir 'in bütün mürtedlere gönderdiği mektupta;

سلام على من اتّبع الهدى، ولم يرجع بعد الهدى الى الضلالة
نقر و نعترف بما جاء به، و نكفر من أبى و نجاهده
فمن هداه الله كان مهتديا، ومن أضله كان ضالا
فمن استجاب له وأقر وكفّ ... ومن أبى أمرت أن يقاتله على ذلك

Hz. Ömer'in Ebu Musa el-Eşari'ye gönderdiği mektupta;

إِلَّا صَلَاحًا أَحَلَّ حَرَامًا أَوْ حَرَّمَ حَلَالًا

birbirine zıt fiillerin ardı sıra dizilmesi ile mukabele sanatı meydana gelmiştir.

2.3.7. Berâat-ı İstihlâl

Bir şair veya hatibin, sözüne veya şiirine başlamadan evvel konu ile alakalı olarak bir atasözü, deyim, ayet veya hadis ile yazısına veya konuşmasına başlayarak sözlerini kuvvetlendirmesidir.¹⁰⁹

¹⁰⁸ İbn Ebü'l-İsba', *Tahriratü't-Tahbir*, s.179, neşreden Hifni Şeref, Kahire 1983.

Berâat-ı îstihlal ile alakalı olarak Hulefâ-i Râşidîn'in mektup ve hutbelerinin birçoğunda bir konuyu anlatmadan evvel dile getirdiği ayet ve hadisleri örnek verebiliriz.

Öte yandan aynı mektup içerisinde birden çok konuya değinecekleri zaman yeni konuya başlamadan evvel yine bir ayet veya hadisten iktibas yaparak berâat-ı îstihlal yaptıkları görülmektedir.

Hiz. Ömer'in Necrân halkı ile yaptığı antlaşmada;

فإني أحمد الله الذي لا إله إلا هو

Hiz. Ebu Bekir'in bütün mürtetlere gönderdiği mektupta;

سلام على من اتبع الهدى، ولم يرجع بعد الهدى الى الضلالة

فإني أحمد الله الذي لا إله إلا هو

Hiz. Osman'ın Velid b. Ukbe'ye yazdığı mektupta;

فإني أحمد إليك الله الذي لا إله إلا هو

Hiz. Osman'ın eşi Naile Bintü'l Ferâfisa'nın Muaviye'ye Hiz. Osman'ın şehadetini anlattığı mektupta;

فإني أذكركم بالله الذي أنعم عليكم، وعلمكم الإسلام، وهداكم من
الضلالة، وأنقذكم من الكفر، ونصركم على العدو، وأسبغ عليكم
النعمة

Berâat-ı Îstihlâl örnekleri bulunmaktadır.

2.3.8.Tazmin

Nesirde veya şiirde, anlatılmak istenen konunun dile getirilmesinden sonra başka bir şairin veya hatibin bir sözünden alıntı yapmaya tazmin denir.¹¹⁰

¹⁰⁹ İbnu Hiccetî'l-Hamevî, *Hızânetü'l-Edeb ve Ğayetü'l-Ereb*, s. 3

¹¹⁰ Muhammed Tahir el-Ceblavî, *el-Muhtar min Kitabi'l-Umde li-ibn Reşik*, s. 93.

İktibas ile tazmin arasındaki fark, iktibasta ödünç alınan metinde kimden alıntı yapıldığı belirtilmezken tazminde alıntı yapılan kişi belirtilmesidir. Bu durum "Bak falanca ne demiş, falancanın da dediği gibi" şeklinde gerçekleşmektedir.

Hiz. Osman'ın Hiz. Ali'ye muhasara altında gönderdiği mektubun sonunda yer alan;

فإن كنت مأكولا فكُن أنت أكلَى
وألا فأدركنى ولما أمزق

beytinde olduğu gibi gerçekleşir. Bu beyit Hiz. Osman'ın mektubunun son cümlesi olmakla beraber beytin asıl sahibi Şe's b. Nehâr el-'Abdî'dir. Ancak mektubun çok zor şartlar altında yazılmasından olsa gerek şairin adı zikredilmemiştir.

Hulefâ-i Râşidîn şiir ezberleme ve bunları mektup ve hutbelerinde kullanmakta mahirdirler. Bu nedenle Hulafa-i Râşidîn'in mektup ve hutbelerinde bu sanatı sıklıkla görmekteyiz.

2.3.9. İrad-ı Mesel

Şiirde ve nesirde; bir fikri savunmak, istişhad etmek, vuzuha kavuşturmak ve manayı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılan özlü sözler ve mesellere yer verilmesi demektir.¹¹¹

Hiz. Osman'ın Hiz. Ali'ye muhasara altında gönderdiği mektupta;

فإنه قد بلغ السَّيل الزَّبى ، وجاوز الحزام الطَّبَّيين

Hiz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye Şam halkı hakkında yazdığı mektupta;

فانهذوا لها، فإنها حصن الشام، وبيت مملكتهم... أهل فحل بخيل
تكون بإزائهم فى نحورهم

Hiz. Ömer'in ordu komutanlarına cizye toplanması hakkında mektubunda;

ولا تقتلوا إلا من جرت عليه المواشي

¹¹¹ İsmail Durmuş, *Arap Dili ve Belâgatıyla İlgili İncelemeler*, Yalova 2001.

Hz. Osman'ın Endülüs bölgesi halkına yazdığı mektupta;

فخرجوا ومعهم البربر من برها وبحرها

Hz. Ali'nin Necrân halkına gönderdiği mektupta;

أسألك يا أمير المؤمنين خط يدك وشفاعة لسانك

şeklindeki ifadeler Arapçada îrad-ı mesel olarak zikredilmektedir.

2.3.10. Reddû'l Acüz Ala's-Sadr

Nahivdeki manası; cümle başında kullanılan bir kelimenin benzer veya mütecânis bir benzerinin cümle sonunda tekrar kullanılmasıdır.¹¹²

Reddû'l Acüz Ala's-Sadr, bir kısım belâgat âlimleri tarafından söze güzellik katmak manasında muhassinât-ı lafziyye olarak kabul ederken¹¹³ diğer kısmı ise sözlü edebi sanat olarak değerlendirmişlerdir.¹¹⁴

Arap edebiyatında, bir şair şiir yazarken ilk beytinin sonuna gönderme yapması ve bir hatibin konuşmasında ilk okuduğu cümlelerin anlatacağı konuya ışık tutması önemli görülmektedir. Cahiliye döneminde bu durum büyük Arap edebiyatçılarının sözlerine atıf olarak görülmekteyken İslâm dininin nuzûl olması ile birlikte Hz. Peygamber'in (sav) hadisleri ve Kur'an-ı Kerim'in ayetleri şekline dönüşmüştür.

Hulefâ-i Râşidîn'in mektuplarında, reddû'l acüz ala's-sadr kaidesine verilebilecek örnekler, Berât-ı İstihlâl'e verilen örneklerle büyük oranda benzerlik göstermekte olup bu kâidelerin ortak noktaları; hitap başında bir ayet veya hadise yer verilerek mektuplarının manalarını güçlendirmesinin amaçlanmasıdır.

Hz. Ebu Bekir'in bütün mürtetlere hitaben yazdığı mektubunda;

فإني أحمد إليكم الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده
لا شريك له، وأنّ محمدا عبده ورسوله، نقر ونعترف بما جاء به،
ونكفر من أبي و نجاهده.

¹¹² Abdu'l Müteal el-Saidi, *Buğyet'ül-İdah li Telhisi'l-Miftah*, IV/649.

¹¹³ Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-Sâ'ir*, I/251, Kahire 1939.

¹¹⁴ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.203, Kahire 1937.

Hz. Ebu Bekir, hitap edeceği kesime Hz. Peygamber'in hutbe ve mektuplarına kullandığı üslubu kullanmak ve ayrıca ayet ve hadisler ile hitabını güçlendirmek suretiyle Berât-ı İstihlâl yapmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HULEFÂ-İ RÂŞİDÎN'İN MEKTUP ve ANTLAŞMA METİNLERİNİN
İNCELENMESİ

3. Hulefâ-i Râşidîn'in Mektup ve Antlaşma Metinlerinin İncelenmesi

Her siyasi ve edebi dönemin kendine has yazım usulü ve şekli bulunmaktadır. Bu kaideler sonraki dönemlerde taklik edilebileceği gibi eklemeler/çıkartmalar yapılarak da kullanılabilir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde genel olarak Hz. Peygamber'in uyguladığı hitap usulü benimsenmekle birlikte Halife gibi İslam terminolojisine katılan yeni kelimelerle aslına bağlı kalınmak suretiyle bu usül geliştirilmiştir.

İslam dininin fetihlerle birlikte yeni coğrafyalara açılmasıyla birlikte ise, bu usül daha da genişletilerek modern İslamî Edebiyatın bugünkü haline gelmesine olanak tanımıştır.

İslam dininin fetihlerle birlikte yeni coğrafyalara açılmasıyla birlikte ise, bu usül daha da genişletilerek modern İslamî Edebiyatın bugünkü haline gelmesine olanak tanımıştır.

3.1. Hulefâ-i Râşidîn'in Mektuplarından ve Antlaşma Metinlerinden Seçmeler

I. Metin; Hulefâ-i Râşidîn'in de iştirak ettiği, Hz. Peygamber (sav) tarafından Medine'de; Yahudiler, Ensar ve Muhaciler arasında savaş ve barış hükümlerinin yer aldığı antlaşma metni

1. هذا كتاب من محمد النبي رسول الله بين المؤمنين، والمسلمين

من قريش، وأهل يثرب، ومن تبعهم، فلحق بهم، وجاهد معهم

2. إنهم أمة واحدة من دون الناس.

3. المهاجرون من قريش على ربعتهم، يتعاقلون بينهم،

وهم يقدون عانيهم بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

4. وبنو عوف على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل

طائفة تفدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

5. وبنو الحارث بنو الخزرج على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

6. وبنو ساعدة على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

7. وبنو جُشم على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

8. وبنو النّجار على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

9. وبنو عمرو بن عوف على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

10. وبنو النّبيت على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

11. وبنو الأوس على ربعتهم، يتعاقلون معاقلهم الأولى، وكل طائفة تَفْدي عانيها بالمعروف والقسط بين المؤمنين.

12. وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ لَا يَتْرَكُونَ مُفْرَحًا بَيْنَهُمْ أَنْ يُعْطَوْهُ
بِالْمَعْرُوفِ؛ مِنْ فِدَاءٍ، أَوْ عَقْلٍ، وَأَلَا يَحَالِفُ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنًا
مُؤْمِنٌ دُونَهُ.

13. وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَّقِينَ أَيْدِيهِمْ عَلَى كُلِّ مَنْ بَغَى مِنْهُمْ، أَوْ
ابْتَغَى دَسِيعَةً ظُلْمٍ، أَوْ إِثْمًا، أَوْ عَدْوَانًا، أَوْ فُسَادًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّ أَيْدِيَهُمْ عَلَيْهِ جَمِيعًا، وَلَوْ كَانَ وَلَدٌ أَحَدِهِمْ.

14. وَلَا يَقْتُلُ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنًا فِي كَافِرٍ، وَلَا يَنْصُرُ كَافِرًا عَلَى
مُؤْمِنٍ.

15. وَإِنَّ ذِمَّةَ اللَّهِ وَاحِدَةٌ، يُجْبِرُ عَلَيْهِمْ أَدْنَاهُمْ، وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ
بَعْضُهُمْ مَوَالِي بَعْضٍ دُونَ النَّاسِ.

16. وَإِنَّهُ مَنْ تَبَعْنَا مِنْ يَهُودٍ، فَإِنَّ لَهُ النَّصْرَ، وَالْأُسُوةَ غَيْرَ
مَظْلُومِينَ، وَلَا مُتَنَاصِرٍ عَلَيْهِمْ.

17. وَإِنَّ سِلْمَ الْمُؤْمِنِينَ وَاحِدَةٌ، لَا يَسَالِمُ مُؤْمِنٌ دُونَ مُؤْمِنٍ فِي
قِتَالٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا عَلَى سَوَاءٍ، وَعَدْلٍ بَيْنَهُمْ.

18. وَإِنَّ كُلَّ غَازِيَةٍ غَزَتْ مَعَنَا يُعْقَبُ بَعْضُهَا بَعْضًا.

19. وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ يُبَيِّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ بِمَا نَالَ دِمَاءَهُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

20. وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ الْمُتَّقِينَ عَلَى أَحْسَنِ هَدًى، وَأَقْوَمِهِ، وَإِنَّهُ لَا يَجِيرُ مُشْرِكٌ مَالًا لِقَرِيشٍ، وَلَا نَفْسًا، وَلَا يَحُولُ دُونَهُ عَلَى مُؤْمِنٍ.

21. وَإِنَّهُ مَنْ اعْتَبَطَ مُؤْمِنًا قَتْلًا عَنْ بَيِّنَةٍ؛ فَإِنَّهُ قَوْدٌ بِهِ، إِلَّا أَنْ يَرْضَى وَلِيُّ الْمَقْتُولِ بـ (العَقْل)، وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ كَافَّةً، وَلَا يَحِلُّ لَهُمْ إِلَّا قِيَامٌ عَلَيْهِ.

22. وَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَقَرَّ بِمَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، وَأَمِنْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، أَنْ يَنْصُرَ مُخَدِّثًا، أَوْ يُؤْوِيَهُ، وَإِنْ مَنْ نَصَرَهُ، أَوْ آوَاهُ، فَإِنَّ عَلَيْهِ لَعْنَةَ اللَّهِ، وَغَضَبَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهُ صَرْفٌ، وَلَا عَدْلٌ.

23. وَإِنَّهُ مَهْمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ، فَإِنَّ مَرَدَّهُ إِلَى اللَّهِ، وَإِلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

24. وَإِنَّ الْيَهُودَ يَنْفَقُونَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ مَا دَامُوا مُحَارِبِينَ.

25. . وَإِنْ يَهُودُ بَنِي عَوْفٍ أُمَّةٌ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ؛ لِلْيَهُودِ دِينُهُمْ، وَلِلْمُسْلِمِينَ دِينُهُمْ، مَوَالِيَهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ، إِلَّا ظَلَمَ نَفْسَهُ، وَأَثِمَ، فَإِنَّهُ لَا يُوتَغُ إِلَّا نَفْسَهُ، وَأَهْلَ بَيْتِهِ.

26. وَإِنَّ لِيَهُودِ بَنِي النَّجَّارِ مِثْلَ مَا لِيَهُودِ بَنِي عَوْفٍ.

27. وَإِنَّ لِيَهُودِ بَنِي الْحَارِثِ مِثْلَ مَا لِيَهُودِ بَنِي عَوْفٍ.

28. وَإِنَّ لِيَهُودَ بَنِي سَاعِدَةَ مِثْلَ مَا لِيَهُودَ بَنِي عَوْفٍ.
29. وَإِنْ لِيَهُودَ بَنِي جُشَمَ مِثْلَ مَا لِيَهُودَ بَنِي عَوْفٍ.
30. وَإِنَّ لِيَهُودَ بَنِي الْأَوْسَ مِثْلَ مَا لِيَهُودَ بَنِي عَوْفٍ.
31. وَإِنَّ لِيَهُودَ بَنِي ثَعْلَبَةَ مِثْلَ مَا لِيَهُودَ بَنِي عَوْفٍ، إِلَّا مَنْ ظَلَمَ، وَأَنْتُمْ، فَإِنَّهُ لَا يُوتَغُ إِلَّا نَفْسَهُ، وَأَهْلَ بَيْتِهِ.
32. وَإِنَّ جَفْنَةَ بَطْنٍ مِنْ ثَعْلَبَةَ كَأَنْفُسِهِمْ.
33. وَإِنَّ لِبَنِي الشُّطَيْبَةِ مِثْلَ مَا لِيَهُودَ بَنِي عَوْفٍ، وَإِنَّ الْبِرَّ دُونَ الْإِثْمِ.
34. وَإِنَّ مَوَالِيَ ثَعْلَبَةَ كَأَنْفُسِهِمْ.
35. وَإِنَّ بَطَانَةَ يَهُودَ كَأَنْفُسِهِمْ. بَطَانَةُ الرَّجُلِ: أَيُّ: خَاصَّتُهُ، وَأَهْلَ بَيْتِهِ.
36. وَإِنَّهُ لَا يَخْرُجُ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا بِإِذْنِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.
37. وَإِنَّ عَلَى الْيَهُودِ نَفَقَتَهُمْ، وَعَلَى الْمُسْلِمِينَ نَفَقَتَهُمْ، وَإِنَّ بَيْنَهُمُ النَّصْرَ عَلَى مَنْ حَارَبَ أَهْلَ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، وَإِنَّ بَيْنَهُمُ النَّصْحَ، وَالنَّصِيحَةَ، وَالْبِرَّ دُونَ الْإِثْمِ.
38. وَإِنَّهُ لَا يَأْتِمُ أَمْرٌ بِحَلِيفِهِ، وَإِنَّ النَّصْرَ لِلْمَظْلُومِ.

39. وَإِنَّ الْيَهُودَ يَنْفَقُونَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ مَا دَامُوا مُحَارِبِينَ.
40. وَإِنَّ يَثْرَبَ حَرَامٌ جَوْفُهَا لِأَهْلِ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ.
41. وَإِنَّ الْجَارَ كَالنَّفْسِ غَيْرِ مُضَارٍّ، وَلَا إِثْمٍ.
42. وَإِنَّهُ لَا تُجَارُ حُرْمَةٌ إِلَّا بِإِذْنِ أَهْلِهَا.
43. وَإِنَّهُ مَا كَانَ بَيْنَ أَهْلِ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ مِنْ حَدَثٍ، أَوْ اشْتِجَارٍ يُخَافُ فُسَادُهُ، فَإِنَّ مَرَدَّهُ إِلَى اللَّهِ - عَزَّ وَجَلَّ - وَإِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى أَتَقَى مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ وَأَبْرَّه.
44. وَإِنَّهُ لَا تُجَارُ قَرِيشٌ، وَلَا مَنْ نَصَرَهَا، وَإِنَّ بَيْنَهُمُ النَّصَرَ عَلَى مَنْ دَهَمَ يَثْرَبَ.
45. وَإِذَا دُعُوا إِلَى صَلَاحٍ يَصَالِحُونَهُ، وَيَلْبَسُونَهُ؛ فَإِنَّهُمْ يَصَالِحُونَهُ، وَيَلْبَسُونَهُ، وَإِنَّهُمْ إِذَا دُعُوا إِلَى مِثْلِ ذَلِكَ؛ فَإِنَّهُ لَهُمْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، إِلَّا مَنْ حَارَبَ فِي الدِّينِ. وَعَلَى كُلِّ أَنْاسٍ حِصَّتُهُمْ مِنْ جَانِبِهِمُ الَّذِي قَبْلَهُمْ.
46. إِنَّ يَهُودَ الْأَوْسَ - مَوَالِيَهُمْ، وَأَنْفُسَهُمْ - عَلَى مِثْلِ مَا لِأَهْلِ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، مَعَ الْبِرِّ الْمُحْضِ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الصَّحِيفَةِ، وَإِنَّ الْبِرَّ دُونَ الْإِثْمِ، لَا يَكْسِبُ كَاسِبٌ إِلَّا عَلَى نَفْسِهِ، وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى أَصْدَقِ مَا فِي هَذِهِ الصَّحِيفَةِ وَأَبْرَّه.

47. وَإِنَّهُ لَا يَحُولُ هَذَا الْكِتَابُ دُونَ ظَالِمٍ، أَوْ أَثِمٍ، وَإِنَّهُ مَنْ
خَرَجَ آمِنًا، وَمَنْ قَعَدَ آمِنًا بِالْمَدِينَةِ، إِلَّا مَنْ ظَلَمَ، وَأَثِمَ، وَإِنَّ اللَّهَ
جَارٌ لِمَنْ بَرَّ، وَاتَّقَى، وَمُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ¹¹⁵.

Tercümesi:

1) Bu, Peygamber Muhammed (sav) tarafından, Müminler ile Kureyş ve Yesrib Müslümanları, onlara tabi olanlar ve onlarla cihat edenler arasında yazılmış bir metindir.

2) Onlar diğer insanlardan farklı bir ümmettirler.

3) Kureyş Muhacirlerinden hayatını kaybedenler, kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

4) Avf oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

5) Haris b. el-Hazreç oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

6) Saide oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

7) Cuşem oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

8) en-Neccâr oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

¹¹⁵ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, s. 57, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

9) Amr b. Ayf oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

10) en-Nebit oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

11) el-Evs oğulları, geçmişte olduğu üzere kan diyetlerini ve Mü'minler arasında adalet ve temellere göre belirlenen savaş esirlerinin fidyelerini beraber öderler.

12-a) Müminler, mâli yükümlülük altında kimseyi bırakmaz ve bu durumda olanlara yardımcı olur; savaş cizyesi ve kan diyetini belirli esaslara göre öder.

b) Hiçbir Mümin, başka bir Mü'mine karşı, onun aleyhinde ittifak kuramaz.

13) Allah'tan sakınan Mü'minler, kendi aralarında fitne çıkarana, bozgunculuk çıkarmak isteyen ve Mü'minler arasında düşmanlık çıkarmak isteyenlere fırsat vermez; bu kişi Mü'minlerden birinin çocuğu olsa dahi onun üzerine hep birlikte giderler.

14) Hiçbir Mü'min, bir kâfir karşısında başka bir Mü'minin canına kıyamaz ve bir Mü'min aleyhinde bir kâfire yardımcı olamaz.

15) Allah'ın zimmeti (himayesi) tektir; Mü'minlerin en değersizinin bile himayesi bütün Mü'minleri bağlar; Mü'minler, diğer insanlardan farklı olarak, birbirlerinin dostudur.

16) Yahudilerden bize tâbi olanlar, Mü'minlerin aleyhinde yardımlaşmazlar ve zulme uğramaksızın Mü'minlerin desteğini alırlar.

17) Mü'minlerin barışı tektir; hiçbir Mü'min, diğer Mü'minleri yok sayarak Allah yolunda girilen bir savaşta barış yapamaz. Barış, Mü'minler arasında adalet ve birliktelik üzere yapılır.

18) Bizimle birlikte savaşa giren her (askeri) grup, sıralı bir şekilde vazife ifa eder.

19) Mü'minler, Allah yolunda olduğu müddetçe akan kanlarının intikamını birlikte alırlar.

20-a) Allah'tan sakınan Mü'minler, en güzel ve en sağlam yol üzeredirler.

b) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himayesi altına alamaz ve bir Mü'mine karşı Kureyşli ile ittifak edemez.

21) Kim bir Mü'mini kasten öldürürse, öldürülen kişinin yakını kısıstan vazgeçmedikçe (diyete razı gelmedikçe), kısas cezasına çarptırılır. Bütün Mü'minler onun karşısında yer alır ve bunu (kısası) yapmaktan başkası helal değildir.

22) Bu metinde olanı ikrar eden Allah ve ahiret gününe iman eden hiçbir Mü'minin, bu suçu (öldürme) işleyene yardım etmesi ve onu yanında barındırması helal değildir. Allah'ın laneti ve kıyamet günü gazabı ına yardım eden veya barındırana olsun. Ondan ne bir farz ne de bir nafile ibadet kabul olunur.

23) Sizden herhangi biriniz bir konuda ihtilafa düşerse, konu Allah ve Hz. Muhammed'e (sav) havale edilecektir.

24) Yahudiler, Mü'minlerin yanında savaştıkları sürece, savaş masraflarına ortak olurlar.

25) Avf oğulları Yahudileri, Mü'minlerle birlikte bir ümmettirler. Yahudilerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Ancak haksızlık eden veya suç işleyen, sadece kendine ve ailesine zarar vermiş olur.

26) en-Neccâr oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudileri aynı haklara sahiptir.

27) el-Haris oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudileri aynı haklara sahiptir.

28) Saide oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudilerinin haklarına sahiptir.

29) Cuşem oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudileri aynı haklarına sahiptir.

30. el-Evs oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudileri aynı haklarına sahiptir.

31) Sa'lebe oğulları Yahudileri ve Avf oğulları Yahudileri aynı haklarına sahiptir; ancak haksızlık eden veya suç işleyen, sadece kendine ve ailesine zarar vermiş olur.

- 32) *Cefne (ailesi), Sa'lebe'nin bir koludur ve aynı haklara sahiptir.*
- 33) *Şutaybe oğulları ve Avf oğulları Yahudileri, iyilikte ve kötülükte aynı hakları sahiptir.*
- 34) *Sa'lebe'nin dostları, aynı haklara sahiptir.*
- 35) *Yahudilere sığınmış olanlar, aynı haklara sahiptir. Bir adamın sığınması, ailesinin de sığınması anlamına gelmektedir.*
- 36) *Yahudilerden herhangi biri ancak Hz. Muhammed'in izniyle (Mü'minler ile birlikte) sefere çıkabilir.*
- 37) *(Bir savaşa çıkılması halinde) Yahudilerin masrafları kendilerine, Müslümanların masrafları kendilerinedir. Bu metinde yer alan kişilere karşı savaş açıldığında, hep birlikte savaş açana karşı birbirlerine yardım ederler. Onlar birbirlerine iyilikte bulunurlar; iyilikte ve kötülükte nasihat ederler.*
- 38) *Hiç kimse müttefiklerine karşı suç işleyemez. Haksızlığa uğrayana yardım edilir.*
- 39) *Yahudiler, Mü'minlerin yanında savaştıkları sürece, savaş masraflarına ortak olurlar.*
- 40) *Yesrib vadisi, bu metinde yer alanlar için haramdır (Dokunulmazdır)*
- 41) *Himaye altındaki kimse, -zarar vermedikçe ve suç işlemedikçe- bizzat himaye eden gibidir.*
- 42) *Himaye hakkı, bu hakka sahip olanlar dışındakilerce verilemez.*
- 43) *Bu metinde zikredilenler arasında bir olay veya fesadından korkulan bir ihtilal yaşanırsa, bu konu Allah ve rasulü Hz. Muhammed'e (sav) havale edilir. Allah, bu metine en bağlı ve vefakâr olanın yanındadır.*
- 44) *Kureyş ve onlara yardım edenlere himaye hakkı tanınmaz. Mü'minler ve Yahudiler, Yesrib'e karşı saldırıcılara karşı birbiriyle yardımlaşır.*
- 45) *Şayet onlar (Yahudiler), Mü'minler tarafından bir sulh akdi yapmaya ve ona katılmaya çağılırlarsa, doğrudan sulh yaparlar veya ona katılırlar. Şayet onlar*

(Müslümanlar) benzer bir şeye çağırılırsa, din konusunda girilen savaş hariç, Mü'minlerin de onlara karşı aynı borçları vardır.

46) Bu metinde bulunanlar ile bu metinde belirtilen hak ve borçlar, Evs Yahudilerine ve dostlarına, aynı şekilde uygulanır. Bütün şartlar onlar için de geçerlidir. Herkes, ancak yaptığından sorumludur. Allah, bu metine en bağlı ve vefakâr olanun yanındadır.

47) Bu yazı, suç işleyenin cezasını çekmesini engellemez. Medine'de ayrılan ve orada oturan güven içindedir. Allah ve rasulü Hz. Muhammed (sav), iyilik yapıp Allah'tan korkanların yanındadır.

II. Metin; Hz. Ebu Bekir'in Nocrân Halkı ile Yaptığı Antlaşma

أجارهم بجوار الله، وذمة رسول الله صلى الله عليه وسلم على أنفسهم، وأرضهم، وملتهم، وعبادتهم، وأساقفتهم، ورهبانهم، ويبيعهم وكل ما تحت أيديهم من قليل وكثير، ولا يحشرون.

ولا يغير أسقف من أسقفية، ولا راهب من رهبانية، وفاء لهم لكل ما كتب لهم محمد النبي (عليه السلام) أبدا.

وعليهم النصح و الصلاح فيما عليهم من الحق

شهد المستورد بن عمرو – أحد بني القين- و عمرو مولى أبي بكر، وراشد بن حذيفة، و المغيرة و كتبه¹¹⁶

Tercümesi:

Onların (Nocrân halkının) canları, toprakları, insanları, ibadetleri, piskoposları, rahipleri, dinleri, ellerinin altındaki az ya da çok her şeyleri, Allah ve onun Peygamberi Hz. Muhammed'in zimmetiyle korunur.

¹¹⁶ Muhammed Hamidullah, *el-Mecmuatü'l Vesaike's-Siyasiyye li Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, s. 191, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Hz. Muhammed (sav) ile yapılan antlaşmaya dayanak, onların piskoposları ve rahipleri hiçbir şekilde görevlerinden alınmayacaktır.

Onlar da iyi şekilde davranmak ve hakkı gözetmek zorundadırlar.

Kayn oğullarından el-Mustevrid b. Amr, Ebu Bekr'in dostu Amr, Râşid b. Huzeyfe ve Muğire tanık olmuş, Muğire yazmıştır.

III. Metin; Hz. Ömer'in Nocrân Halkı ile Yaptığı Antlaşma

بسم الله الرحمن الرحيم

من عمر أمير المؤمنين إلى أهل رعاش كلها

سلام عليكم، فإنني أحمد الله الذي لا إله إلا هو، أما بعد:

فإنكم زعمتم أنكم مسلمون ثم أرددتم بعد، وإنه من يتب منكم ويصلح لا يضره ارتداده، ونصاحبه صحبة حسنة. فادّكروا ولا تهلكوا، وليبشر من أسلم منكم. فمن أبى إلا النصرانية، فإن ذمّتي بريئة ممن وجدناه- بعد عشر تبقى من شهر الصوم من النصارى- بنجران.

أما بعد: فإن يعلي كتب يعتذر أن يكون أكره أحدًا منكم على الإسلام، أو عذبه عليه، إلا أن يكون قسرًا جبرًا و وعيدًا، لم ينفذ إليه منه شيء

أما بعد: فقد أمرت يعلي أن يأخذ منكم نصف ما علمتم من الأرض وإني لن أريد نزعها منكم ما أصلحتم¹¹⁷

Tercümesi:

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla...

Müminlerin emiri Hz. Ömer'den bütün Ru'aş halkına.

Selâm sizin üzerine olsun, kendinden başka tanrı bulunmayan Allah'a hamd ederim.

Müslüman olduğunuzu iddia ettiniz, sonra dinden çıktınız. Sizden kim tövbe eder ve kendini düzeltirse, dinden çıkması ona zarar vermeyecektir, ona güzel bir dostluk gösteririz.

Aklınızı başınıza toplayın, kendinizi tehlikeye atmayın, sizden Müslüman olana müjdeler olsun.

Kim Hristiyanlıkta ısrar ederse (bilsin ki!), oruç ayının son on gününden sonra Negrân'da bulunan Hristiyanlardan zimmetimiz kalkmıştır.

Diğer taraftan, Yâ'lâ, içinizden birini İslâm'a zorlamış ya da bu konuda baskı yapmış olmasından dolayı özür belirttiğini yazdı. Baskı, zorlama ve tehdit olursa, (bu emir) yerine getirilmez.

Yâ'lâ'ya, işlediğiniz toprağın (ürününden) yarısını sizden almasını emrettim. Kendinizi düzelttiğiniz sürece, sizin elinizden onu almasını istemeyeceğim.

IV.Metin; Hz. Ömer'in el-Medâin ve Fâris Hristiyanları ile Yaptığı Antlaşma

¹¹⁷ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesâiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 192, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

وتوفي أبو بكر، وولي الأمر بعده عمر بن الخطاب، ففتح البلاد وقرر الخراج على ما تحتمله أحوال الناس- وبقي ذلك التقرير إلى أيام معاوية بن أبي سفيان-، ولقيه إيشوعيب الجاثليق، وخاطبه بسبب النصارى. فكتب له عهدا نسخته

هذا كتاب من عبد الله عمر بن الخطاب أمير المؤمنين:

لأهل المدائن، وبهر سير، والجاثليق بها، وقسانها، وشمامستها جعله عهدا مرعيّا، وسجلاً منشورا، وسنة ماضية فيهم، وذمة محفوظة لهم. فمن كان عليها كان بالإسلام متمسكا، ولما فيه أهلا. ومن ضيّعه و نكث العهد الذي فيه، وخالفه وتعدّى ما أمر به، كان لعهد الله ناكثا، وبذمته مستهينا، سلطانا كان أو غيره من المسلمين. أما بعد: فإني أعطيتكم عهد الله وميثاقه، وذمة أنبيائه ورسله، وأصفيائه وأوليائه من المسلمين؛ على أنفسكم و أموالكم وعيالاتكم وأرجلكم (كذا)، وأماني من كل أذى. وألزمت نفسي أن أكون من ورائكم، ذابّا عنكم كل عدوّ يريدني و إياكم، بنفسي و أتباعي و أعواني و الذابّين عن بيضة الإسلام وأن أعزل عنكم كل أذى في المؤن التي يحملها أهل الجهاد من الغارة، فليس عليكم جبر و لا إكراه على شيء من ذلك.

ولا يغير أسقف من أساقفتكم ولا رئيس من رؤسائكم، ولا يهدم بيت من بيوت صلواتكم ولا بيعة من بيعكم، ولا يدخل شيء من بنائكم

إلى بناء المساجد ولا منازل المسلمين، ولا يعرض لعابر سبيل منكم في أقطار الأرض، ولا تكلفوا الخروج مع المسلمين إلى عدوّهم لملاقاة الحرب.

ولا يجبر أحد ممن كان على ملة النصرانية على الإسلام، كرّها لما أنزل الله إليه كتابه:

لا إكراه في الدّين قد تبين الرّشد من الغي، و لا تجادلوا [أهل الكتاب] إلا بالتي هي أحسن

وتكف أيدي المكروه عنكم حيث كنتم. فمن خالف ذلك فقد نكث عهد الله وميثاقه، وعهد محمد صلى الله عليه، وخالف ذمة الله والعهد الذي استوجبوا به حقن الدماء، واستحقّوا أن يذبّ عنهم كل مكروه لأنهم نصحوا وأصلحوا و نصروا الإسلام.

ولي شرط عليهم: ألا يكون أحد منهم عينا لأحد من أهل الحرب على أحد من المسلمين في سر و لا علانية، ولا يؤوي في منازلهم عدوّا للمسلمين، فيكون منه وجود فرصة أو غرّة (؟) وثبة، و لا يرفدوا أحدا من أهل الحرب على المؤمنين والمسلمين بقوة عارية، لسلاح ولا خيل ولا رجال، ولا يدلّوا أحدا من الأعداء و لا يكاتبوه.

وعليهم إن احتاج المسلمون إلى اختفاء أحد منهم عندهم و في منازلهم، أن يخفوه و لا يظهروا العدو عليه، ويرفدوهم ويواسوهم ما أقاموا عندهم.

ولا يخلّوا شيئاً مما شرط عليهم. فمن نكث منهم شيئاً من هذه الشروط وتعدّاها إلى غيرها، فقد برىء من ذمّة الله ورسوله وعليهم تلك العهود و الموائيق التي أخذت على الأحرار والرهبان والنصارى من أهل الكتاب، وأشدّ ما أخذ الله على أنبيائه من الأيمان بالوفاء أين كانوا.

وعليّ الوفاء بما جعلت لهم على نفسي وعلى المسلمين رعايته لهم لمعرفتهم به و الانتهاء إليه، حتى تقوم الساعة وتنقضي الدنيا شهد على ذلك عثمان بن عفان، والمغيرة بن شعبة، في سنة سبع عشرة للهجرة¹¹⁸.

Tercümesi:

Hiz. Ebu Bekir'in vefatından sonra görevi (halifeliği) Ömer b. Hattab üstlendi. Çeşitli ülkeleri fethetti. İnsanların kaldırabileceği ölçüde haraç vergisi yükledi. -Bu düzenleme, Muaviye b. Ebu Süfyan dönemine dek yürürlükte kaldı.- Hiz. Ömer, İşev'iyab el-Câslîk ile görüştü. Hristiyanların sorunlarını ona anlattı. Hiz. Ömer bunun üzerine ona şu ahitnameyi yazdı:

Bu, Allah'ın kulu Müminlerin emiri Ömer b. Hattab'dan, el-Medâin ve Behru Sîr halkına ve ileri gelenlerine bir yazıdır.

Bu yazı; uyulacak bir ahit, bağlanılacak bir yazı, geçerli bir kural (sünnet) ve korunaklı bir zimmettir. Her kim, İslâmla (Müslümanlarla) yaptığı antlaşmaya bağlı kalırsa hoş karşılanır.

¹¹⁸ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 195, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Kim de bunları çiğner, ahdine karşı gelir, emredilene aykırı davranır ve sınırı aşarsa, Allah'ın ahdini bozmuş ve zimmetini çiğnemiş demektir; bu kişi ister sultan, isterse gayrimüslim olsun fark etmez.

Ben size, Allah'ın ahdini ve misakını, peygamberlerinin ve elçilerinin, seçkin ve yetkin Müslümanların zimmetini(himayesini); canlarınız, mallarınız, aileleriniz ve ayaklarınız (bu şekilde bir ifade) konusunda vermiş bulunuyorum.

Her türlü kötülüğe karşı size emanım vardır. Bana ve size kasteden her düşmana karşı kendim, yandaşlarım, yardımcılarım ve İslâm yurdunu savunanlarla birlikte sizi savunarak arkanızda olmayı ve cihat ehlinin yüklediği haraç külfetleri konusunda her türlü ezayı sizden defetmeyi kendi üzerime bir borç kıldım. Bu konularda size bir baskı ve zorlama yoktur.

Hiçbir piskoposunuz ve başkanınız görevinden alınmayacaktır. Hiçbir ibadethaneniz ve manastırınız yıkılmayacaktır.

Sizin binalarınızdan hiçbiri, Müslümanların camisi veya evi olmayacaktır. Yeryüzünde dolaşan yolcularınız engellenmeyecektir. Düşman ile karşılaşmak için, Müslümanlarla birlikte düşmanla savaşa gitmeye zorlanmayacaksınız.

Hristiyan inancı üzere olanlardan hiç kimse istemediği halde İslâm'a zorlanmayacaktır. Çünkü Allah, kitabında şöyle buyurur:

***"Dinde zorlama yoktur. Doğruluk eğrilikten ayırt edilmiştir."*¹¹⁹**

***"Ehli kitapla ancak en iyi biçimde mücadele edin."*¹²⁰**

Nerede olursanız olun, kötü eller sizden defedilecektir. Kim buna aykırı davranırsa, Allah'ın ahdini ve misakını, Hz. Muhammed'in (sav) ahdini çiğnemiş olur.

Kan dökülmesinin engellenmesini sağlayan Allah ve Rasulunun ahdini çiğneyen kimse, başına gelecek kötülüklerden sorumludur. Çünkü onlar (el-Medâin ve Behru Sîr halkı) iyilik nasihat etmiş ve İslâm'a yardımcı olmuşlardır.

Benim onlara koştüğüm şartlarım ise şunlardır:

¹¹⁹ Bakara Suresi 256. ayet

¹²⁰ Ankebût Suresi 46. ayet

Gizli ve açıktan Müslümanlardan hiçbir aleyhine ehli harpten (düşmandan) birisi için casusluk yapmayacaklar,

Müslümanların düşmanlarını evlerinde barındırılmayacaklar, yoksa bunun sonucunda (?) fırsat ve imkân bulmuş olur.

Ehli harpten hiçbirine silah, at ve adam vererek, Müminler ve Müslümanlar aleyhine destek olmayacaklar,

Düşmanlardan hiçbirine kılavuzluk etmeyecekler ve onlarla yazışmayacaklar,

Müslümanlar onların yanında ve evlerinde saklanmaya ihtiyaç duyarlarsa, onu saklayacaklar, düşmana göstermeyecekler, yanlarında kaldığı sürece ona destek ve yardımcı olacaklardır.

Onlara koştığım hiçbir şartı çiğnemesinler.

Kim bu şartlardan birini çiğner ve sınırı aşarsa, Allah ve Rasulü'nün (sav) zimmetinden uzak olur.

Ehli kitabın bilginlerinden, ruhban ve Hristiyanlarından aldığım bu ahit ve misaklara bağlı kalınacaktır. Allah'ın, peygamberlerine iman konusunda en çok vurguladığı husus, nerede olurlarsa olsunlar (verdikleri ahde) vefakâr olmalarıdır.

Ben de şahsım ve Müslümanlar adına yapmış olduğum bu ahde, dünya son bulana kadar vefa göstereceğim.

Buna Osman b. Affan ve Muğire b. Şu'be hicretin on yedinci yılında tanık olmuştur.

V. Metin; Hz. Ebu Bekir'in Bütün Mürtedlere Yazdığı Mektup

من أبي بكر خليفة رسول الله، إلى من بلغه كتابي هذا من عامة
وخاصة، أقام على إسلامه أو رجع عنه:
سلام على من اتبع الهدى، ولم يرجع بعد الهدى إلى الضلالة و
العمى؛

فإني أحمد إليكم الله الذي لا إله إلا هو، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأنّ محمدا عبده ورسوله، نقر ونعترف بما جاء به، ونكفر من أبي و نجاهده.

أما بعد، فإن الله تعالى أرسل محمدا بالحق من عنده إلى خلقه بشيرا ونذيرا، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً، لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ.

فهدى الله بالحق من أجاب إليه، وضرب رسول الله بإذنه من أدبر عنه، حتى صار إلى الإسلام طوعا وكرها. ثم توفى الله رسوله صلى الله عليه وسلم وقد نفذ لأمر الله، ونصح لأُمَّته، وقضى الله عليه، وكان الله قد بيّن له ذلك ولأهل الإسلام في الكتاب الذي أنزل فقال:

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ، وقال: وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ

وقال: وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ، وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا، وَسَيَجْزِي اللَّهَ الشَّاكِرِينَ.

فمن كان إنما يعبد محمدا، فإنّ محمدا قد مات، ومن كان إنما يعبد الله وحده لا شريك له، فإن الله له بالمرصاد حيّ قيوم لا يموت، لا تأخذه سنةٌ ولا نومٌ، حافظ لأمره، منتقم من عدوّه يجزيه.

وإني أوصيكم بتقوى الله، وحظكم ونصيبيكم من الله، وما جاء به نبيكم صلى الله عليه وسلم، وأن تهتدوا بهداه وأن تعتصموا بدين الله. فإن من لم يهده الله ضالّ، وكل من لم يعافه مبتلى، وكل من لم يعنه الله مخذول؛ فمن هداه الله كان مهتديا، ومن أضله كان ضالّا. قال الله تعالى: مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا ولم يقبل منه عمل في الدنيا حتى يقرّ به. ولم يقبل منه في الآخرة صرف ولا عدل.

وقد بلغني رجوع من رجع منكم عن دينه بعد أن أقرّ بالإسلام وعمل به، اغترارا بالله وجهالة بأمره وإجابة للشيطان.

قال الله تعالى: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ. أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا. وقال: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ.

وإني بعثت إليكم فلانا في جيش من المهاجرين والأنصار والتابعين بإحسان وأمرته أن لا يقاتل أحدا حتى يدعوهم إلى داعية الله. فمن استجاب له وأقر وكف وعمل صالحا، قبل منه وأعانه عليه.

ومن أبى أمرت أن يقاتله على ذلك. ثم لا يبقي على أحد منهم قدر عليه، وأن يحرقهم بالنار ويقتلهم كل قتلة، وأن يسبي النساء والذراري ولا يقبل من أحد إلا الإسلام. فمن اتّبعه فهو خير له، ومن تركه فلن يعجز الله.

وقد أمرت رسولي أن يقرأ كتابي في كل مجمع لكم. والداعية
الأذان.

فإذا أذن المسلمون فأذنوا كقوا عنهم، وإن لم يؤذّنوا عاجلوهم. وإن
أذنوا اسألوهم ما عليهم. فإن أبوا عاجلوهم، وإن أقرّوا قبل منهم
وحمل على من ينبغي لهم.¹²¹

Tercümesi:

*Allah Rasulü (sav)'nün halifesi Hz. Ebubekir'den yazımın ulaştığı, İslâm üzerinde
kalan veya İslâm dininden dönen herkese;*

*Hidayete tabi olanlara, hidayetten sonra sapkınlığa ve körlüğe geri dönmeyenlere
selam olsun.*

*Ben size seslenirken Yüce Allah'a hamd ederim, O'ndan başka ilah yoktur.
Tanıklık ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur, Hz. Muhammed
(sav) O'nun kulu ve elçisidir. O'nun getirdiğini (hakı) kabul ve ikrar ederiz, ondan
yüz çevireni tekfir ederiz ve onla savaşıyoruz.*

*Asıl meseleye gelecek olursak; Yüce Allah Muhammed'i (sav) kendi nezdinden
inen hak ile kullarına uyarıcı ve müjdeleyici olarak göndermiştir. Allah'a çağıran bir
davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak, diri olanları ikaz etmek ve kâfirler üzerinde
hak sözün geçerli olması için insanlara yollamıştır.*

*Yüce Allah, çağrıya uyanları hak yoluna erdirmişdir. Rasulullah (sav) haktan yüz
çevirenlerle isteyerek veya istemeyerek İslâm'a itaat edene kadar savaşmıştır. Sonra
Hak Teâla, onun ruhunu almış, o da Allah'ın emrine uymuştur. Ümmetine hayrı
öğütlemiştir.*

*Yüce Allah, Hz. Muhammed'in (sav) öleceğini kendisine ve İslâm ehline bildirerek
indirdiği kitapta şöyle buyurmuştur:*

¹²¹ Muhammed Hamidullah, *el-Mecmuatü'l Vesaiku's-Siyasiyye li Ahdi'n-Nebi ve
Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 339, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Şüphesiz sen öleceksin onlar da ölecekler! Yine senden önce başka bir beşere ebediyet vermedik. Sen ölürsen onlar baki mi kalacaklar? ¹²²

Muhammed Allah'ın Rasulüdür, ondan önce Rasuller geçmiştir. Eğer o ölürse veya öldürülürse ökçeleriniz üzere geri mi döneceksiniz? Kim ökçeleri üzerinde geri dönerse o Allah'a zarar veremez. Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır. ¹²³

Kim Hz. Muhammed'e (sav) kulluk ediyorsa şüphesiz Hz. Muhammed (sav) ölmüştür. Kim ortak belirtmeden sadece Allah'a kulluk ediyorsa Yüce Allah onu gözetlemektedir, diri ve işleri çekip çevirendir, O'nu ne bir uyku, uyuklama tutar ne de yorgunluk, işlerini korur, düşmanından taraftarlarıyla intikamını alır.

Ben sizlere Yüce Allah'a karşı takvalı olmanızı öğütlerim. Nasibiniz ve rızkınız Allah'tan ve Nebinizin getirdiğindendir. Onun hidayeti ile Allah'ın dinine tutunmanızı tavsiye ederim.

Allah'ın hidayet vermediği sapmıştır, şifa vermediği hastadır, imtiyandadır. Allah'ın destek vermediği kimse yardımsız kalır. Onun hidayet ettiği, doğru yoldadır, onun saptırdığı sapmıştır. Allah şöyle buyurmuştur:

Allah kime hidayet ederse o doğru yoldadır kimi de saptırırsa ona doğru yolu gösterecek bir mürşit bir veli bulamazsın. ¹²⁴

Böyle sapan bir kimseden hakkı kabul edene dek dünyada hiçbir amel kabul edilmemiş, ahirette de ne farz ne nafile amel kabul edilmeyecektir.

İslâm'ı ikrar edip uyguladıktan sonra Allah konusunda aldanarak ve kendi işinde cehalete düşerek şeytanın çağrısına uyup dininden dönenlerin haberi bana ulaştı. Allah Teâla şöyle buyurmuştur:

Hani biz meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik; İblîs'ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler adına bu ne kötü bir tercih! ¹²⁵

¹²² Zümer Suresi 30. Ayet

¹²³ Ali İmran Suresi 144. Ayet

¹²⁴ Kehf Suresi 17. Ayet

¹²⁵ Kehf Suresi 50. Ayet

Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır.¹²⁶

Ben falan kişiyi muhacirlerin, ensarın ve onlara güzellikle tabi olanların içinde olduğu bir orduyla birlikte gönderdim. Ona, Allah'ın davetine çağırmadan kimseyle savaşmamasını emrettim. Ona uyup dediklerini söyleyenlerden, (Müslümanlarla savaşmaktan) uzak durup salih amel işleyenlerden bu davranışları kabul edilecek, Müslümanların emiri ona yardım edecektir.

*Kim de daveti redderse onla savaşmasını emrettim. Savaştıktan sonra gücü yettiği hiç kimseyi bırakmamasını, onları ateşle yakmasını ve her türlü şekilde öldürmesini, kadın ve çocukları esir almasını buyurdum.*¹²⁷

İslâm'dan başkasını kabul etmemesini emrettim, kim onu takip ederse bu, onun lehinedir, kim onu terk ederse Allah'ı aciz bırakamayacaktır.

Elçime, mektubumu ve davetçi ezanı sizin toplandığınız her yerde okumasını emrettim. Müslümanlar ezan okursa siz de ezan okuyun, onları bırakın!

Eğer ezan okumazlarsa onlara ivedilikle davranın! Ezan okuyanlara üzerlerindeki yükümlülükleri sorun, isteyin! Eğer reddederlerse onlara karşı ivedilikle davranın.

Eğer hakkı kabul ve teslim ederse onlardan bu davranışları kabul edilir.

VI. Metin; Hz. Ömer'in Kûfe Halkına Yazdığı Mektup

أما بعد: فإني بعثت إليكم عمّارا أميرا، وعبد الله معلما ووزيرا،
وهما من النجباء من أصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم.
فاسمعوا لهما واقتدوا بهما.

¹²⁶ *Fatır Suresi 6. Ayet*

¹²⁷ Mektupta geçen "Ateşle yakmak" emri hakkında, İslâm tarihini ele alan birçok kaynakta, ibarenin doğru olmadığı, bu ifadenin mektubu rivayet eden kişi veya kişilerce ihdas edildiğinden bahsedilmektedir. İslâm dininde kişinin işlediği herhangi bir suçtan dolayı ateşle yakılma cezası bulunmamaktadır. Nitekim Hz. Ebu Bekir'in, Kur'an-ı Kerim veya sünnette bulunmayan bir fiili uygulaması veya uygulatması mümkün görülmemektedir. Bkz. İsrail Balcı, Müretldlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili, s.32, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, sayı 3, 2006.

وإني قد آثرتكم بعبد الله على نفسي أثرة.

وفي رواية:

إني قد بعثت إليكم عمار بن ياسر أميرا، وعبد الله بن مسعود معلما ووزيرا. وهما من النجباء من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم من أصحاب بدر.

وقد جعلت عبد الله بن مسعود على بيت مالكم.

فتعلموا منهما واقتدوا بهما. وقد آثرتكم بعبد الله بن مسعود على نفسي¹²⁸

Tercümesi:

Asıl meseleye gelecek olursak; Ammar'ı size emir olarak, Abdullah'ı muallim ve vezir olarak gönderdim. Bu iki isim, Allah Rasulünün ashabının seçkinlerindendir. Onları dinleyin ve örnek alın. Abdullah'ı size yollamakla sizi kendime tercih ettim.

Başka bir rivayette şu şekildedir:

Asıl meseleye gelecek olursak; Ammar b. Yasir'ı size emir olarak, Abdullah b. Mesud'u muallim ve vezir olarak gönderdim. Bu iki isim, Allah Rasulünün ashabının seçkinlerinden ve Bedir Ashabı'ndandır. Abdullah b. Mesud'u beytülmal'dan sorumlu kişi kıldım.

Onlardan öğrenin ve onları örnek alın. Abdullah b. Mesud'u yollamakla sizi kendime tercih ettim.

VII. Metin; Hz. Ömer'in Hz. Ebu Musa el-Eşari'ye Gönderdiği Mektup

بسم الله الرحمن الرحيم

¹²⁸ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 416, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

من عبد الله عمر أمير المؤمنين، إلى عبد الله بن قيس، (يعني أبا موسى الأشعري). سلام عليك.

أما بعد: فإن القضاء فريضة محكمة وسنة متبعة. فافهم إذا أدلى إليك، فإنه لا ينفع تكلم بحق لا نفاذ له.

أس بين الناس في مجلسك ووجهك، حتى لا يطمع شريف في حيفك، ولا ييأس ضعيف من عدلك.

البينة على من ادّعى، واليمين على من أنكر.

والصلح جائز بين الناس، إلا صلحا أحلّ حراما أو حرّم حلالا.

ولا يمنعك قضاء قضيته بالأمس فراجعت فيه نفسك وهديت لرشدك أن ترجع إلى الحق فإن الحق لا يبطله شيء، واعلم أن مراجعة الحق خير من التماذي في الباطل.

الفهم الفهم فيما يتلجلج في صدرك مما ليس فيه قرآن ولا سنة.

واعرف الأشباه والأمثال. ثم قس الأمور بعد ذلك، ثم اعمد لأحبها إلى الله وأشبهها بالحق فيما ترى.

اجعل لمن ادّعى حقا غائبا أمدا ينتهي إليه. فإن أحضر بينة أخذ بحقه، وإلا استحللت عليه القضاء.

والمسلمون عدول في الشهادة إلا مجلّودا في حد، أو مجرّبا عليه شهادة زور، أو ظنينا في ولاء أو قرابة. إن الله تولى منكم السرائر ودرأ عنكم بالبينات.

وإياك والقلق والضجر والتأذي بالخصوم في مواطن الحق التي يوجب الله بها الأجر ويحسن الذخر، فإنه من صلحت سريره فيما بينه وبين الله، أصلح الله ما بينه وبين الناس، ومن تزين للدنيا بغير ما يعلم الله منه شأنه الله فإن الله لا يقبل من عباده إلا ما كان خالصا. فما ظنك بثواب عند الله في عاجل رزقه وخزائن رحمته؟.

والسلام.¹²⁹

Tercümesi:

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla...

Allah'ın kulu Müminlerin emiri Hz. Ömer'den Abdullah b. Kays'a (Ebu Musa el-Eş'ari)

Sana selam olsun.

Asıl meseleye gelecek olursak: Hüküm vermek sağlam bir fariza ve uyulan bir sünnettir. Eğer iş sana bırakılırsa anlayışlı olmaya çalış. Hâkim ve nüfuzlu kılınmadıkça hâkikatle konuşmak fayda vermez. İnsanları meclisinde ve görüşlerinde eşitle! Böylelikle soylu, senin adam kayıracığını ummasın, zayıf kişi de adaletinden umudunu yitirmesin.

Beyyine/delil iddia sahibine gerekir, yemin ise inkâr edene gereklidir.

¹²⁹ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 425, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

İnsanlar arasında sulh; bir helali haram, bir haramı helal kılan bir iş olmadıkça caizdir.

Dün verdiğin bir hükmü bugün gözden geçirip aksini düşündüğün ve daha doğru bir noktaya ulaştırıldığın zaman seni hakka dönmekten alıkoymasın. Çünkü hakkı hiçbir şey iptal edemez. Hakkı gözden geçirmek, ona dönmek batılda ileri gitmekten hayırlıdır.

Anlayışa dikkat et! Kur'an ve Sünnet'te olmayıp kalbinde, zihninde dolaşan konuları iyi anla!

Benzer ve denk meseleleri öğren! İşleri buna göre kıyas et! Sonra fikrine göre Allah nezdinde en sevimli olacak ve hakka en yakın hususu kastet/seç!

Ortada bulunmayan bir hakkı dava eden kişiye bir süre tanı! Eğer bir beyyine getirirse hakkını alır, eğer getirmezse onun hakkında yargılama/muhakeme etmek sana helal olur.

Müslümanlar hadde/celde vurulmadıkça ve yalancı şahitlik yaptığı görülmedikçe yahut akrabasını, dostunu kayıracağına dair güçlü bir kanaat olmadıkça adildirler. Allah gizli hususları, nefislerin sakladıklarını bilir, sizden bu hususları beyyinelerle uzaklaştırmıştır.

Yüce Allah'ın sevabı gerekli kıldığı ve ahiret azığı saydığı hak noktalarında hasımlardan çekinmekten, onlardan telaşa kapılmaktan, rahatsız olmak ve eziyet görmekten sakın!

Kim Allah ile arasını düzeltirse Allah da onun insanlar ile arasını düzeltir. Kim Allah'ı bilmeden dünya için süslenirse Allah onu çirkin kılar. Allah kullarından ancak halis olanı kabul eder. Allah Teâla'nın katında, rızkının ivediliği ve rahmet hazineleri hakkında kanaatin nedir?

Selam.

VIII. Metin; Hz. Ömer'in Valisi Utbe b. Ferkad'ın Azerbaycan Halkı ile Yaptığı Antlaşma

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب من سويد بن مقرن للفرخان، أصبهبذ خراسان على طبرستان، وجيل جيلان من أهل العدو

إنك آمن بأمان الله عز وجلّ، على أن تكفّ لصوتك وأهل حواشي أرضك، ولا تؤوي لنا بغية.

وتتقي من ولي فرج أرضك بخمسائة ألف درهم من دراهم أرضك.

فإذا فعلت ذلك فليس لأحد منّا أن يغير عليك، ولا يتطرق أرضك ولا يدخل عليك إلا بإذنك.

سبيلنا عليكم بالإذن آمنة، وكذلك سبيلكم. ولا تؤون لنا بغية ولا تسلّون لنا إلى عدوّ ولا تغلّون. فإن فعلتم فلا عهد بيننا وبينكم.

شهد سواد بن قطبة التميمي، وهند بن عمر المرادي، وسماك بن مخرمة الأسدي، وسماك بن عبيد العبسي، وعنتية بن النّحاس البكري.

Tercümesi:

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla...

Bu Suveyd b. Mukrin Lilferruhan'dan, Taberistan ve Cilcilan (Azerbaycan) emiri/lideri Hurasan'a yazısıdır.

Bize karşı başkaldırmadıkça ve başkaldıranı barındırmadıkça sen ve tebaan Allah'ın emanı ile güven altındasınız. Bunun karşılığında para biriminizden 500.000 dirhem (cizye) ödeyeceksiniz.

Bunları yaptıkça bizden size kimse saldırmayacak, topraklarınızı gasbetmeyecek ve senden izinsiz topraklarınıza girmeyecektir.

Sizin topraklarınızda sizin güvenceniz altındayız. Siz de aynı şekilde (bizim topraklarımızda) bizim güvencemiz altındasınız. Bize başkaldıranı barındırmayacak, düşmana teslim etmeyecek ve ona eziyet etmeyeceksiniz. Eğer bunları yaparsanız aramızdaki antlaşma sona erer.

Sevad b. Kuteybe el-Temimi, Hind b. Ömer el-Muradi, Semak b. Muhrame el-Esedî ve Semak b. Ubeyd el-Abesi ve Uteybe b. el-Nehhas el-Bekri şahit olmuşlardır.

Hicri 18. yılda yazılmıştır.

IX. Metin; Habib b. Mesleme'nin Hz. Ömer adına Ermenistan Halkı ile Yaptığı Antlaşma

بسم الله الرحمن الرحيم

من حبيب بن مسلمة لنصارى أهل دبيل، ومجوسها، ويهودها،
وشاهدهم، وغائبهم:

¹³⁰ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 445, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

إني أمنتكم على أنفسكم وأموالكم، وكنائسكم وبيعكم، وسور مدينتكم،
فأنتم آمنون، وعلينا الوفاء لكم بالعهد ما وفيتم، وأدّيتم الجزية
والخراج¹³¹

Tercümesi:

Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla...

*Habib b. Mesleme'den Debil ehlindeki Hristiyanlara ve Mecusilere, bu mektubu
duyacak şekilde hazır bulunanlara ve bulunmayanlara...*

*Ben size canlarınız, mallarınız, kiliseleriniz ve diğer mabetleriniz ve şehrinizin
surları hususunda güvence verdim. Siz güven içerisindesiniz. Bize verdiğiniz
antlaşmaya uyduğunuz, cizye ve haracı verdiğiniz sürece bizim de ona uymamız
gerekir.*

**X. Metin; Habib b. Mesleme'nin Hz. Ömer adına Tiflis Halkı ile Yaptığı
Antlaşma**

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب من حبيب بن مسلمة لأهل طفليس- من أرض الهرمز:-

بالأمان لكم ولأولادكم ولأهاليكم، وصوامعكم وبيعكم ودينكم
وصلواتكم، على إقرار بصغار بالجزية على أهل كل بيت دينار
واف.

ليس لكم أن تجمعوا بين متفرّق من الأهل استصغارا منكم
للجزية.

¹³¹ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve
Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 452, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

ولا لنا أن نفرّق بين مجتمع استكثّارا منا للجزية.

ولنا نصيحتكم وضلعكم على عدوّ الله ورسوله، والذين آمنوا فيما استطعتم، وإقراء المسلم المجتاز ليلة بالمعروف من حلال طعام أهل الكتاب وحلال شرابهم، وإرشاد الطريق على غير ما يضرّ بكم فيه.

وإن قطع بأحد من المؤمنين عندكم، فعليكم أدأؤه إلى أدنى فئة من المؤمنين و المسلمين إلا أن يحال دونهم. فإن تبتم وأقمتم الصلاة وآتيتم الزكاة فأخواننا في الدين.

ومن تولّى عن الإيمان والإسلام و لجزية، فعدوّ الله ورسوله والذين آمنوا. والله المستعان عليه.

فإن عرض للمؤمنين شغل وقهركم عدوّكم، فغير مأخوذین بذلك ولا ناقض ذلك عهدكم، بعد أن تفيئوا إلى المؤمنين والمسلمين. هذا عليكم وهذا لكم. شهد الله، وملائكته، ورسله، والذين آمنوا، وكفى بالله شهيدا.¹³²

Tercümesi:

Habib b. Mesleme'nin Hürmüz toprağından Tiflis ahalisine mektubu!

“Gücü yeten her ev başına bir dinar cizyeyi kabul etme şartıyla dinlerinize dokunulmayacak, canlarınız, evlatlarınız mallarınız, manastırlarınız ve havralarınız emanda olacaktır.

¹³² Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 454, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Cizyeyi düşürmek için evleri birleştirmeye hakkınız yoktur, bizim de bu miktarı yükseltmek için haneleri bölmeye hakkımız bulunmamaktadır.

Allah ve Rasulü'nün düşmanlarına karşı mücadelede Müslümanlara tavsiyede bulunmak, yol göstermek ve elden geldiği kadar güç vermek bizim sizin üzerinizdeki hakkımızdır. Bir Müslümanı icap ettiğinde bir gece ağırlamak, ona ehl-i kitabın helal yemek ve içeceğinden ikram etmeniz, size zarar vermediği sürece ona kılavuzluk yapmanız gereklidir.

Bir Müslümanın yolu sizinle kesişirse onu en yakın Müslüman topluluğuna iletmeniz lazımdır. Eğer tövbe eder, namaz kılar, zekât verirsiniz dinde kardeşimiz olursunuz. İman ve İslâm'dan, cizyeden yüz çeviren Allah ve Rasulünün düşmanıdır, ona karşı Allah'tan yardım istenir.

Eğer Müslümanlar meşgul olup düşmanınız sizi yenerse bu antlaşmayı bozmaz. Bunlar sizin lehinize ve aleyhinize olan şeylerdir.

Ben de Allah'ı, Meleklerini ve Müminleri şahit gösteriyorum. Şahit olarak Allah kâfidir”

XI. Metin; Hz. Ömer'in Ubeyde b. Cerrah'a Gönderdiği Mektup

إِنَّ أبا عبيدة بن الجراح صالحهم بالشأْم واشترط عليهم حين دخلها:
على أن تترك كنائسهم وبيعهم، على أن لا يحدثوا بناء بيعة ولا
كنيسة.

على أن عليهم إرشاد الضالّ وبناء القناطر على الأنهار من أموالهم،
وأن يضيفوا من مرّ بهم من المسلمين ثلاثة أيام، وعلى أن لا
يشتُموا مسلماً ولا يضربوه، ولا يرفعوا في نادي أهل الإسلام
صليباً،

ولا يخرجوا خنزيرا من منازلهم إلى أفنية المسلمين، وأن يوقدوا
النيران للغزاة في سبيل الله، ولا يدلّوا للمسلمين على عورة،
ولا يضربوا نواقيسهم قبل أذان المسلمين ولا في أوقات صلاتهم-

و في رواية:

(أوقات أذانهم)- ولا يخرجوا الرايات في أيام عيدهم، ولا يلبسوا
السلح يوم عيدهم، ولا يتخذوه في بيوتهم. فإن فعلوا من ذلك شيئا
عوقبوا وأخذ منهم¹³³

Tercümesi:

Ebu Ubeyde b. Cerrah Şam'da düşmanlarla barış yaptı ve bölgeye girdiğinde şu şartları belirtti:

Onların kiliseleri ve mabetlerine dokunulmayacaktır, ancak yeni bir kilise yahut mabet inşa etme hakları yoktur.

Cizye ehlinin kaybolanlara yolu göstermesi ve mallarından nehirler üzerine köprüler kurması, onlara uğrayan Müslümanları üç gün ağırlamaları gereklidir.

Bir Müslümana sövüp zarar vermemeleri, İslâm ehlinin toplandığı yerde haç çıkarmaları, evlerinden Müslümanların avhularına domuz çıkarmamaları, Allah yolunda savaşanlar için ateş yakmaları (yol göstermeleri), Müslümanların hassas noktalarını açığa çıkarmamaları lazımdır.

Diğer bir rivayette:

Ezandan ve Müslümanların namazlarından önce çan çalmamaları, bayram günlerinde bayrakları kaldırmamaları, silah kuşanmamaları, evlerinde silah saklamamaları şarttır. Bunu kim yaparsa cezalandırılır, silahları da ellerinden alınır.

¹³³ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 459, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

XII. Metin; Hz. Ömer'in Ordu Komutanlarına Cizye Toplanması Hakkında Mektubu

كتب عمر إلى أمراء أهل الجزية: ألا يضربوا الجزية إلا على من جرت عليه المواسي. ولا يضربوا على النساء و الصبيان.

إلى أمراء أهل الجزية ألا يضربوا الجزية إلا على من جرت عليه المواسي منهم.

وجزيتهم أربعين درهما؛ أو أربعة دنانير على أهل الذهب.

وعليهم أرزاق المسلمين من الحنطة مدّين أو مدين، وثلاثة أقساط زيت لكل إنسان كل شهر.

ومن الودك والعسل والكسوة التي كان أمير المؤمنين يكسوها الناس ... (شيئاً لم يحفظه عبيد الله).

ويضيفون من نزل بهم من أهل الإسلام ثلاثة أيام. وعلى أهل العراق خمسة عشر صاعاً لكل إنسان.

كتب عمر إلى أمراء الجيوش أن: قاتلوا من قاتلكم، ولا تقتلوا النساء ولا الصبيان. ولا تقتلوا إلا من جرت عليه المواسي.

وكتب إلى أمراء الأجناد أن يضعوا الجزية ولا يضعوا على النساء ولا على الصبيان.

ولا يضعوا إلا من جرت عليه المواسي. على أهل الورق أربعين درهما، وعلى أهل الذهب أربعة دنانير.

وأمر أن يختم على رقابهم. وعلى أهل الشام وعلى أهل الجزيرة مدين أو مديين من برّ وأربعة أقساط من زيت وشيء من الودك- (لا أحفظه)- وعلى أهل مصر أردب من بر.

(قال:) وشيء من العسل- (لا أحفظه)- وعليهم كسوة أمير المؤمنين ضريبة مضروبة. وعلى أهل العراق خمسة عشر صاعا.

عليهم ضيافة المسلمين ثلاثا، يطعمونه مما يأكلون مما يحلّ للمسلم طعامهم.¹³⁴

Tercümesi:

Hiz. Ömer cizye almaktan sorumlu komutanlara şunu yazdı:

Eli kılıç tutanlardan cizye alın. Kadın ve çocuklardan cizye almayın.

Onların cizye miktarı 40 dirhemdir, altın sahipleri için ise 4 dinardır.

Aynı zamanda cizye verenlerin Müslümanlara her ay herbir kişi için 3 kalıp yağ vermeleri gerekmektedir. Aynı zamanda içyağı, bal ve elbise vermeleri gerekmektedir. Bu elbise Hiz. Ömer'in insanları giydirdiği şekilde olacaktır. (Ubeydullah bu kısmı hatırlayamamıştır)

Bununla beraber gayrimüslimler İslâm ehlinden gelen herkesi 3 gün, Irak diyarından gelenleri ise 15 gün misafir edeceklerdir.

Hiz. Ömer ordu komutanlarına şunu yazdı:

¹³⁴ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 507, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Sizinle savaşanla savaşın, lakin kadın ve çocukları öldürmeyin. Size kılıç doğrultmayan kimseyi öldürmeyin.

Hz. Ömer askerlerin komutanlarına şunu yazdı:

Cizye'yi uygulayın, kadın ve çocuklardan cizye almayın, aynı zamanda kılıç kuşanmayanlardan da cizye almayın.

Kâğıtla uğraşanlar 40 dirhem, altınla uğraşanlar ise 4 dinar ağırlığında altın verecektir. Kölelerin salınması emredilmiştir. şam halkı ve cizre verecek olanlar, 4 aksat yağ ve içyağı, Mısır halkı ise buğday verecektir.

(Tam hatırlamayadı) biraz bal, aynı zamanda da güzel kıyafetler vereceklerdir. Irak halkı bunun 15 ölçek miktarını verecektir.

Yemeklerinden helal olanlardan Müslümanları üç gün misafir etmek zorundadırlar.

XIII. Metin; Hz. Osman'ın Endülüs Bölgesi Halkına Yazdığı Mektup

لما ولی عثمان ... أمر العبدین (عبد الله بن نافع بن عبد القیس،
وعبد الله بن نافع بن الحصین الفهریین) علی الجند، ورماهما
بالرجال وسرحهما إلى الأندلس، وأمرهما وعبد الله بن سعد
بالاجتماع علی الأجلّ ...

وأرسل عثمان، عبد الله بن نافع بن الحصین، وعبد الله بن نافع بن
عبد القیس، من فورهما ذلك من إفريقية إلى الأندلس فأتياه من قبل
البحر، وكتب عثمان إلى أهل الأندلس:

أما بعد: فإن القسطنطينية إنما تفتح من قبل الأندلس وإنکم إن
افتتحتموها، کنتم شركاء من یفتحها فی الأجر و السلام.

فخرجوا ومعهم البربر من برها وبحرها. ففتحها الله على المسلمين
وافرنجة، وازدادوا في سلطان المسلمين مثل إفريقية.

فلما عزل عثمان عبد الله بن سعد بن أبي سرح، صرف إلى عمله
عبد الله بن نافع ابن عبد القيس؛ وكان عليها، ورجع عبد الله بن سعد
إلى مصر.

ولم يزل أمر الأندلس كأمر إفريقية، حتى كان زمان هشام فمنع
البربر أرضهم، وبقي من في الأندلس على حاله¹³⁵

Tercümesi:

Hiz. Osman halife seçildiğinde, Abdullah b. Nafi b. Abdulkays ve Abdullah b.
Nafi b. el-Huseyin el-Fehrareyn'i orduların başına geçirmiş ve Endülüs bölgesine
sefer düzenlemiştir.

Hiz. Osman Abdullah b. Nafi b. Abdulkays ve Abdullah b. Nafi b. El Huseyin el-
Fehrareyn'e Afrika üzerinden deniz yolu ile Endülüs'e gitmelerini emretmiştir. Daha
sonra Hiz. Osman Endülüs bölgesi halkına şu mektubu yazmıştır.

*“Asıl konuya gelecek olursak, Konstantiye, Endülüs tarafından feth olunacaktır.
Onu siz fethederseniz, fethetmenin sevabına ortak olursunuz. Selam”*

Akabinde karadan ve denizden gidilmek üzere yola çıkılmıştır. Allah, Endülüs
bölgesi ve Afrika kapılarını Müslümanlara açmıştır. Afrika'da olduğu gibi Endülüs'te
de Müslümanların hâkimiyeti artmıştır.

Hiz. Osman Abdullah b. Saad b. Ebu Serah'ı görevden alıp yerine Abdullah b.
Nafi İbn el-Kays'ı atayınca Abdullah b. Saad Mısır'a dönmüştür. Ancak daha sonraki
dönemlerde Endülüs, Afrika gibi elde tutulamamıştır.

¹³⁵ Muhammed Hamidullah, *Mecmuatü'l-Vesaiiki's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve
Hilafeti'r-Râşide*, 6. Baskı, s. 553, Daru'n-Nefais Ürdün, 1987.

Hişam zamanında Müslümanların Endülüs'e girişi yasaklanmış ve orada kalan Müslümanlar kendi başlarına hayatta kalmaya çalışmışlardır.

XIV. Metin; Hz. Ali 'nin Negrân Halkına Yazdığı Mektup

فلما استخلف علىّ رضوان الله عليه وقدم العراق أتاه أسقف نجران
ومعه كتاب فى أديم أحمر

فقال: أسألك يا أمير المؤمنين خطّ يدك وشفاعة لسانك- يعنى لما
رددتنا إلى بلادنا-

فأبى علىّ أن يردهم وقال: ويحك! إن عمر كان رشيد الأمر- وكان
عمر أجلاهم لأنه خافهم على المسلمين، وقد كانوا اتخذوا الخيل
والسلاح فى بلادهم، فأجلاهم عن نجران اليمن وأسكنهم نجران
العراق-

ثم كتب لهم علىّ رضى الله عنه:

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب من عبد الله علىّ بن أبى طالب أمير المؤمنين لأهل
النجرانية،

إنكم أتيتموني بكتاب من نبي الله صلى الله عليه وسلم فيه شرط لكم
على أنفسكم وأموالكم،

وإني وفيت لكم بما كتب لكم محمد صلى الله عليه وسلم وأبو بكر
وعمر،

فمن أتى عليهم من المسلمين فليفل لهم ولا يضاموا ولا يظلموا ولا
ينتقص حق من حقوقهم.

وكتب عبد الله بن أبي رافع، لعشر خلون من جمادى الآخرة سنة
سبع وثلاثين¹³⁶

Tercümesi:

Hız. Ali halife seçildikten sonra Irak'a gidince, Necrân Pskipozu ona gelerek bir mektup vermiştir ve ona şöyle bir soru sormuştur:

“Ey Müminlerin Emiri, kendi elinle yazdığın ve sözlü olarak ifade ettiğin şefaati/zimmeti senden talep ediyoruz. (Yani eğer bizi memleketimize geri döndürecekse)

Hız. Ali "Yazıklar sonra" diyerek onları geri göndermek istememiştir. Zira Ömer b. Hattab halife olduğu dönemde Necrânlılar Müslümanlara karşı silah kuşanmaları sonrasında onları Yemen'in Necrân bölgesindeki topraklarından sürerek Irak'ın Necrân bölgesine yerleştirmişti.

Sonra Hız. Ali ona şöyle bir mektup yazdı.

“Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla...

Bu mektup, Müminlerin Emiri Ali b. Ebu Talib'in Necrân halkına yazdığı mektuptur.

¹³⁶ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt. s. 82 el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Siz bana Hz. Muhammed'in (sav) size yazdığı ve canlarınızın ve mallarınızın bir şartla güvence altında olduğunu belirttiği mektubu getirdiniz. Ben, Hz. Peygamber (sav) Ebu Bekir ve Ömer'in yazdığı ahde bağlı kalacağım.

Müslümanlardan her kim başa gelirse gelsin onlar da ahitlerine bağlı kalacaklardır. Zulmetmeyecek, haksızlık etmeyecek, haklarını eksiltmeyecektir”

Abdullah b. Ebi Rafi, 37 yılının Cemaziyelahir ayında yazmıştır.

XV. Metin; Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye Şam Hakkında Yazdığı Mektup

وبعد أن تم الظفر للمسلمين في وقعة «اليرموك» بلغ أبا عبيدة أن الروم أرزوا إلى «فحل»، وأن المدد قد أتى أهل دمشق من حمص، فكتب إلى عمر بن الخطاب يستشير: أبدأ بدمشق يبدأ أم بفحل من بلاد الأردن؟ فكتب إليه عمر:

أما بعد، فابدءوا بدمشق فانهدوا لها، فإنها حصن الشام، وبيت مملكتهم، واشغلوا عنكم أهل فحل بخيل تكون بإزائهم في نحورهم، وأهل فلسطين وأهل حمص، فإن فتحها الله قبل دمشق فذاك الذي نحب، وإن تأخر فتحها حتى يفتح الله دمشق فلينزل بدمشق من يمسك بها، ودعوها

وانطلق أنت وسائر الأمراء حتى تغيروا على فحل، فإن فتح الله عليكم فانصرف أنت وخالد إلى حمص، ودع شرحبيل وعمر

وأخلفهما بالأردن وفلسطين، وأمير كل بلد وجند على الناس حتى
يخرجوا من إمارته¹³⁷

Tercümesi:

Müslümanlar Yermük'te galip geldikten sonra Ebu Ubeyde'ye, Rumların Humus ve Şam halkından takviye kuvvetlerini el-Fahl bölgesine getirmek suretiyle toplandığı haberi geldi. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, Hz. Ömer b. Hattab ile istişare etmek üzere bir mektup kaleme aldı ve şöyle sordu:

“Ürdün diyarlarından Şam'dan mı yoksa el-Fahl bölgesinden mi başlayayım?”

Bunun üzerine Hz. Ömer b. Hattab ona şu şekilde cevap vermiştir.

“Şam'dan başla ve orayı hallet. Çünkü orası Şam'ın (Şam vilayetlerini kastediyor) kalesidir ve onların can damarıdır. el-Fahl bölgesini bırak, onların sırası sonra gelecek.

Filistin ve Humus'un Şam'dan önce fethedilmesi istediğimiz şeydir. Şam'ın fethine kadar buraların fehti gecikirse Şam elimizden kaçır/başkalarının eline geçer.

Daha sonra sen ve diğer komutanlar el-Fahl bölgesine gidersiniz. Orayı fethettikten sonra sen ve Halit Humus'a gidin.

Şurahbil ve Amr, Ürdün ve Filistin'de kalsın. Her bir asker ve beldenin başına bir yetkili atayın ki düzen sağlansın”

XVI. Metin; Hz. Osman'ın Velid b. Ukbe'ye Yazdığı Mektup

فلما قبض عمر رضى الله عنه واستخلف عثمان أتوه إلى المدينة،
فكتب لهم إلى الوليد ابن عقبة- وهو عامله على الكوفة:-

¹³⁷ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt. s. 150 el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

بسم الله الرحمن الرحيم

من عبد الله عثمان أمير المؤمنين إلى الوليد بن عقبة، سلام الله عليك، فإنى أحمد إليك الله الذى لا إله إلا هو.

أما بعد: فإن الأسقف والعاقب وسراة أهل نجران الذين بالعراق أتونى فشكوا إلىّ وأرونى شرط عمر لهم.

وقد علمت ما أصابهم من المسلمين، وإنى قد خففت عنهم ثلاثين حلة من جزيّتهم تركتها لوجه الله تعالى جل ثناؤه،

وإنى وفيت لهم بكل أرضهم التى تصدّق عليهم عمر عقبى مكان أرضهم باليمن،

فاستوص بهم خيرا فإنهم أقوام لهم ذمة، وكانت بينى وبينهم معرفة،

وانظر صحيفة كان عمر كتبها لهم فأوفهم ما فيها، وإذا قرأت صحيفتهم فاردها عليهم والسلام.

وكتب حمران بن أبان، للنصف من شعبان سنة سبع وعشرين¹³⁸

Tercümesi:

Hız. Ömer vefat edince, Hız. Osman halife tayin edildi ve Hız. Osman'ın huzuruna Medine'ye insanlar geldi. Bunun üzerine, Hız. Osman Kûfe'deki valisi Velid b. Ukbe'ye şunları yazdı:

¹³⁸ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt. s. 81 el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

"Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla

Allah'ın kulu, müminlerin emiri Osman'dan Velid b. Ukbe'ye!

Allah'ın selamı üzerine olsun! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a hamd ederim.

Asıl meseleye gelecek olursak,

Necrân Ehli'nin Irak'taki papazları ve ileri gelenleri! Bana gelip şikâyetçi oldular ve Ömer'in kendilerine koyduğu şartları gösterdiler.

Müslümanların onlara ne yaptığını öğrendim. Onlardan cizye hususunda otuz hulle¹³⁹ hafiflettim. Övgüsü ve şanı yüce Allah hatırına onları bıraktım.

Onlara Ömer'in Yemen'de verdiği tüm topraklardan bolca verdim. Onlara hayır dileyin, hayır isteyen nasihatçılar olun! Şüphesiz onlar zimmet ehli bir topluluktur.

Onlarla bizim aramızda bir tanışıklık hukuku vardır. Ömer'in yazmış olduğu sayfaya bak!

Ondaki şartları eksiksiz yerine getir, sayfa okununca onlara geri ver! Selam olsun."

Hamran b. Eban, Şaban'ın yarısında 27 yılında yazdı.

XVII. Metin; Hz. Osman 'ın Kûfe Halkına Yazdığı Mektup

وعزل عثمان الوليد بن عقبة عن الكوفة حين اتهم بشرب الخمر
سنة 30 - هـ وولاها سعيد بن العاص، وكتب إلى أهل الكوفة:

أما بعد: فإنني كنت وليتكم الوليد بن عقبة غلاما حين ذهب شرهه
وثاب حلمه، وأوصيته بكم ولم أوصكم به، فلما أعيتم علانيته
طعنتم في سريرته،

¹³⁹ Lügatte, tencere, saklama kapı, eşinden boşanan erkeğin ödemesi gereken tutar gibi manalara gelen Hulle kelimesinin, metinde miktar birimi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir.

وقد وليتكم سعيد بن العاص وهو خير عشيرته، وأوصيكم به خيراً،
فاستوصوا به خيراً¹⁴⁰

Tercümesi:

Hız. Osman, 30 senesinde Velid b. Ukbe'yi şarap içmekle suçlandıktan sonra azlederek Said b. As'ı vali tayin etti. Kûfe halkına şu mektubu yazdı:

"Asıl meseleye gelecek olursak:

Ben size Velid b. Ukbe'yi, açgözlülüğü gidip akıl bâliğ olunca, vali olarak tayin etmiştim. Ona sizi öğütlemiş, size onu öğütlememişim. Onun bu (davranışları) size aşikâr olunca, gizli halinde onu vurdunuz. (Yani bu durumu açık ettiniz)

Size Said b. el-As'ı vali tayin ettim. O aşiretinin en hayırlısıdır, size onun hakkında hayrı tavsiye ederim. Onun hayrını dileyiniz."

XVIII. Metin; Hız. Osman'ın haberi olmaksızın Mervan tarafından yazılan ve Hız. Osman'ın şehit edilmesine yol açan mektup

وتكاتب أهل الأمصار المتحرفون عن عثمان، وتواعدوا جميعاً أن
يخرجوا في شوال (سنة 35 هـ) مظهرين الحجّ،

فخرجت جموعهم من البصرة والكوفة ومصر ونزلوا في ضواحي
المدينة،

وعلم بأمرهم عثمان، فبعث إلى عليّ كرم الله وجهه وسأله أن
يخرج إليهم، ويضمن لهم عنه كل ما يريدون من العدل، وحسن
السيرة، فركب إليهم، وردّهم عنه، فسمعوا لقوله، وانصرفوا
مظهرين الرجوع إلى بلادهم،

¹⁴⁰ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 260 el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

ثم كرّوا راجعين، فلم يفجأ أهل المدينة إلا والتكبير فى نواحي المدينة، وأحاطوا بعثمان.

فأتاهم الناس فكلّموهم وفيهم علىّ فقال: ما ردّكم بعد ذهابكم؟ قال المصريون: أخذنا مع بريد كتابا بقتلنا، وذكروا أنهم بيناهم سائرون إذا بـغلام على بعير وهو مقبل من المدينة فتأمّلوه فإذا هو ورش غلام عثمان، ففتّشوه فوجدوا معه كتابا إلى عبد الله بن أبى سرح عامل مصر، ونصه (كما ورد فى مروج الذهب).

إذا قدم عليك الجيش فاقطع يد فلان، واقتل فلانا، وافعل بفلان كذا وأحصى أكثر من فى الجيش وأمر فيهم بما أمر.

وفى إحدى روايتى الطبرى: أما بعد، فانظر فلانا وفلانا فاضرب أعناقهم إذا قدموا عليك، وانظر فلانا وفلانا فعاقبهم بكذا وكذا.

وفى روايته الأخرى:

بسم الله الرحمن الرحيم

أما بعد: فإذا قدم عليك عبد الرحمن بن عديس فاجلده مائة، واحلق رأسه ولحيته، وأطل حبسه حتى يأتىك أمرى، وعمر بن الحمق فافعل به مثل ذلك، وسودان بن حمران مثل ذلك وعروة بن النّباع اللّيثى مثل ذلك.

ولكن هذا عمل مروان، قالوا: يكتب إلى عاملك بهذه الأمور للعظام،
وأنت لا تدري؟ قال نعم،

قالوا: ما أنت إلا صادق، أو كاذب، فإن كنت كاذبا فقد استحققت
الخلع، لما أمرت به من سفك دماننا بغير حقها، وإن كنت صادقا فقد
استحققت الخلع، لضعفك وغفلتك وخبت بطانتك، ولا ينبغي لنا أن
نترك على رقابنا من يقطع مثل هذا الأمر دونه¹⁴¹

Tercümesi:

Hiz. Osman'ı halifelik makamından indirmek isteyenler kendi aralarında anlaşarak Hicri 35 yılının Şevval ayında Hac farızasını yapmak bahanesi ile Basra, Kûfe ve Mısır'dan yola çıkarak Medine-i Münevvere'nin çevresine kadar ulaştılar.

Hiz. Osman onların durumunu öğrenince elçi olarak Hiz. Ali'yi onlara gönderdi ve neden buraya geldiklerini sordu.

Onlar ise cevaben adalet ve hakkaniyet için geldiklerini söylediler. Bunun üzerine Hiz. Ali onlara memleketlerine geri dönmelerini söyledi. Onlar da döneceklerini söyleyerek oradan ayrıldılar.

Akabinde tekrar geri döndüler. Medine halkı onları kentin çevresinde görünce şaşırdı. Hiz. Osman'a bu durum bildirilince aralarında Hiz. Ali'nin de bulunduğu bir grubu onlara göndererek neden geri döndüklerini sordu. Mısırlılar, Medine'den gelen bir ulağı gördüklerini, onun Hiz. Osman'ın ulağı olduğu öğrendiklerini, ulağın üzerinde Mısır Valisi Abdullah b. Ebi-Serah'a hitaben yola çıkanların öldürülmesi talimatının verildiğini öğrendiklerini söylediler. (Murucu'z-Zeheb kitabında geçtiği üzere)

Yine Mısırlılar o mektupta “*Ordunu topla, falancanın ellerini kes, falancayı öldür, falancaya şunu yap*” gibi birçok talimatın yer aldığını ifade ettiler.

¹⁴¹ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 272, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Taberinin bir rivayetlerinde; “Onları araştır bul, şunların boynunu vur, şunlara da şöyle şöyle yap” olarak belirtilmektedir.

Diğer bir rivayette ise;

"Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla,

Eğer Abdurrahman b. Udeys sana gelirse, ona yüz kırbaç vur. Saçını ve sakalını kes. Sana emrim gelinceye kadar onu hapiste tut. Amr b. el-Humuk, Sevdan b. Hamran ve Urve b. el-Leysi'ye de aynısını yap."

Ancak bu mektubu daha sonra Mervan'ın yazdığı ortaya çıktı. Daha sonra Asiler Hz. Osman'a “Bu mektubu senin kâtibin¹⁴² yazıyor ve senin haberin yok mu” diye sordular. O da “Evet” dedi.

Bunun üzerine asiler:

“Sen ya doğruyu söylüyorsun ya da yalan söylüyorsun. Eğer yalan söylüyorsan o mevkiden indirilmeyi hak ediyorsun. Çünkü haksız yere bizim kanımızı dökmek istedin. Eğer doğru söylüyor isen yine o makamdan indirilmen gerekiyor.

Zira valin, senin zayıflığın, gafletin ve ehilsizliğin sebebiyle senden habersiz iş yapıyor. Bizim de böyle bir muameleyi hak edene hak ettiği cezayı vermeden bırakmamız mümkün değil" dediler.

XIX. Metin; Hz. Osman'ın eşi Naile Bintü'l Ferafisa'nın Muaviye'ye Hz. Osman'ın şehadetini anlattığı mektup

وروى أن نائلة بنت الفرافصة زوج عثمان رضى الله عنه كتبت
إلى معاوية، وبعثت بقميص عثمان مع التَّعمان بن بشير، أو عبد
الرحمن بن حاطب بن أبي بلتعة:

¹⁴² İslam tarihini ele alan kaynaklarda, Hz. Peygamber'in (sav) amcasının oğlu Mervan b. Hakem'in, Hz. Peygamber döneminde yaptığı kötü işlerden dolayı Medine'den Taife sürüldüğünü, ailesi ile birlikte Hz. Osman dönemine kadar burada ikamet ettiğini, sonrasında Hz. Osman'ın onu ve ailesini affederek Medine'de Devlet Kâtipliği gibi önemli bir pozisyona getirdiği ifade edilmektedir. Bu atama daha sonra Hz. Osman'ın şehadetine yol açacaktır. Bkz. İrfan Aycan, "Mervan I", TDV İslam Ansiklopedisi, XXIX/225, 2004 Ankara.

«من نائلة بنت الفرافصة إلى معاوية بن أبي سفيان:

أما بعد: فإنى أذكركم بالله الذى أنعم عليكم، وعلمكم الإسلام،
وهداكم من الضلالة، وأنقذكم من الكفر، ونصركم على العدو،
وأسبغ عليكم النعمة،

وأشددكم بالله وأذكركم حقّه وحقّ خليفته الذى لم تنصروه وبعزّة
الله عليكم فإنه قال:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا
عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ

وإن أمير المؤمنين بغى عليه، ولو لم يكن له عليكم حقّ إلا حق
الولاية، ثم أتى إليه ما أتى، لحقّ على كل مسلم يرجو أيام الله أن
ينصره لقدمه فى الإسلام، وحسن بلائه، وأنه أجاب داعى الله،
وصدّق رسوله، والله أعلم به إذ انتخبه فأعطاه شرف الدنيا، وشرف
الآخرة.

وإنى أقصّ عليكم خبره لأنى كنت مشاهدة أمره كلّه، حتى قضى الله
عليه،

إن أهل المدينة حصروه فى داره، يحرسونه ليلهم ونهارهم قياما
على أبوابه بسلاحهم، يمنعونه كلّ شئ قدروا عليه حتى منعه الماء
يحضرونه الأذى، ويقولون له الإفك فمكث هو ومن معه خمسين
ليلة،

وأهل مصر قد أسندوا أمرهم إلى محمد بن أبى بكر، وعمّار بن ياسر، وكان علىّ مع الحضريّين من أهل المدينة، ولم يقاتل مع أمير المؤمنين، ولم ينصره، ولم يأمر بالعدل الذى أمر الله تبارك وتعالى به، فظلّت تقاتل خزاعة،

وسعد بن بكر، وهذيل، وطوائف من مزينة وجهينة، وأنباط يثرب، ولا أدرى سائرهم، ولكنى سمّيت لكم الذين كانوا أشد الناس عليه فى أول أمره وآخره.

ثم إنه رمى بالنبل والحجارة فقتل ممن كان فى الدار ثلاثة نفر، فأتوه يصرخون إليه ليأذن لهم فى القتال، فنهاهم عنه وأمرهم أن يردّوا عليهم نبلهم، فردوها إليهم، فلم يزدهم ذلك على القتال إلا جراءة، وفى الأمر إلا إغراء، ثم أحرقوا باب الدار فجاءهم ثلاثة نفر من أصحابه.

فقالوا: إن فى المسجد ناسا يريدون أن يأخذوا أمر الناس بالعدل!

فاخرج إلى المسجد حتى يأتوك، فانطلق فجلس فيه ساعة، وأسلحة القوم مظلة عليه من كل ناحية، وما أرى أحدا يعدل، فدخل الدار وقد كان نفر من قريش على عامّتهم السلاح، فلبس درعه، وقال لأصحابه:

« لولا أنتم ما لبست درعا! »

فوثب عليه القوم فكلّمهم ابن الزبير، وأخذ عليهم ميثاقا فى صحيفة وبعث بها إلى عثمان: إن عليكم عهد الله وميثاقه ألا تغزوه بشئ،

فكلّموه وتحرّجوا فوضع السلاح فلم يكن إلا أن وضعه حتى دخل عليه القوم يقدمهم ابن أبى بكر، حتى أخذوا بلحيته ودعوه باللقب.

فقال أنا عبد الله وخليفته، فضربوه على رأسه ثلاث ضربات، وطعنوه فى صدره ثلاث طعنات، وضربوه على مقدّم الجبين فوق الأنف ضربة أسرع فى العظم فسقطت عليه وقد أثخنوه وبه حياة.

وهم يريدون قطع رأسه ليذهبوا به، فأنتنى بنت شيبة بن ربيعة، فألقت نفسها معى عليه، فتوطّئنا وطأ شديدا،

وعرّينا من ثيابنا، وحرمة أمير المؤمنين أعظم، فقتلوه رحمة الله عليه فى بيته وعلى فراشه.

وقد أرسلت إليكم بثوبه وعليه دمه، وإنه والله لئن كان أثم من قتله لما سلم من خذله.

فانظروا أين أنتم من الله جل وعز، فإننا نتشكى ما مسّنا إليه، ونستنصر وليّه وصالحى عباده، ورحمة الله على عثمان.

لعن الله من قتله، وصرعهم فى الدنيا مصارع الخزى والمذلة، وشفى منهم الصدور.

فحلف رجال من أهل الشام أن لا يطيئوا النساء حتى يقتلوا قتلته، أو
تذهب أرواحهم¹⁴³

Tercümesi:

Hiz. Osman'ın eşi Naile Bintü'l Ferafisa'nın Muaviye'ye, Numan b. Beşir ya da Abdurrahman b. Hâtıb el-Belte vasıtasıyla Hiz. Osman'ın gömleği ile birlikte bir mektup gönderdiği rivayet edilmektedir.

“Naile Bintü'l Ferafisa'dan Muaviye b. Ebi Sufyan'a,

Size nimette bulunup İslâm'ı öğreten, sizi dalaletten hidayete ulaştıran, küfürden kurtaran, düşmanınıza galip getiren ve nimetlerini bolca sunan Allah'ı hatırlatırım. Size hakkı ve yardımcı olmadığınız halifenin hakkını hatırlatırım.

Allah şöyle buyurmuştur:

Eğer Müslümanlardan iki grup birbirleriyle savaşırsa onların arasını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın.¹⁴⁴

Sizin üzerinizde yöneticilik hakkı bulunan Müminlerin Emirine karşı had aşılmıştır (zulme uğramıştır). Sonra başa gelecek olan gelmiştir.

Her Müslüman'ın İslâm'ın galip gelmesini isteme hakkı vardır. O (Hz. Osman) Allah'ın davetine icabet etmiş ve Rasulü'nu doğrulamıştır. Allah onu halife seçerek hem dünya hem ahiret şerefi vermiştir.

Size onun durumunu anlatacağım. Olayları başından sonuna kadar ben yaşadım.

Medine halkı onu evinde sıkıştırdı/ablukaya aldı. Silahları ile kapısında durarak gece gündüz nöbet tuttu. Onun su dâhil hiçbir şeye ulaşmasına müsaade etmedi. Ona eza ettiler.

¹⁴³ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 287, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

¹⁴⁴ Hucûrat Suresi 9. Ayet

Ona bir İfk (Belâ) diyorlardı. Bu şekilde o ve yanındakiler 50 gün geçirdiler. Onlar işlerini, Muhammed b. Ebu Bekir, Ammar b. Yasir ve Hz. Ali'ye dayandırıyorlardı (onları bahane ediyorlardı). Onlar Müminlerin Emiri ile çarpışmadılar. Ama bu kişiler ona yardımcı da olmadılar. Allah'ın onlara emrettiği adalet ile hareket etmediler. Göstermelik savaştılar.

Saad b. Bekir, Huzeyl, Müzeyne ve Cüheyne'den gruplar, Enbat ve Yesrib. Geri kalanını tanımıyorum. Ancak onları halifeye karşı olayın en başından beri en şiddetli kişiler olarak adlandırıyorum.

Onlar ok ve taş atarak evin içindeki üç kişiyi öldürdüler. Sonra kapıya gelip ona meydan okudular. Ama Halife onları bundan nehyetti. Oklarını geri çevirmelerini emretti.

Ancak bu onları sakinleştirmede. Daha sonra kapıyı yaktilar.

Bunun üzerine ashaptan üç kişi Halife'nin yanına geldi. Ona "Mescitte adaleti tesis etmek isteyen insanlar var" dediler. Bunun üzerine mescide gidip bir saat oturdu. Bu sırada silahlı kişiler onu her yönden çevirdiler. Onlardan yardımcı olacak kimseyi bulamadı. Bunun üzerine tekrar eve döndü. Evine gidince silah kuşananlara karşı zırhını giydi. Çevresindekilere ise "Siz olmasaydınız zırh giymeazdim" dedi.

İbn Zuheyr asilerle görüştü ve onlardan yazılı söz aldı. Bu yazıyı Hz. Osman'a gönderdi. Yazıda "Allah'a and olsun ki hiç kimseye saldırmayacağız" yazıyordu.

Bu yazı üzerine Hz. Osman asiler ile görüştü ve onları silah bırakmaya ikna etti. Ancak onlar silahı bırakır bırakmaz başlarında Ebu Bekir'in oğlu olan başka bir grup geldi.

Halife'nin sakalından tutup ona hakaret ettiler. O da onlara "Ben Allah'ın kulu ve halifesiyim" dedi. Başına üç defa vurdular. Sonra göğsüne üç defa bıçak darbesi indirdiler.

Burnunun üstü alnının ortasına vurdular. Bunun üzerine yere düştü. Sonra da hayatını kaybetti.

Yanlarında götürmek için başını almak istiyorlardı. Şibe b. Rabia'nın kızı geldi ve benimle beraber halifenin cesedinin üzerine kapandı. Onu da şiddetli bir şekilde çığnediler.

Elbiselerimiz çıkarıldı.¹⁴⁵ Yüce halifenin hürmetine, onu kendi evinde kendi yatağında şehit ettiler.

Size üstünde kanının bulunduğu halifeye ait gömleği gönderiyorum. Onun ölümünde bir suç varsa bu sizin onu yüzüstü bırakmanızdır. Allah için nerede durduğunuza bir bakın!.. Ben, başımıza geleni şikâyet ediyorum.

Allah, salih kullarına ve dostlarına yardım etsin. Hz. Osman'a rahmet eylesin. Onu öldürenlere lanet etsin. Dünyalarını başlarına yıksın."

Bu mektuptan sonra Şamlı bir grup, katili öldürene ya da bu uğurda ölene kadar kadınlarına yaklaşmamak üzere yemin ettiler.

XX. Metin; Hz. Ali'nin Kûfe halkına gönderdiği mektup

أما على فإنه حين نمي إليه أن عائشة وأشياها قد توجّهوا نحو العراق، خرج في أثرهم وهو يرجو أن يدركهم ويردّهم، فلما انتهى إلى الرّبذة أتاه عنهم أنهم قد أمعنوا يريدون البصرة، فأقام بالرّبذة أياماً، وكتب إلى أهل الكوفة:

بسم الله الرحمن الرحيم

أما بعد فإنني قد اخترتكم، وآثرت النزول بين أظهركم لما أعرف من مودّتكم وحبّكم لله عزّ وجلّ، ولرسوله صلى الله عليه وسلم، فمن جاءني ونصرني فقد أجاب الحقّ، وقضى الذي عليه

وفى رواية أخرى

¹⁴⁵ Burada maksadın, çıkan arbede dolayısıyla elbiselerinin parçalanarak mahrem yerlerinin gözüktüğünün ifade edildiği değerlendirilmektedir.

رواها الطبرى أيضا أنه لما قدم الرّبذة أقام بها وسرّح منها إلى الكوفة محمد بن أبى بكر الصديق، ومحمد بن جعفر بن أبى طالب، وكتب إليهم:

إنى اخترتكم على الأمصار، وفزعت إليكم لما حدث، فكونوا لدين الله أعوانا وأنصارا، وأبدونا وانهضوا إلينا، فالإصلاح ما نريد، لتعود الأمة إخوانا، ومن أحبّ ذلك وآثره، فقد أحبّ الحقّ وآثره، ومن أبغض ذلك فقد أبغض الحقّ وغمصه ¹⁴⁶

Tercümesi:

Hız. Ali'ye, Hız. Aişe ve yanındakilerin Irak tarafına yöneldikleri haberi gelince onları takip etmek üzere yola çıkıp onlara yetişmeyi ve geri döndürmeyi istedi. Rebeze'ye ulaştığında onların Basra'dan vazgeçtikleri haberini aldı. Rebeze'de bir gün süre geçirdikten sonra Kûfe ehline şu mektubu yazdı:

"Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla!"

Asıl meseleye gelecek olursak; ben sizi tercih ettim. Sizin Allah ve Rasulüne olan sevginizi bildiğimden dolayı aranızda gelmeyi ve size konuk olmayı yeğledim.

Sizden kim bana gelip destek olursa hakka icabet etmiş ve üzerindeki borcu/yükümlülüğü yerine getirmiş olur."

Başka bir rivayette:

Taberi, Rebeze'ye geldiğinde orada bir süre bulunduğunu ve oradan Kûfe'ye Muhammed b. Ebu Bekir ve Muhammed b. Cafer'in Kûfe'ye gönderildiğini de rivayet eder. Kûfelilere Hız. Ali şunları yazmıştır:

"Ben sizi diğer şehirlere tercih ettim! Olanlarda size sığındım!"

¹⁴⁶ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 326, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Allah'ın dinine destekçi ve yardımcı olun! Bizi destekleyin ve bize dost olun!

Ümmetin tekrar kardeş olması için biz barış istiyoruz. Bunu dileyen ve tercih eden hakkı sevmiş ve onu üstün tutmuştur.

Bu işi hor gören hakkı hor görmüş ve küçümsemiştir."

XXI. Metin; Hz. Ali'nin Hz. Aişe'ye Gönderdiği Mektup

وكتب إلى السيدة عائشة:

أما بعد: فإنك خرجت غاضبة لله ولرسوله تطلبين أمرا كان عنك موضوعا، ما بال النساء والحرب والإصلاح بين الناس؟ تطلبين بدم عثمان، ولعمري لمن عرّضك للبلاء، وحملك على المعصية أعظم إليك ذنبا من قتلة عثمان.

وما غضبت حتى أغضبت، وما هجت حتى هيجت، فاتقى الله وارجعي إلى بيتك¹⁴⁷

Tercümesi:

Hz. Aişe'ye şunları yazmıştır:

"Asıl meseleye gelecek olursak;

Sen Allah ve Rasulü için kızarak senden aslında kaldırılmış bir işi talep etmek üzere yola çıktın.

Kadınların savaş ve insanlar arasına ıslah ile ne işi olur? Osman'ın kanını talep ediyorsun.

¹⁴⁷ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 333, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Ömrüme ant olsun ki seni belaya bulaştıran ve günaha sürükleyenler, Osman'ın katillerinden daha günahkârdır.

Sen ancak seni kızdıranlardan dolayı kızdın. Seni harekete geçirenlerden dolayı harekete geçtin.

Allah'tan kork ve evine dön!"

XXII. Metin; Hz. Ali 'nin ordu komutanlarına gönderdiği mektup

وكتب علي عليه السلام إلى أمراء الأجناد:

أما بعد فإنني أبرأ إليكم من معرّة الجنود، فأعزبوا الناس عن الظلم والعدوان، وخذوا على أيدي سفهائكم، واحترسوا أن تعملوا أعمالاً لا يرضى الله بها عنا، فيردّ بها علينا وعليكم دعاءنا، فإنه تعالى يقول:

ما يَعْْبُوا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ وَإِنَّ اللَّهَ إِذَا مَقَتَ قَوْماً مِنَ السَّمَاءِ هَلَكُوا فِي الْأَرْضِ، فلا تألوا أنفسكم خيراً، ولا الجند حسن سيرة، ولا الرّعيّة معونة، ولا دين الله قوة، وأبلوا في سبيله ما استوجب عليكم.

فإن الله قد اصطنع عندنا وعندكم ما يجب علينا أن فشكره بجهدنا،
وأن ننصره ما بلغت قوتنا، ولا قوة إلا بالله¹⁴⁸

Tercümesi:

Hz. Ali ordu komutanlarına şunları yazdı:

Asıl meseleye gelecek olursak:

Ben askerlerin yanlış işlerinden size berî olduğumu ilan ediyorum. İnsanları zulüm ve düşmanlıktan uzak tutun! Sefihlerinizin elini tutun (yani onlara mani olun) ! Allah'ı razı etmeyecek ameller işlemekten sakının! Allah bizim dualarımızı ve sizin dualarınızı bu sebeple geri çevirmesin!

*Şüphesiz Yüce Allah: **Duanız olmasa rabbiniz size neden kıymet versin*** ¹⁴⁹
buyuruyor!

Yüce Allah semadan bir kavmi hor görürse onlar yeryüzünde helak olurlar! Kendinizi hayırdan mahrum etmeyin orduyu da güzel davranışla idare edin...

Komutanız altındakileri de destekten mahrum bırakmayın! Allah'ın dinine de kuvvet verin! Size gerekenleri Allah yolunda güzel bir imtihan vererek yerine getirin!

Allah bize ve size şükretmemiz için gerekli şeyleri vermiş ve gücümüz yettiğinde O'na yardımcı olmamızı emretmiştir. Allah'tan başka güç yoktur!

XXIII. Metin; Hz. Ali'nin Mısır'daki Malik b. Haris'e gönderdiği mektup

وفسدت مصر على محمد بن أبي بكر، وبلغ عليًا وثوب أهلها عليه،
وكان عليّ حين انصرف من صفين رد مالك بن الحارث الأشر
على عمله بالجزيرة، فلما انقضى أمر الحكومة كتب عليّ إلى
الأشتر - وهو يومئذ بنصيبين:

¹⁴⁸ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 407, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

¹⁴⁹ Furkan Suresi 77. ayet

السلام عليك يا مالك، أما بعد: فإنك ممن أستظهر به على إقامة الدين، وأقمع به نخوة الأثيم، وأسدّ به الثغر المخوف، وكنت قد وليت محمد بن أبي بكر مصر، فخرجت عليه بها خوارج، وهو غلام حدث السن غرّ ليس بذى تجربة للحرب، ولا بمجرب للأشياء.

فأقدم على للنظر فيما ينبغي، واستخلف على عمك أهل الثقة والنصيحة من أصحابك، والسلام.

فأقبل إليه، فقال له: ليس لها غيرك، وولاه إياه، فخرج الأشر إلى مصر، ولكنه مات بالعريش مسموما.¹⁵⁰

Tercümesi:

Mısır, Muhammed b. Ebubekir'in yönetiminde bozuldu, Hz. Ali'ye Mısır halkının valiye isyan ettiği haberi ulaştı. Hz. Ali, Sıffın'den ayrıldığında Malik b. Haris'i Cezire'deki görevine iade etti. Hakemlik işi bitince Nusaybin'deki Eşter'e şunları yazdı:

Selam üzerine olsun ey Malik! Asıl meseleye gelecek olursak:

Sen dini ikame etmek için sırtımı dayadığım, günahkârların kibrini kırdığım, oyulan delikleri doldurduğum kimselerden birisin. Ben Muhammed b. Ebu Bekir'i Mısır'a vali tayin etmiştim.

Ona karşı çıkanlar oldu (Asileri Harici olarak isimlendiriyor). O, yaşı küçük bir delikanlıdır, harp tecrübesi yoktur, bazı şeylerle sınanmamıştır.

Yanıma gel, gereken ne lazımsa ona bakalım.

Takvâ ve nasihat sahibi birini vekil tayin et. Selam sana olsun!

¹⁵⁰ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 479, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Malik ona geldi, Hz. Ali ona “Mısır için senden başkası yok.” dedi ve onu vali tayin etti. Eşter Mısır’a doğru yolculuğa çıktı, ancak Arış’ta zehirlenerek öldü.

XXIV. Metin; Hz. Ali halifeliği zamanında Hz. Osman taraftarı Mesleme b. Muhalled’in Kendisi ve Muaviye b. Hudeyc adına Muaviye b. Ebi Süfyan'a yazdığı mektup

فكتب مسلمة عن نفسه، وعن معاوية بن حديج:

أما بعد: فإن هذا الأمر الذى بذلنا له أنفسنا، واتَّبَعْنَا أمر الله فيه، أمر نرجو به ثواب ربِّنا، والنصر على من خالفنا، وتعجيل النِّقْمَةِ لمن سعى على إمامنا، وطأطأ الرِّكْضَ فى مهادنا.

ونحن بهذا الحَيِّزِ من الأرض قد نفينا من كان به من أهل البغى، وأنهضنا من كان به من أهل القسط والعدل.

وقد ذكرت المواساة فى سلطانك ودنياك، وتالله إن ذلك لأمر ماله نهضنا، ولا إياه أردنا، فإن يجمع الله لنا ما نطلب، ويؤتينا ما تمنينا، فإن الدنيا والآخرة لله رب العالمين، وقد يؤتيهما الله جميعا عالما من خلقه، كما قال فى كتابه- ولا خلف لموعوده:

فَاتَاهُمُ اللهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ.

عَجَّلْ علينا خيلك ورجلك، فإن عدونا قد كان علينا حربا، وكنا فيهم قليلا، فقد أصبحوا لنا هائبين، وأصبحنا لهم مقرنين، فإن يأتنا الله بمدد من قبلك، يفتح الله عليكم.

Tercümesi:

Mesleme b. Muhalled, kendisi ve Muaviye b. Hudeyc adına şunları yazdı:

Asıl meseleye gelecek olursak

Bu iş; bizim için canlarımızı harcadığımız ve Allah'ın emrine uyup Rabbimizin sevabını umduğumuz, düşmanımıza galip gelip imamımıza karşı fesat çıkaranlardan ivedilikle intikam almayı, hızlı koşan atları koşturmayı dilediğimiz bir iştir.

Biz bu topraklardan isyan edenleri sürdük. Adalet ve istikamet ehlinden olanları ayağa kaldırdık.

Senin bahsettiğin sultan oluşun ve dünyalığınla avunmamız meselesine gelirse biz bu mesele için harekete geçmedik ve onu arzulamadık.

Allah Teâla talebimizi bir araya getirir ve dilediğimizi bize verirse ne âlâ! Dünya ve ahiret âlemlerin Rabbi olan Allah'ındır. Dilediği kullarına/yaratılmışlardan bir bölüğe her ikisine de verebilir. Yüce kitabında da böyle buyurmuştur:

"Allah onlara dünya sevabını ve ahiret sevabının güzelini verdi, Allah iyilik edenleri sever." ¹⁵²

O vaadinden asla geri dönmez.

Atlıların ve piyadelerinle bize acelece yetiş! Düşmanımız bize karşı savaş içindeydi. Biz onlar arasında azdık ama şu an bizden çekinir oldular. Onlara yakın ve eşit olduk.

Eğer Allah Teâla senin tarafından bize bir destek verirse Allah sana lütfunu açar.

¹⁵¹ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 485, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

¹⁵² Ali İmran Suresi 148. ayet

Allah'tan başka ne bir güç ne bir kuvvet vardır. O bize yeter, ne güzel vekildir.
Sana selam olsun!

XXV. Metin; Ebu Esved Dueli'nin Hz. Ali'ye Gönderdiği Mektup ve Hz. Ali'nin Cevabı

وروي أن عبد الله بن عباس كان من أحب الناس إلى عمر بن الخطاب وكان يقدّمه على الأكابر من أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم، ولم يستعمله قط، فقال له يوما:

كدت أستعملك، ولكن أخشى أن تستحلّ الفئ على التأويل.

فلما صار الأمر إلى علي، استعمله على البصرة- بعد وقعة الجمل كما قدّمنا- فاستحلّ الفئ على تأويل قول الله تعالى:

«وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى ...»

واستحلّه لقرابته من رسول الله صلى الله عليه وسلم. ومزّ ابن عباس يوما على أبي الأسود الدؤلي، فقال له: لو كنت من البهائم لكنت جملا، ولو كنت راعيا ما بلغت المرعى، ولا أحسنت مهنته في المشى، فكتب أبو الأسود إلى علي:

أما بعد: فإن الله جل وعلا جعلك واليا مؤتمنا، وراعيا مسئولا، وقد بلوناك رحمك الله، فوجدناك عظيم الأمانة، ناصحا للأمة، توفّر لهم فيئهم وتظلف نفسك عن دنياهم، فلا تأكل أموالهم، ولا ترتشى بشئ في أحكامهم.

وإن ابن عمك قد أكل ما تحت يديه بغير علمك، فلم يسعنى كتمانك ذلك، فانظر رحمك الله فيما هنالك، واكتب إلى برأيك، فما أحببت أتبعه إن شاء الله، والسلام.

رد علي على أبى الأسود:

أما بعد: فمثلك نصح الإمام والأمة، وأدّى الأمانة، ووالى على الحق وفارق الجور، وقد كتبت إلى صاحبك بما كتبت إلى فيه من أمره، ولم أعلمه بكتابك إلى فلا تدع إعلامى بما يكون بحضرتك، مما النظر فيه للأمة صلاح، فإنك بذلك جدير، وهو حق واجب لله عليك، والسلام¹⁵³

Tercümesi:

Abdullah b. Abbas'ın, Ömer b. Hattab'a yakın kişilerden olduğu, Hz. Peygamber'in (sav) büyük sahabelerinden birisi olduğu ancak onu herhangi bir göreve atamadığı rivayet edilmiştir. Bir gün (Hz. Ömer) ona şöyle demiştir.

“Seni bir göreve atayacaktım. Ancak senin Fey'i (ganimet) te'vil esasına göre kullanacağından korktum”

Konu Hz. Ali 'ya aktarılınca -rivayet edildiğine göre Cemel Vakası'ndan sonra onu Basra Valisi olarak atadı. Zira Yüce Allah fey'in tevil esasına göre dağıtılması ile alakalı şöyle buyurmaktadır.

“Biliniz ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir...”¹⁵⁴

Ebu Esed Dueli ise fey'in beşte birini Peygamber (sav)'in yakınlarına dağıttı.

¹⁵³ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, I-IV Cilt, s. 514, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

¹⁵⁴ Enfâl Suresi 41. Ayet

İbn Abbas, bir gün Ebu Esed ed-Düeli'ye uğradı ve ona şöyle dedi: “Eğer bir hayvan olsaydın deve olurdun. Eğer bir çoban olsaydın otağı bulamazdın. Hayvanları otlatmayı beceremezdin”.

Bunun üzerine Ebu Esed ed-Düeli Hz. Ali'ye hitaben şunları yazmıştır.

“Asıl konuya gelecek olursak,

Allah seni yücelterek güvenilir bir vali ve sorumlu bir çoban/yönetici kılmıştır. Biz de sana güvendik ve ümmet için çok güvenilir birisi olduğunu gördük. Önüne onların fey gelirleri geldiğinde sen onların dünyasından uzak durdun. Onların mallarını yemedin ve haksızlık etmedin.

Ancak amcaoğlun senin bilgin dışında elinin altında bulunanları yedi. Sen bunları açığa vurmadin. Allah'ın sana verdiği rahmeti unutma. Bana görüşünü yaz. Ben de inşallah ona uyacağım”

Hiz. Ali 'nin Ebu Esed ed-Düeli'ye Cevabı

“Asıl konuya gelecek olursak,

Sen, lidere ve ümmete nasihat eden, onları hakka yönlendiren, zulüm ile arana mesafe koyan birisin.

Arkadaşına senin bana yazdığın hususu yazdım. Senin bana yazdığını da ona söylemedim. Ümmetin faydası için senin bildiğin bir konuyu bana bildirmenin gereği yoktur. Sen bu konuyu yakından takip edersin/bilirsin. Bu Allah'ın senin üzerine yüklediği bir yüküdür. Selam senin üzerine olsun”

XXVI. Metin; Hz. Ömer'in Ordu Komutanı Atadığı Amr b. As'ın Mısır Halkı ile Yaptığı Antlaşma

ولما رأى القبط أن لا طاقة لهم بحرب قوم فلّوا كسرى وقيصر
وغلّبهم على بلادهم، طلبوا الصلح، فقبل منهم عمرو بن العاص،
وكتب لهم كتاباً.

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا ما أعطى عمرو بن العاص أهل مصر من الأمان على أنفسهم
وملّتهم وأموالهم، وكنائسهم وصلبهم، وبرّهم وبحرهم، لا يدخل
عليهم شئ من ذلك، ولا ينتقص، ولا تساكنهم النّوبة.

وعلى أهل مصر أن يعطوا الجزية- إذا اجتمعوا على هذا الصلح
وانتهت زيادة نهرهم- خمسين ألف ألف، وعليهم ما جنى لصوتهم،
فإن أبى أحد منهم أن يجيب رفع عنهم من الجزاء بقدرهم، وذمّتنا
ممن أبى بريئة.

وإن نقص نهرهم عن غايته إذا انتهى، رفع عنهم بقدر ذلك، ومن
دخل فى صلحهم من الروم والنّوبة، فله مثل ما لهم، وعليه مثل ما
عليهم، ومن أبى واختار الذهاب فهو آمن حتى يبلغ مأمنه، أو
يخرج من سلطاننا، وعليهم ما عليهم أثلاثا، فى كل ثلث جباية ثلث
ما عليهم.

على ما فى هذا الكتاب عهد الله وذمته، وذمة رسوله، وذمة الخليفة
أمير المؤمنين، وذمم المؤمنين.

وعلى النّوبة الذين استجابوا أن يعينوا بكذا وكذا رأسا، وكذا وكذا
فرسا، وعلى أن لا يغزوا، ولا يمنعوا من تجارة صادرة ولا
واردة.

شهد الزّبير، وعبد الله، ومحمد ابناه، وكتب وردان وحضر¹⁵⁵

¹⁵⁵ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, s. 187 el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Tercümesi:

Kıbtiler, Kisra ve Rumların yenilgisi sonrasında savaşacak güçlerinin kalmadıklarını görünce barış talep ettiler. Bunun üzerine Amr b. As onların bu talebini kabul ederek şunları yazdı.

“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla,

Bu Amr b. As’ın Mısır halkına verdiği emandır. Canlarınız, kavminiz, mallarınız, kiliseleriniz ve haçlarınız, deniz ve kara sınırlarınız güvendedir. Bu emana, hiçbir madde ilave edilemeyeceği gibi hiçbir maddesi de çıkartılamaz. en-Nube halkı Mısır halkına dahil değildir.

Mısır halkının, nehir seviyesi yükselince bu antlaşma gereği toplanarak 50 Milyon cizye vermesi gerekmektedir. Sözlerinden geri dururlarsa ve cizye vermezlerse, bizim korumamız/emanımız kalkar.

Nehirleri zirveye çıkmaz ve eksilirse bu orandan cizye düşürülür.

Rum ve Nubilerden barış yapmak isteyen kim olursa aynı şartlar onlar için de geçerlidir. Onların da aynı miktarda cizye ödemeleri gerekir. Kim buna karşı çıkar ve ayrılmayı talep ederse sınırlarımız içerisinde gideceği yere kadar güvendedir.

Onlar ise bu miktarın üçte birini ödemek zorundadırlar”

Burada yazanlar üzerinde, Allah, peygamberinin, halifesinin ve Müminlerin zimmeti/güvencesi bulunmaktadır.

Nube halkından, bu antlaşmaya uymak isteyenlerin fert ve at sayısı belirlemesi, hiç kimseye saldırıda bulunmaması, bölgeye mal getiren ve bölgeden mal götüren tüccarları engellememesi gerekmektedir.

Verdan ve Hadar yazdı. Zübeyr, Abdullah, Muhammed ve Muhammed'in iki oğlu şahit oldu.

XXVII. Metin; Hz. Osman’ın Muhasara Altındayken Hz. Ali’ye Gönderdiği Mektup

وتفاقت الفتنة واستطار شررها، حتى حصر الثوار عثمان في داره، وكانوا يهتفون باسم الإمام علي كرم الله وجهه للخلافة، فبعث عثمان عبد الله بن عباس إلى الإمام علي وقال:

قل له فليخرج إلى ماله لينبع فلا أغتم به ولا يغتم بي، فخرج علي إلى ينبع، فكتب إليه عثمان حين اشتد الأمر:

أما بعد: فإنه قد بلغ السيل الزبى ، وجاوز الحزام الطبيين ، وتجاوز الأمر بي قدره ، وطمع في من لا يدفع عن نفسه.

وإنك لم تفخر عليك كفاخر ضعيف ... ولم يغلبك مثل مغلب ورأيت القوم لا يقصرون دون دمي، فأقبل إلي، على أي أمريك أحببت: معي كنت أو علي، صديقا كنت أو عدوا.

فإن كنت مأكولا فكأن أنت أكلى ... وإلا فأدركني ولما أمزق¹⁵⁶

Tercümesi:

Fitne artıp kıvılcımları uçtuğunda isyancılar Osman'ı evinde kuşattılar. İsyancılar Ali'nin ismi ile halife olması için tezahüratta bulunuyorlardı. Hz. Osman Abdullah b. Abbas'ı Hz. Ali'ye gönderdi ve ona Yenbu'daki malına (evine) gitmesini, kendisi hakkında üzülmemesini, onun da üzülme istemediğini buyurdu. Hz. Ali de Hz. Osman'a itaat ederek Yenbu'a doğru yola çıktı. Durum şiddetlenince Hz. Osman ona şu mektubu yazdı:

¹⁵⁶ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resaili'l-Arab fi'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, s. 314, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.

Asıl meseleye gelince; Bıçak kemiğe, kuşak iki yakaya da ulaştı ve iş çığırından çıktı. Kendini savunamayan kimse bana suikastçı gönderdi.

Sen zayıf bir övgü ile övülemezsin. Seni daha önce kimse ağır bir yenilgi ile yenememiştir.

Kavmin benim kanım hususunda kusur etmediklerini gördüm. İster bana karşı ister bana yardımcı olarak, dost veya düşman olarak, gel!

Eğer yenileceksem sen benim yiyicim ol! Yoksa parçalanmadan bana yetiş!

3.2. Hulefâ-i Râşidîn Mektuplarının Edebi Açıdan Değerlendirmesi

3.2.1. Hz. Ebu Bekir Dönemi

Hitabet Usulü

Hz. Ebu Bekir (ra) döneminde halife tarafından kaleme alınan mektupların üslubunu incelediğimizde her daim yumuşak başlı, Hz. Peygamber (sav)'e yönelik hal

ve hareketlerinden örnekler verme ile ayet ve hadislerden iktibaslar yapıldığını sıkça görmekteyiz.

Halife'nin bu üslup dışına çıkan nadir mektupları bulunmaktadır. Bunların en başında ise Hz. Peygamber (sav)'in vefatı sonrasında Araplar arasında çok sayıda kabilenin dinden dönerek (irtidat) İslâm'ın emir ve yasaklarına uymayacaklarını ve zekât veya cizye ödemeyeceklerini ilan etmesi üzerine Hz. Ebu Bekir tarafından kaleme alınan ve "Hz. Peygamber (sav)'in Halifesi Hz. Ebu Bekir'den Bütün Mürted Kabilelere" başlığında kaleme aldığı mektubudur.

Çalışmamızda da ele aldığımız mektubunda, halife bütün mürtedleri uyarak dine dönmeleri veya cizye ödemelerini emretmiş aksi takdirde ise savaşa hazır olmaları konusunda tehdit etmiştir. Bu mektupta dahi Hz. Ebu Bekir önce yumuşak ifadelerde bulunmuş ancak itaat etmemeleri durumunda onlara şiddet nazarı ile bakacağını ifade etmiştir.

Hz. Ebu Bekir'in mektuplarında vurguladığı hususlar arasında, her nefisin ölümü tadacağı, hiç kimsenin ölümünün İslâm'ın nurunu söndürmeyeceği ve İslâm'ın emir ve yasaklarının dünya var oldukça bâki kalacağı hususu yer almaktadır.

Hz. Ebu Bekir döneminde ortaya çıkan önemli bir husus ise yalancı peygamberlerdir. Zira Hz. Muhammed (sav) hayattayken kendisinin son peygamber olduğunu, kendisinden sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceğini açıkça vurgulamasına rağmen vefatından sonra çok sayıda sahte peygamber ortaya çıkmıştır.

Bazılarının geniş tebâyâ dahi ulaşması ve taraftarlarını çevresine toplayarak Medine'deki İslâm Devleti'ne karşı sefere çıkması, her halifenin uğraştığı bir konu olup bunların en yoğun olduğu dönem Hz. Ebu Bekir dönemidir.

Hz. Ebu Bekir söz konusu kişilere hitaben yazdığı mektuplarda, Hz. Muhammed'den (sav) sonra hiçbir peygamberin gelmeyeceğini vurgulayarak bu heveslerinden vazgeçmelerini talep etmiş, vazgeçmemeleri durumunda ise kendileriyle savaşacaklarını açıkça belirtmiştir.

Sıkça Yer Verilen Kelimeler

Hz. Ebu Bekir döneminde en sık kullanılan ifade ve ibareler arasında; Allah, Rasulullah, İslâm, Hidayet, Bâtıl ve Halife vb. ifadelerdir. Bu ifadelerin sıkça

kullanılma nedenleri arasında, başta mürted kabileleri dine tekrar kazandırmak, kendisinin hak dava üzerinde olduğunu vurgulamak, İslâm’a davet edilen Arap kabileleri ve devlet yöneticileri için dinin savunuculuğunu yapmak, öte yandan İslâm dininin temel prensiplerini oluşturan bu ibareler ile dinin vazgeçilemez temellerine atıfta bulunmak olarak sıralayabiliriz.

Bunların dışında hitap edilen grubun İslâm dinini kabul etmemesi ve bunun sonucunda karşılaşacağı sonu hatırlatmak amacıyla; Cehennem, ateş, İslâm’ın her daim bâki olacağı, azab ve sorguya çekilmek gibi ifadelere sıkça yer verildiği görülmektedir.

İktibâs, seçi, teşbih, istiâre, tıbak, mukabele ve berâat-ı istihlal Hz. Ebu Bekir tarafından kaleme alınan mektuplarda en sık kullanılan söz sanatlarındandır.

3.2.2. Hz. Ömer Dönemi

Hitabet Usulü

Hz. Ebu Bekir’den sonra Hz. Ömer (ra) dönemi başlamıştır. “Fütuhât” (Fetihler) olarak adlandırılan bu dönemde, İslâm dini geniş bir coğrafyaya ve farklı milletlere/uluslara ulaşmıştır.

İslâm dininin yeni coğrafyalara tanıtılması, yöneticilerin İslâm dinine davet edilmesi, bu kavimler ile yapılan antlaşma ve savaşlar ile yeni fethedilen yerlere valiler atanması, valiler ile yönetim biçimleri hakkında nisihatler ve talimatlar, bu dönemde yazılan mektupların temelini oluşturmaktadır.

Hz. Ömer İslâm ile yeni tanışan kavimlere, çok sayıda İslâm’a davet mektubu kaleme almıştır. Onların öncelikle İslâm’a girmesini temenni eden halife, İslâm dinini kabul etmemeleri durumunda kavimlerin cizye vermesi gerektiği, cizye vermeyi kabul etmemeleri durumunda ise o kavme savaş açılacağı hususlarını ifade etmiştir.

Bu kapsamda Hz. Ömer’in mektuplarında İslâm’ın mükemmel bir din olduğu, Hz. Peygamber’in (sav) son peygamber olduğu, İslâm dininin bütün insanların inanması gereken tek din olduğu ve İslâm dininin hoşgörü dini olduğu gibi hususlara yer verilmiştir.

Sıkça Yer Verilen Kelimeler

Fütuhat dönemi olan Hz. Ömer'in (ra) dönemini incelendiğinde dünyanın birçok coğrafyasında yaşayan kavim ve yöneticilere yazılan mektupların, iç düzen hakkında yazılan mektuplardan daha fazla yer kapladığını görmekteyiz.

Bu açıdan, Hz. Ömer'in kalemiyle, hoşgörü dini olan İslâm'a yapılan davetlerde "Mallarınız, canlarınız, ırzlarınız, topraklarınız, inançlarınız, din adamlarınız, ibadethaneleriniz, gelenekleriniz zimmet (koruma) altındadır" gibi ifadeleri sıklıkla görmekteyiz. Bu ibareler ile Hz. Ömer; İslâm dininin onların inançlarına zarar vermeyeceği, dinlerini istedikleri gibi yaşamakta özgür oldukları, İslâm dininin hoşgörü dini olduğu, kendileri ile iş birliği içerisinde olmaya hazır oldukları gibi mesajlar vermeyi amaçlamıştır.

Yukarıda zikredilen ibareler aynı zamanda, muhatap kavim ya da yönetici tarafından İslâm dini ve Müslümanlara karşı güven içerisinde olması, endişe etmesini gerektirecek bir durum olmadığı izlenimi vermeye yardımcı olmuştur.

Öte yandan, "Adil" lakabını taşıyan Hz. Ömer'in fethettiği bölgelerde uyguladığı başarılı politikalar, diğer kavimler açısından tatmin edici gerekçeler olarak kabul edilerek Müslümanlar ile iş birliği konusunda itici güç olmuştur.

İslâm fetihlerinin en sık yaşandığı dönem Hz. Ömer dönemi olmuştur. Diğer dönemlerde yoğun olarak yaşanan iç karışıklıklar ve Müslümanların kendi aralarındaki savaşlar fetihlerin duraklamasındaki başlıca etkenler arasında yer almaktadır.

İktibâs, seçi, teşbih, istiâre, tıbak, mukabele, berâat-ı istihlal ve îrad-ı mesel Hz. Ömer tarafından kaleme alınan mektuplarda en sık kullanılan söz sanatlarındandır.

3.2.3. Hz. Osman Dönemi

Hitabet Usulü

Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra hilafet makamına geçen Hz. Osman döneminde yazılan mektuplarda en çok zikredilen hususlar arasında; fetihlerin durması

ile baş gösteren iç karışıklıklar, bu dönemde Müslümanlar arasında çıkan fitneler, bu fitnelerin yaygınlaşmasını engellemek amacıyla Hz. Osman'ın çabaları, Mısır'dan Medine'ye gelen asiler topluluğunun Hz. Osman yerine Hz. Ali'yi halife seçmek için girişimlerinin engellenmesi ve asiler ile uzlaşma yolunun bulunması gibi hususlar öne çıkmaktadır.

Hz. Osman'ın mektuplarında sıkça ver verilen hususlar arasında; fetihler ile kazanılan yeni bölgelere vali tayinleri, tayin edilen bazı valilerin olumsuz davranışları konusunda uyarılar, ordu komutanlarına talimatlar, savaş ve barış hukukunun temel esasları ve bunlara uymayanlar hakkında verilecek cezalar karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Osman, yukarıda zikredilen bütün hususlarda yazdığı mektuplarda mülayim tabiatı gereği hem de Müslümanların arasında var olan fitne ateşinin söndürülmesi için sükûneti sağlamak amacıyla yumuşak ifadeler ile muhatabına hitap ettiğini, sert ve tehdit içeren sözcükler kullanmaktan çekindiğini görmekteyiz.

Medine'de muhasarasının arttığı ve halifenin can sağlığından endişe edildiği zor zamanlarda dâhi Hz. Ali'ye hitaben yazdığı mektuplarda bu üslubunu korumaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Zira halife, üslubunun sertleşmesi ile Müslümanlar arasındaki çekişmenin şiddetlenmesi ve Müslümanlar arasında kan dökülmesinden endişe etmiştir.

Hz. Osman'ın Müslümanlar arasında çıkan fitne ateşini söndürmeye yönelik attığı adımlar sonuç vermiş ancak bu adımlar onun şehit edilmesini engelleyememiştir.

Sıkça Yer Verilen Kelimeler

Hz. Osman 'ın mektuplarında sıkça yer verdiği ifadeler arasında; Kuran ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnetine bağlılık, hikmetli ve vecize sözler, geçmiş kavimlerden ders çıkarma, dünyaya bağlanmama ve çekişmeden, karşılıklı hasetten ve suizan ile hareket etmekten kaçınma yer almaktadır.

İktibâs, seçi, teşbih, istiâre, berâat-ı îstihlal ve îrad-ı mesel Hz. Osman tarafından kaleme alınan mektuplarda en sık kullanılan söz sanatlarındandır.

3.2.4. Hz. Ali Dönemi

Hitabet Usulü

Hız. Osman'ın şehit edilmesi sonrası Müslüman coğrafyası bir müddet çalkantı ve iç karışıklar ile boğuşmuştur. Bu süreç sonrasında Hız. Ali'nin (ra) halife seçilmesi ile bir müddet sükûnete kavuşmuş ancak sonrasında yeniden benzer sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu sürecin sonunda ise Hız. Ali, Kûfe'de 661 yılında şehit edilmiştir.

Hız. Ali döneminde yazılan mektuplarda sıklıkla yer verilen hususlar arasında; Müslüman bölgelerdeki sorunların çözülmesine yönelik atılan adımlar, Müslümanların tek vücut haline gelmesinin önemi ve Müslümanların ihtilaf ettiği idari, siyasi ve fıkhi konuların çözümüne getirdiği adımlar yer almaktadır.

Hız. Ali döneminde meydana gelen birtakım olaylar (Cemel Vakâsı, Sıffin Savaşı vb.) nedeniyle yeni fetihler ve İslâm dininin yayılmasına yönelik atılan adımlar diğer halifelere göre oldukça azdır. Bu durum, o dönemde yazılan mektuplarda da kendisini göstermektedir.

Kendinden önceki üç halife döneminde karşımıza İslâm Devletinin sınırlarındaki çok sayıda kavim ve topluluklarla yapılan antlaşmalar ve cizye bedellerinin belirlenmesi amacıyla yapılan sözleşmeler fazlaca kendisini göstermekteyken maalesef Hız. Ali döneminde bu türden mektuplara nadiren rastlanılmaktadır.

Sıkça Yer Verilen Kelimeler

Hız. Peygamber (sav) dönemi ve sonrasında alışkın olduğumuz Cizye, fetih, cihat, harp, antlaşma gibi ifadeler, Hız. Ali döneminde nadiren yer almaktadır. Bu ifadelerin yerini ise; nasihatler, itidal, sükûnet, fitne, ihtilaf, Hariciler, vaaz ve Allah'ın emir ve yasakları almıştır.

Seçi, teşbih, istiâre, berâat-ı îstihlal ve tazmin Hız. Osman tarafından kaleme alınan mektuplarda en sık kullanılan söz sanatlarındanıdır.

SONUÇ

Hulefâ-i Râşidîn'in kaleme aldığı mektuplar ve o dönemde yazılmış olan antlaşma metinleri, Arap Edebiyatı ve İslâm Tarihinde temel eser olarak gösterilmeleri açısından ayrıcalıklı bir konumu haizdirler.

Hız. Peygamber'den (sav) sonraki döneme ait; siyasi, askeri, idari, edebi, sosyokültürel ve yönetim şekli gibi konuları değerlendirme açısından Hulefâ-i Râşidîn mektupları tarihçiler açısından da önemli birer kaynak olarak kabul edilmektedir.

Hulefâ-i Râşidîn sahip oldukları önemli konumlarına rağmen hiçbir tekellüfe kaçmadan son derece sade anlatımları ile mektuplar kaleme alırken, Kur'an-ı Kerim ve Hız. Peygamber'in (sav) hitap ve davet yöntemlerini takip ettikleri anlaşılmaktadır.

Çalışmamız boyunca incelemeye çalıştığımız Hulefâ-i Râşidîn mektupları, "sanat sanat içindir" felsefesi ile yazılmamış olup konunun karşı taraf açısından en etkin şekilde anlaşılmasına gayret edilmiştir. Onlar bu sanatları tekellüfe kaçmadan tatbik ederken dönemin edebi seviyesinden de geri kalmamışlardır. İktibas ve secî en sık kullandıkları söz sanatları olmuştur.

Hulefâ-i Râşidîn mektupları muhteva açısından incelendiğinde ekseriyetli olarak; yeni fetihlerle ilgili hususlar, fethedilen gayrimüslim beldelerdeki halkın ibadet hayatları ile ilgili düzenlemeleri içeren talimatlar, çeşitli bölgelere atanan valiler ile Halifeler arasında idarecilikle alakalı konular, dönem içerisinde vuku bulan olaylar ile ilgili atılacak adımlar, halifelerin belirli bölgelere atadığı valilere tavsiye ve öğütleri, cizye belirlenmesi ve toplanması ile alakalı kriterler, çevre ülke ve topluluklar ile savaş ve barış münasebetlerin yer aldığı görülmektedir.

Şekil yönünden incelendiğinde ise; besmele ve Allah'a hamd ile giriş cümlesine sıkça yer verildiği, özellikle diğer ülke ve toplum yöneticileri ile yazışmalarda "Allah Rasulü'nün Halifesi, Mü'minlerin Emiri" gibi ifadelerin kullanıldığı, basit ama net ifadeler ile anlatılmak istenen hususun karşıya aktarıldığı ve yapılan antlaşmalarda Müslümanların aleyhine hiçbir karar alınmasına özen gösterdiği görülmektedir.

Mektuplarda yer alan hususların sıhhati ile ilgili olarak, her ne kadar orijinalleri günümüze ulaşmasa dahi mektupların güvenilir hadis kaynaklarına ve tarihçilere dayandırılması açısından itimat açısından sorun bulunmamakla birlikte, Hız. Ebu Bekir'in mürtedlerin yakılması konusundaki talimatının muhdes (sonradan eklenmiş) olduğuna inanılmaktadır. Öte yandan, Hız. Ali'ye nispet edilen *Nehcü'l-Belâğa* eserinde bazı sahabeler hakkında olumsuz ifadelerin yer alması, mektuplarda kullanılan ifade ve ibarelerin Hız. Ali'nin edebi seviyesinin çok altında olması ve eserin ilk baskılarında derleyen kısmında "Şerif el-Murteza" olarak neşredilmesi gibi hususlardan dolayı bu akademik çalışmamızda yer almamıştır.

Hulefâ-i Râşidîn'in mektuplarını incelemek suretiyle; Hulefâ-i Râşidîn'in edebi kişilikleri, dil ve edebiyat anlayışları, o dönemde konuşulan ve yazılan Arapçanın seviyesini ve gündemde olan konular öğrenilebilmektedir.

Hulefâ-i Râşidîn'in mektupları sadece onlar tarafından kaleme alınan yazılar olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda Hz. Peygamber (sav)'in davet ve hitabet usulünün sonraki nesiller tarafından nasıl tatbik edilmesi gerektiğini göstermesi açısından da incelenmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim.

Abdurrezzak b. Hemmam,

el-Musannef, Daru'l-Te'sil, Beyrut, 1972.

- Abdusselâm b. Muhsin Âl-i İsa,** *Camiatu'l-İslamiyye*, Suudi Arabistan, 2002.
- Abdu'l Müteal el-Saidi,** *Buğyet'ül-İdah li Telhisi'l-Miftah*, Cild I-IV, 4. Baskı Mısır 2005
- Ahmed el-Hâşimî,** *Cevâhirü'l-Edeb*, Kahire 1965.
- _____ *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, 1999.
- Ahmed b. Hanbel,** *Müsned*
- Ahmed Zeki Safvet,** *Cemheratu Resaili'l-Arab fî'l-Usuri'l-Arabiyyeti'z-Zahira*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Mısır, 1937.
- Ali Carim ve Mustafa Emin,** *el-Belağatu'l-Vadiha*, Rağbet Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2019
- Belâzürî,** *Ensâbu'l-Eşrâf*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- _____ *el-Sünenü'l-Kubra*, Darü'l-Kutubi'l-Misriyye, Mısır, 2003.
- Buhârî,** *Sahihi'l-Buhari*, Fezâ'ilü'l-Kur'ân Babı.
- Cebbur Abdunnur,** *el-Mecmu'l-Edebi*, Daru'l Ulumu'l-Melayin, Beyrut, II. Baskı 1984.
- İbn Ebü'l-İsba'** *Tahriratü't-Tahbir*, neşreden Hifni Şeref, Kahire 1383.
- Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî,** *Miftâhu'l-'Ulûm*, Kahire 1937.
- el-Kalkaşendî,** *Subhu'l-'Aşâ fî Sınâati'l-İnşâ*, I-XIV, Kahire, 1963.
- Ethem Ruhi Fiğlali,** *İmam Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Hâkim,** *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, I-IV Cilt, Haydarâbâd, 42 .
- Halîfe b. Hayyât,** *Tabakat*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

- İbn Abdürabbih,** *el-İkdu 'l-Ferid,* Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Mısır, 1983.
- İbn Ebu'l-Hadid,** *Şerhu Nehci 'l-Belağa,* I-XX, Kahire 1965 .
- İbni Esir,** *el-Kâmil,* Darü'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- İbn-i Hacer el-Askalani,** *Münebbihât, Mektebetü'l-Melik Fehdi'l-Vataniyye,* Suudi Arabistan, 1967.
- İbni Hişam,** *Sireti Hişam Tercümesi,* I-IV, Tercüme: Hüseyin Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1994.
- İbnu Hiccetü'l-Hamevi,** *Hızânetü 'l-Edeb ve Gayetü 'l-Ereb,* Beyrut 1987
- İbni Manzur,** *Lisanu 'l-Arab,* Daru'l Sadr, Beyrut.
- İbn Reşik,** *el-'Umde fi mehasini's-şi'r ve Âdâbih ve Nahdih,* I-II Cilt, Kahire 1934.
- İbn Sa'd,** *el-Tabakatu 'l-Kubra,* Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Suudi Arabistan, 2004.
- İbni Teymiye,** *Minhacu 's-Sünneti 'n-Nebeviyye,* Tahkik M. Reşad Salim, Suudi Arabistan, 1986.
- İbrahim Sarıçam,** *Hiz. Osman,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2015.
- İsmail Durmuş,** *Arap Dili ve Belâgatıyla İlgili İncelemeler,* Yalova 2001
-
- "Nehcü'l-Belağa", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* XXXII. Cilt, İstanbul 2006
-
- "Teşbih", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXXX. Cilt, İstanbul 2011.
-
- "Tezat", *TDV İslam Ansiklopedisi,* XXXXI. Cilt, İstanbul 2012.

- İsmail Hakkı Göksoy,** "Hz. Peygamber'in Hükümdarlara Gönderdiği Davet Mektupları ve Önemi." *SDÜ İlahiyat Fakültesi II. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta, 1999.
- İsmail Yiğit,** "Hz. Osman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII. Cilt, İstanbul 2007.
- İsrafil Balcı,** "Müretidler Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI, sayı 3, 2006.
- Muhammed Hamidullah,** *Mecmuatü'l-Vesaigi's-Siyasiyye li-'Ahdi'n-Nebi ve Hilafeti'r-Râşide*, Darü'n-Nefais, 6. Baskı, Ürdün 1987.
- _____ *el-Vesaiku's-Siyasiyye/ Hz. Peygamber Dönemi Siyasi-İdari Belgeleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.
- _____ *Hz. Peygamber'in Altı Diplomatik Mektubu*, Beyan Yayınları, Çeviri Vecdi Akyüz, İstanbul, Nisan 2016.
- Mehmet Ali Kapar,** "Eyyamü'l-Arab", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII. Cilt. İstanbul 1995
- Muhammed Abdulhay Kettânî,** *Nizamu'l-Hukumeti'n-Nebeviyye el-Müsemma et-Teratibü'l-İdariyye*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1962.
- Muhiddin Taberî,** *el-Ahkâmu'l-Kubrâ*, Köprülü Kütüphanesi, Neşir sayısı: 236.
- Muhammed Tahir el-Ceblavi,** *el-Muhtar min Kitabi'l-Umde li-ibn Reşik*, Mısır Kültür Bakanlığı, 1985
- Muhammed Rıda,** *Ebu Bekir el-Sıddik*, Mektebetu Tarigi'l-İlm, İkinci Baskı, Kahire, 1950.

- Muhiddin Nevevi,** *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, I-IV Cilt, Tercümesi Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1994.
- Mustafa Fayda,** "Hz. Ebu Bekir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, X. Cilt, İstanbul 1994.
- _____ "Ensâb", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt, İstanbul 1995.
- _____ "Hz. Ömer", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV. Cilt, 2007 İstanbul.
- Nebi Bozkurt,** "Mektup", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX. Cilt, Ankara 2004
- Nursel Aslantürk,** "Hitit Mektupları ve Mektuplarda Kullanılan Bir Hitap Şekli", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2019.
- Sâ'leb** *Kavâidü 'ş-Şi'r*, Neşreden Ramazan Abdüttevâb, Kahire 1995.
- Süyûtî,** *Târihu 'l-Hulefâ*, Katar İslâmi İşler ve Evkaf Bakanlığı, 2015.
- Şihabüddin Mahmud el-Halebi,** *Hüsni't-Tevessül ilâ Sina'ati't-Terassul*, el-Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire, 1881.
- Şevki Dayf,** *Tarihu 'l-Edebi'l-Arabi*, Müessesetu Dari'l-Kitabi'l-İslâmi, İran, 2008.
- Taberî,** *Târih (Ebu'l-Fazl)*, I-IV.
- Tacettin Uzun,** "Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn", *İstem*, Yıl:3, Sayı 6, 2005.
- Talat Koçyiğit,** *Hadis Usulü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019.
- Yaşar Kandemir,** "Ali", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II. Cilt, İstanbul 1989.

Ö Z E T

Hulefâ-i Râşidîn Dönemine Ait Resmi Yazışma ve Antlaşma Metinlerinin Belâgat ve Fesâhat Açısından İncelenmesi

Hiz. Peygamber'den (sav) sonra Medine'deki İslâm Devleti'nin yönetimine geçen Hulefâ-i Râşidîn, Hiz. Peygamber döneminde başlayan fetihlere devam etmişler ve İslâm Devleti'nin sınırlarını uzak coğrafyalara kadar genişletmişlerdir. Yeni fetihlerle beraber birçok yeni kavim, kabile ve devlet ile münasebetler geliştirmişlerdir. Bu topluluklar ile kimi zaman savaşmışlar kimi zaman ise barış antlaşması imzalamışlardır. Yaşanan bu gelişmeler ile birlikte fethedilen beldele vali atama ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Hulefâ-i Râşidîn döneminde kaleme alınan; iki devlet arasındaki barış antlaşmaları, yöneticiler ile valiler arasında idari konular hakkında yapılan yazışmalar, İslâm tarihi açısından önem arz eden bazı olaylar hakkında dönemin yöneticileri arasındaki yazışma metinleri belâgat ve fesâhat açısından incelenmekte ve edebi açıdan geniş bir değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler; Mektup, Hulefâ-i Râşidîn, Sadru'l İslâm, Kitabet, Belâgat ve Fesâhat, Arap Dili ve Edebiyatı.

ABSTRACT

Examining the Official Correspondence and Treaty Texts of the The Rashidun Caliphates Period in Terms of Rhetoric and Fluency

The four great caliphs, who took over the rule of the Islamic State in Medina after Prophet Muhammad, continued the conquests and during their period extended the borders of the Islamic State to distant regions. Along with the new conquests, they developed relationships with new tribes, different communities and states. They sometimes fought with these communities and signed peace agreements. In other times with these developments, a need arose appoint a governor to the newly conquered regions.

In this study, official correspondence texts written in the period of the Rashidun Caliphates is examined in terms of rhetoric and fluency: the peace treaties between two countries, the correspondence texts between the rulers and the governors with regard to administrative issues, and the correspondence texts between the rulers of the time concerning some events that are considered important in Islamic history.

Keywords; Letter, Hulefa-i Rashidin, Sadru'l Islam, Literary composition, Rhetoric and Fluency, Arabic Language and Literature.